

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΠΑΡΑΔΟΤΕΟ Π.3.3.1

Π.3.3.1: Διαδραστική καταγραφή αναγκών ταυτοποίησης προέλευσης τοπικών προϊόντων

Τμήμα Επιστήμης Τροφίμων & Διατροφής

Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Λήμνος 2019

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Η Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου	3
2. Αναπτυξιακοί Στόχοι για τα ελληνικά νησιά και την περιφέρεια Βορείου Αιγαίου	13
3. Επιχειρήσεις, καινοτομία, ψηφιακή οικονομία και «έξυπνη εξειδίκευση» στον αγροδιατροφικό τομέα	18
4. Οικοσυστημικές υπηρεσίες (αξίες) και προοπτικές ανάπτυξης	22
5. Αγροδιατροφικός τομέας και τοπικά προϊόντα Βορείου Αιγαίου	37
6. Μοντέλο αγροδιατροφικής ανάπτυξης: Το παράδειγμα της Λήμνου:	49
7. Επιστημονικές έρευνες διαχειριστικής επάρκειας και καινοτομίας των επιχειρήσεων τροφίμων	60
8. Ανάγκες ταυτοποίησης τοπικών προϊόντων Βορείου Αιγαίου	66
9. Βιβλιογραφία	91
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ: Υλικό τεκμηρίωσης ημερίδων	94

1. Η ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΒΟΡΕΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

1.1. Η θέση των νησιών στο εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές περιβάλλον

Τα νησιά της Ελλάδας περιλαμβάνουν τις Περιφέρειες του Βορείου και Νοτίου Αιγαίου, των Ιονίων Νησιών και της Κρήτης, ομάδες νησιών που ανήκουν σε περιφέρειες της ηπειρωτικής χώρας (Ν. Αργολοσαρωνικού- Π. Αττικής, Β. Σποράδες – Π. Θεσσαλίας) αλλά και μεμονωμένα νησιά (Σαμοθράκη & Θάσος – Π. Α. Μακεδονίας & Θράκης, Σκύρος – Π. Στερεάς Ελλάδας).

Ο τουρισμός που αποτελεί την κινητήρια δύναμη των οικονομικών, κοινωνικών, πολιτιστικών και περιβαλλοντικών εξελίξεων στα νησιά φαίνεται να έχει αντισταθεί στην παρατεταμένη Ελληνική οικονομική ύφεση από το 2008 μέχρι και σήμερα (που επέφερε συρρίκνωση της εθνικής οικονομίας τουλάχιστον κατά 20,4 ποσοστιαίες μονάδες) ικανοποιητικά, τουλάχιστον σε ότι αφορά τις διεθνείς αφίξεις. Αυτές το 2011 ξεπέρασαν για τη χώρα τον αριθμό των 16 εκ. τουριστών με άνοδο σε όλους τους σημαντικούς τουριστικούς προορισμούς με τα νησιά να καλύπτουν περίπου το 65% της προσφοράς και της ζήτησης. Βέβαια τα έσοδα από τον τουρισμό δεν φαίνεται να αυξήθηκαν δείχνοντας μια μείωση των ανά διανυκτέρευση εισπράξεων και συνολικά της τουριστικής δαπάνης. Αντίθετα με τον διεθνή τουρισμό, ο εσωτερικός τουρισμός φαίνεται να έχει πληγεί σημαντικά όπως απεικονίζει η δραματική μείωση στην ακτοπλοϊκή επιβατική κίνηση. Επίσης σημαντική υπήρξε η μείωση της οικοδομικής δραστηριότητας, αποτέλεσμα της επικρατούσας ύφεσης.

Γενικά, τα ελληνικά νησιά φαίνεται να υστερούν του μέσου ευρωπαϊκού και του μέσου ελληνικού όρου στους περισσότερους δείκτες που σχετίζονται με τη στρατηγική “Ευρώπη 2020”. Τα ποσοτικά και τα ποιοτικά δημογραφικά χαρακτηριστικά είναι στις περισσότερες περιπτώσεις αρκετά δυσμενή (γήρανση πληθυσμού, χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης και διά βίου κατάρτισης, υψηλή πρόωρη εγκατάλειψη σχολείου), ενώ οι περιβαλλοντικές πιέσεις αυξάνονται, οδηγώντας σε υποβάθμιση της ποιότητας του πόσιμου νερού και του εδάφους (ρύπανση και ερημοποίηση), σε μείωση της βιοποικιλότητας, σε υποβάθμιση του τοπίου και του δομημένου περιβάλλοντος κλπ.

Επίσης, η ασυνέχεια του νησιωτικού χώρου έχει ως συνέπεια η κοινωνικοοικονομική λειτουργία κάθε νησιού να προσλαμβάνει τα χαρακτηριστικά μιας “κλειστής οικονομίας”. Παράλληλα, ο νησιωτικός χώρος χαρακτηρίζεται από έντονη περιφερειακότητα. Το

γεγονός αυτό έχει ως αποτέλεσμα την ύπαρξη έντονων αναπτυξιακών διαφοροποιήσεων σε σχέση με την ηπειρωτική χώρα, μεταξύ μεγάλων και μικρών νησιών που ανήκουν σε ένα διοικητικό νησιωτικό σύμπλεγμα, αλλά και εντός των νησιών, στις εσωτερικές τους ζώνες, λόγω της προβληματικής προσπελασιμότητάς τους. Επιπλέον, στο νησιωτικό χώρο οι ενδοπεριφερειακές ανισότητες έχουν πολύ μεγαλύτερη σημασία απ' ό,τι στην ηπειρωτική χώρα, εξαιτίας της φυσικής απομόνωσης που δημιουργεί η θάλασσα.

Πέρα από τις διαφορές τους όμως, τα κοινά χαρακτηριστικά των νησιωτικών περιοχών είναι: (α) Μικρό μέγεθος σε ότι αφορά την έκταση, τον πληθυσμό, την διαθεσιμότητα των πόρων, (β) Απομόνωση και Περιφερειακότητα: μεγάλη απόσταση από την αγορά που συνεπάγεται υψηλό κόστος κατασκευής υποδομών και λειτουργίας κράτους, επιχειρήσεων και νοικοκυριών. Ως αποτέλεσμα, τα νησιά – συγκρινόμενα με την ηπειρωτική χώρα- δεν μπορούν να έχουν: οικονομίες κλίμακας (λόγω της μικρής κλίμακας), θετικές εξωτερικές οικονομίες και οικονομίες συγκέντρωσης λόγω της μικρής αγοράς, καλή προσπελασιμότητα και χαμηλό κόστος μεταφοράς. Τα παραπάνω «απωθούν» από τα νησιά την εγκατάσταση ανθρώπων και δραστηριοτήτων λόγω υψηλού κόστους. Ειδικά σε ότι αφορά στις επιχειρήσεις, είναι αδύνατον να ανταγωνιστούν ομοειδείς επιχειρήσεις στην ηπειρωτική Ευρώπη αλλά και στον υπόλοιπο κόσμο. Επομένως χρειάζεται ειδική στρατηγική που να βασίζεται στην αξιοποίηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων των νησιών με παράλληλη βελτίωση της ελκυστικότητάς τους, που προφανώς θα στηρίζεται σε άλλα χαρακτηριστικά από εκείνα των αστικών κέντρων ή των αγροτικών περιοχών εξ αιτίας των ειδικών φυσικών χαρακτηριστικών των νησιών.

1.2. Η Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου

Η Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου (ΠΒΑ) είναι μια αμιγώς νησιωτική Περιφέρεια με 5 μεγάλα και 5 μικρά νησιά με συνολική έκταση περίπου 3800 km², αλλά που εκτείνεται σε μια ιδιαίτερα μεγάλη γεωγραφική έκταση, καθώς η απόσταση από το βορειότερο νησί (Λήμνος) ως το νοτιότερο (Θύμαινα) είναι μεγαλύτερη των 300 km (η αντίστοιχη απόσταση στην ηπειρωτική χώρα είναι από την Αθήνα ως τα Τέμπη). Η απόσταση των νησιών από την ηπειρωτική Ελλάδα είναι πολλές φορές μεγαλύτερη από την αντίστοιχη απόσταση από την ακτή της Μ. Ασίας.

Ο πληθυσμός είναι περίπου 200.000 κάτοικοι (Πίνακας 1.1). Η περιφέρεια έχει βιώσει έντονη πληθυσμιακή συρρίκνωση τις τελευταίες δεκαετίες και είναι μια από τις 3 Περιφέρειες που δεν έχουν ακόμη φτάσει στον πληθυσμό που είχαν το 1951 (στην ΠΒΑ 281.000 κατοίκους), παρά τη σταθεροποίηση μετά το 1991. Η τιμή της φυσικής κίνησης (γεννήσεις – θάνατοι) είναι αρνητική τα τελευταία 40 χρόνια και η περισσότερο αρνητική σε όλη τη χώρα. Το αποτέλεσμα είναι η σημαντική γήρανση του πληθυσμού. Ταυτόχρονα, η πληθυσμιακή έξοδος αφορά περισσότερο το πιο μορφωμένο και δυναμικό μέρος του πληθυσμού, με αποτέλεσμα γενικά πολύ χαμηλό εκπαιδευτικό / μορφωτικό επίπεδο του πληθυσμού της Περιφέρειας. Ως συνέπεια, η αγορά εργασίας χαρακτηρίζεται από μικρά σχετικά ποσοστά συμμετοχής του ενεργού πληθυσμού, αλλά και από σχετικά χαμηλή ανεργία, ως σχετικά πρόσφατα, καθώς το 2011 το ποσοστό αυξάνεται στο 16,8%, ενώ μειώνεται και το ποσοστό απασχόλησης (από 44,4% το 2004 στο 35,4% το 2011). Όσον αφορά στο ΑΕΠ της ΠΒΑ (σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης (ΜΑΔ)), το 2010 εκτιμάται από τη EUROSTAT σε 70% του μέσου όρου της ΕΕ με μείωση από το 2006, μικρότερη όμως από αυτή του μέσου όρου της χώρας στην ίδια περίοδο.

Οι διαφορές στο εσωτερικό της Περιφέρειας είναι σημαντικές όσον αφορά στον πληθυσμό, στην οικονομία αλλά και στην προσβασιμότητα των νησιών, με τα μικρότερα νησιά να χαρακτηρίζονται από επιπλέον δυσκολίες πρόσβασης, περισσότερο ηλικιωμένο πληθυσμό και μικρότερη οικονομική βάση.

Πίνακας 1.1: Επιλεγμένοι δείκτες της ΠΒΑ

Περιοχή	Έκταση (km ²)	Πληθυσμός (2008)	Πληθυσμιακή πυκνότητα (2008)	Μεταβολή πληθυσμού 1961-1981 (%)	Φυσική κίνηση 2008 (/1000 κατ.)	Δείκτης γήρανσης 2001	Ενεργός % πληθυσμού 2001	Γεωργία %ΑΕΠ (2007)
	1	3	4	5	8	9	42,2	3,8
Ελλάδα	131.9	10,934,0	85,3	16.1	0.93	110	35,8	6,1

	57	97						
Βόρειο Αιγαίο	3.836	200,275	52,2	-23.3	-1.8	141	37,0	5,8
NE Λέσβου	2.154	105,957	49,2	-25.4	-2.3	145	36,1	4,1
NE Σάμου	778	42,603	54,8	-22.1	-2.6	149	33,0	9,1
NE Χίου	904	51,957	57,5	-20	0	131		

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (www.statistics.gr)

Σύμφωνα με την τυπολογία του ESPON για τη δυναμικότητα των αστικών κέντρων, μόνο 2 πόλεις χαρακτηρίζονται ως Λειτουργικές Αστικές Περιοχές (Functional Urban Areas (FUAs)) και αυτές με πολύ χαμηλούς βαθμούς: η Μυτιλήνη (με βαθμό 1,1) και η Χίος (με βαθμό 0,9). Οι τιμές και άλλων δεικτών που σχετίζονται με τους στόχους της “Λισαβώνας” ή με τη στρατηγική “Ευρώπη 2020”, όπως το ποσοστό της πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου, η Έρευνα και Τεχνολογία και καινοτομία (0 πατέντες), και το ποσοστό διείσδυσης νέων τεχνολογιών είναι πολύ χαμηλές. Το αποτέλεσμα είναι πολύ χαμηλός δείκτης ανταγωνιστικότητας (8 σε σχέση με 55 που είναι ο μέσος όρος της ΕΕ) και χαμηλές τιμές στους δείκτες Ανθρώπινης Ανάπτυξης (51,8) και Φτώχειας (51,2).

Όσον αφορά στην παραγωγή, η ανάλυση των κλάδων και της προστιθέμενης αξίας που παράγεται από κάθε κλάδο, αποκαλύπτει τις διαφορές στην παραγωγική δομή της Περιφέρειας από αυτή της Ελλάδας, αλλά και σημαντικές διαφορές μεταξύ των Περιφερειακών Ενοτήτων. Το 2000, η ακαθάριστη προστιθέμενη αξία (ΑΠΑ) της παραγωγικής δομής της Περιφέρειας προέρχεται από δραστηριότητες όπως η διαχείριση ακίνητης περιουσίας και το χονδρικό και λιανικό εμπόριο (μαζί αντιπροσωπεύουν το 30,7% της συνολικής ΑΠΑ της Περιφέρειας), ενώ ο δημόσιος τομέας (άμυνα, δημόσια διοίκηση, εκπαίδευση και υγεία) καλύπτει ακόμη 20,2% και οι κατασκευές 6,3% (Πίνακας 2.3). Αν ως δυναμικές παραγωγικές δραστηριότητες θεωρηθούν όλες εκείνες που είτε εξάγουν προϊόντα υπηρεσίες ή που παράγουν προϊόντα στην περιοχή που αλλιώς θα

καλύπτονταν από εισαγωγές, για την ΠΒΑ τέτοιου είδους δραστηριότητες θα μπορούσαν να θεωρηθούν ο πρωτογενής τομέας, η μεταποίηση και ο τουρισμός. Η προσέγγιση αυτή είναι προφανώς μια απλούστευση της πραγματικής κατάστασης, καθώς και άλλες δραστηριότητες, όπως οι μεταφορές, ή η διαχείριση ακίνητης περιουσίας μπορεί να φέρνουν χρήματα στην περιοχή, αλλά δίνει μια καλή εικόνα της παραγωγής και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της.

Το 2000, η συνολική ΑΠΑ που καλύπτεται από αυτές τις δραστηριότητες είναι 377,6 εκατ. € ή 20,7% του συνόλου, ποσοστό που είναι πολύ χαμηλό (ο εθνικός μέσος όρος είναι 26,8%), καθώς ουσιαστικά συνεπάγεται ότι πολύ μεγάλο μέρος της οικονομίας της ΠΒΑ εξαρτάται από εισαγωγές ή από μεταφορά χρημάτων από το κράτος. Η εικόνα του 2000 είναι ιδιαίτερα απογοητευτική για τη μεταποίηση, που καλύπτει μόνο το 1% της ΑΠΑ (σε σχέση με το 11,1% του ενικού μέσου όρου), ενώ στον πρωτογενή τομέα αποτυπώνονται οι πολύ σημαντικές ενδοπεριφερειακές διαφορές, με τη ΠΕ Λέσβου να κυριαρχεί στην αγροτική παραγωγή, τη ΠΕ Χίου στην αλιεία, κυρίως εξαιτίας των υδατοκαλλιεργειών που καλύπτουν περισσότερο από 11% της συνολικής ΑΠΑ. Στη ΠΕ Σάμου αντίθετα, ο τουρισμός είναι η πιο σημαντική δυναμική δραστηριότητα το 2000, αφού καλύπτει το 19% της συνολικής ΑΠΑ (Πίνακας 2.3).

Το 2008 (τελευταία χρονιά που υπάρχουν Περιφερειακά αναλυτικά δεδομένα ως σήμερα) η εικόνα μεταβάλλεται σημαντικά ως προς επιμέρους κλάδους, αλλά σε γενικό επίπεδο παραμένει όμοια. Αρχικά, η συνολική ΑΠΑ αυξάνεται κατά 73,3% (όσο και ο μέσος εθνικός όρος που είναι 74% περίπου), αν και το 2008 αντιπροσωπεύει την έναρξη της ύφεσης της Ελληνικής οικονομίας. Η αύξηση αυτή στην περίοδο 2000- 2008 όμως αφορά περισσότερο αναδιανεμητικούς παραγωγικούς κλάδους, όπως οι μεταφορές - επικοινωνίες που αυξάνονται κατά 147% για τη χώρα και 76% για την ΠΒΑ, η δημόσια διοίκηση που αυξάνεται κατά 98% στην ΠΒΑ και 86% στη χώρα, η εκπαίδευση, που αυξάνεται κατά 144% στην ΠΒΑ και 114,6% στη χώρα, η υγεία που αυξάνεται κατά 97% στην ΠΒΑ και 111,8% στη χώρα και το χονδρικό και λιανικό εμπόριο που αυξάνεται κατά 102,7% στην ΠΒΑ και 90,9% στη χώρα. Αντίθετα, η ΑΠΑ της γεωργίας – κτηνοτροφίας καταρρέει στη χώρα (-18,9%), αλλά μένει ουσιαστικά ίδια στην ΠΒΑ, ενώ η αλιεία καταρρέει στην ΠΒΑ με μείωση της τάξης του 62%, ιδιαίτερα στις ΠΕ Χίου και Σάμου. Ο κλάδος των

ξενοδοχείων και εστιατορίων αυξάνεται μεν στην ΠΒΑ, αλλά σε πολύ μικρότερο ποσοστό από άλλους κλάδους στην ίδια περίοδο, αλλά και πολύ χαμηλότερα από την αντίστοιχη αύξηση του κλάδου στην Ελλάδα (40,1% για την ΠΒΑ σε σχέση με 67% για την Ελλάδα).

Το 2008, οι λεγόμενοι δυναμικοί κλάδοι αντιπροσωπεύουν μόλις το 15% της συνολικής ΑΠΑ, παρά την αύξηση της συμμετοχής της μεταποίησης, εξαιτίας της πολύ μεγάλης μείωσης της πρωτογενούς παραγωγής (παράγει το 4% της συνολικής ΑΠΑ μαζί με τα ορυχεία, Πίνακας 2.4). Η μεταποίηση προβάλλει ως δυναμικός κλάδος, καθώς πια παράγει το 3,9% της συνολικής ΑΠΑ της ΠΒΑ. Όσον αφορά στους υπόλοιπους κλάδους, η διαχείριση ακίνητης περιουσίας συνεχίζει να παράγει την υψηλότερη ΑΠΑ με 16,9%, αλλά πια το χονδρικό και λιανικό εμπόριο παράγει σχεδόν την ίδια ΑΠΑ (16,4%). Οι δημόσιες δραστηριότητες (δημόσια διοίκηση, άμυνα, εκπαίδευση και υγεία) έχουν αυξηθεί σημαντικά και είναι υπεύθυνες για το 25% της ΑΠΑ (σε σχέση με το 20% το 2000 και το 19,6% που είναι ο εθνικός μέσος όρος το 2008). Έτσι, η οικονομία της ΠΒΑ το 2008 είναι ακόμη περισσότερο εξαρτημένη από εισαγωγές και από τον δημόσιο τομέα. Ενδοπεριφερειακές διαφορές και πάλι υπάρχουν, αλλά φαίνεται να αμβλύνονται σε σχέση με το 2000. Έτσι, ακόμη η ΠΕ Λέσβου είναι σχετικά εξειδικευμένη σε αγροτική παραγωγή, η ΠΕ Χίου σε μεταποίηση και αλιεία, ενώ η ΠΕ Σάμου σε τουρισμό.

Οι μεταβολές την περίοδο 2005-2010 (για το 2010 δεν έχουν δημοσιευτεί ακόμη αναλυτικά δεδομένα από την ΕΛ.ΣΤΑΤ. και αυτά που χρησιμοποιούνται είναι προσωρινά) δίνουν μια καλύτερη εικόνα της ύφεσης και των συνεπειών της στην Εθνική και Περιφερειακή οικονομία. Η μείωση της γεωργίας, δασοκομίας και αλιείας συνεχίζεται και είναι πολύ μεγάλη (-19,7% για την ΠΒΑ) αν και μικρότερη από τη μεγάλη μείωση στη χώρα (-25,3%), με εξαίρεση την ΠΕ Χίου, όπου οι ιχθυοκαλλιέργειες πιθανότατα συνεχίζουν να αποτελούν σημαντικό και δυναμικό κλάδο (αύξηση της ΑΠΑ κατά 10,9% από το 2005-2010). Η ΑΠΑ της μεταποίησης μειώνεται οριακά στην Περιφέρεια, εξαιτίας της αύξησης στην ΠΕ Σάμου. Η απουσία αναλυτικών δεδομένων για το 2010, δεν επιτρέπει την εξέταση του χονδρικού και λιανικού εμπορίου χωριστά από τα ξενοδοχεία και τα εστιατόρια που θεωρείται ότι αντιπροσωπεύουν τον τουρισμό. Έτσι, μια δραστηριότητα που στο παρόν πλαίσιο θεωρείται δυναμική, είναι μαζί με μια που θεωρείται αναδιανεμητικού χαρακτήρα. Οπότε, η αύξηση κατά 1,8% δεν μπορεί να αποδοθεί σε

καμιά δραστηριότητα ή κλάδο. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η κατάρρευση των κατασκευών (από το 2007 ήδη). Συνολικά, την περίοδο 2005-2010, η ΑΠΑ έχει αυξηθεί κατά 10,4% στην ΠΒΑ και 13,1% στη χώρα, ενώ στην ΠΕ Χίου η αύξηση ανέρχεται σε 13,8% (Πίνακας 2.2). Η συνολική όμως αυτή μεταβολή διακρίνεται σε δύο επιμέρους περιόδους, από το 2005 ως το 2008 και το 2009-2010, όπου όλα τα σχετικά μεγέθη μειώνονται, με εξαιρέσεις κλάδους όπως «Τέχνες, διασκέδαση, ψυχαγωγία, άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών, δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών, μη διαφοροποιημένες δραστηριότητες νοικοκυριών που αφορούν την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών για ίδια χρήση, δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων», που ακόμη παρουσιάζουν αύξηση.

Ως συνολικό σχόλιο, φαίνεται ότι η δομή της οικονομίας στην ΠΒΑ είναι τέτοια που να προκύπτει η ανάγκη ενίσχυσης δραστηριοτήτων όπως αυτές που χαρακτηρίζονται ως δυναμικές εδώ και κυρίως της μεταποίησης, που έδειξε να έχει μια δυναμική στην Περιφέρεια ως το 2008 και έπειτα να μειώνεται με πολύ μικρότερο ρυθμό από άλλες, αναδιανεμητικού χαρακτήρα δραστηριότητες. Ο τουρισμός είναι επίσης ένας κλάδος σημαντικός για την ΠΒΑ, όπως και η αγροτική παραγωγή, ιδιαίτερα αν συνδυαστεί με μεταποίηση.

Πίνακας 1.2: Μεταβολή Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία 2005-2010 για την ΠΒΑ ανά παραγωγικό κλάδο (πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία από συγγραφείς)

	Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	Ορυχεία, λατομεία, βιομηχανία, παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού, κλιματισμού και νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης	Εκ των οποίων Μεταποίηση	Κατασκευές	Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών, μεταφορές και αποθήκευση, δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης	Ενημέρωση και επικοινωνία	Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες, διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	Δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση, εκπαίδευση, δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα	Τέχνες, διασκέδαση, ψυχαγωγία, άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών, δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών, μη διαφοροποιημένες δραστηριότητες νοικοκυριών που αφορούν την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών για ίδια χρήση, δραστηριότητες ετερόδοκων οργανισμών και φορέων	Συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία
Σύνολο Ελλάδος	-25,3	20,1	18,2	-43,8	8,6	38,5	9,2	37,7	12,7	25,6	18,9	13,1
Νησιά Αιγαίου, Κρήτη	-18,5	22,7	28,1	-38,0	13,0	38,7	5,0	41,7	34,4	18,2	12,6	11,5
Βόρειο Αιγαίο	-19,7	19,0	-0,9	-47,4	1,6	23,4	3,6	36,8	41,4	29,1	50,6	10,4
Λέσβος	-29,2	17,0	-3,9	-58,6	6,8	16,8	2,6	36,3	44,1	21,1	74,9	8,6
Σάμος	-20,8	46,8	31,4	-49,0	0,2	-10,6	-0,5	37,0	64,9	37,3	58,9	10,7
Χίος	10,9	8,2	-8,4	-25,7	-5,8	67,5	8,8	37,4	21,1	44,7	23,8	13,8

Πίνακας 1.3: Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία το 2000 για την ΠΒΑ ανά παραγωγικό κλάδο (πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία από συγγραφείς)

Κλάδοι	Γεωργία, κτηνοτροφία, δάση	Αλιεία	Μεταλλεία, ορυχεία	Μεταποίηση	Ηλεκτρισμός, φυσικό αέριο και ύδρευση	Κατασκευές	Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευές αυτοκινήτων, μοτοσυκλετών και ειδών οικιακής χρήσης	Ξενοδοχεία και εστιατόρια	Μεταφορές, αποθήκευση, επικοινωνίες	Χρηματοπιστωτική διαμεσολάβηση	Διαχείριση ακίνητης περιουσίας, εκμίσθωση και επιχ/τικές δραστηριότητες	Δημόσια διοίκηση, άμυνα και υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	Εκπαίδευση	Υγεία και κοινωνική μέριμνα	Άλλες κοινωνικές και προσωπικές δραστηριότητες	Ιδιωτικά νοικοκυριά με απασχολούμενο προσωπικό	Συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία
Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία (εκατ. €)																	
Σύνολο Ελλάδος	7.343,9	589,4	681,8	13.392,2	2.680,4	8.469,7	17.814,5	9.060,7	9.389,2	6.664,2	18.129,8	9.972,1	6.182,3	4.482,7	4.777,7	751,4	120.382,2
Νησιά Αιγαίου, Κρήτη	845,9	129,8	78,4	235,0	281,2	849,0	1.783,5	2.482,6	903,8	560,8	1.586,1	954,4	690,9	440,8	426,2	54,8	12.303,2
Βόρειο Αιγαίο	97,3	79,1	3,3	17,8	47,1	114,7	256,4	180,1	180,3	131,2	305,0	173,7	132,9	62,3	37,1	8,1	1.826,4
Λέσβος	65,2	12,4	2,2	8,7	23,3	63,4	139,6	77,4	75,1	77,0	149,2	93,3	66,4	35,8	25,5	4,2	918,6
Σάμος	16,4	3,6	0,8	5,2	11,5	25,1	55,1	72,8	21,3	27,9	55,9	33,9	26,3	14,2	4,4	1,7	376,0
Χίος	15,7	63,1	0,3	4,0	12,4	26,2	61,7	29,9	83,9	26,4	99,9	46,5	40,2	12,3	7,2	2,2	531,8
Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία (% συνόλου)																	
Σύνολο Ελλάδος	6,1	0,5	0,6	11,1	2,2	7,0	14,8	7,5	7,8	5,5	15,1	8,3	5,1	3,7	4,0	0,6	100
Νησιά Αιγαίου, Κρήτη	6,9	1,1	0,6	1,9	2,3	6,9	14,5	20,2	7,3	4,6	12,9	7,8	5,6	3,6	3,5	0,4	100
Βόρειο Αιγαίο	5,3	4,3	0,2	1,0	2,6	6,3	14,0	9,9	9,9	7,2	16,7	9,5	7,3	3,4	2,0	0,4	100
Λέσβος	7,1	1,3	0,2	0,9	2,5	6,9	15,2	8,4	8,2	8,4	16,2	10,2	7,2	3,9	2,8	0,5	100
Σάμος	4,4	1,0	0,2	1,4	3,0	6,7	14,7	19,4	5,7	7,4	14,9	9,0	7,0	3,8	1,2	0,5	100
Χίος	3,0	11,9	0,1	0,8	2,3	4,9	11,6	5,6	15,8	5,0	18,8	8,7	7,6	2,3	1,3	0,4	100
Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία και εξειδίκευση (μ.ο. Ελλάδας = 100)																	
Σύνολο Ελλάδος	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Νησιά Αιγαίου, Κρήτη	112,7	215,4	112,5	17,2	102,7	98,1	98,0	268,1	94,2	82,3	85,6	93,6	109,3	96,2	87,3	71,4	100
Βόρειο Αιγαίο	87,3	884,4	31,9	8,8	115,9	89,3	94,9	131,0	126,5	129,8	110,9	114,8	141,7	91,6	51,2	70,9	100
Λέσβος	116,3	275,3	42,0	8,5	114,0	98,1	102,7	111,9	104,8	151,4	107,9	122,6	140,7	104,7	70,0	73,6	100
Σάμος	71,5	197,1	38,6	12,4	136,9	94,8	99,0	257,1	72,5	133,9	98,7	108,9	136,3	101,1	29,5	72,8	100
Χίος	48,4	2422,1	9,6	6,8	104,3	70,1	78,5	74,7	202,4	89,6	124,8	105,5	147,1	62,2	34,0	64,8	100

Πίνακας 1.4: Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία το 2008 για την ΠΒΑ ανά παραγωγικό κλάδο (πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία από συγγραφείς)

	Γεωργία, κτηνοτροφία, δάση	Αλιεία	Μεταλλεία, ορυχεία	Μεταποίηση	Ηλεκτρισμός, φυσικό αέριο και ύδρευση	Κατασκευές	Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευές αυτοκινήτων, μοτοσυκλετών και ειδών οικιακής χρήσης	Ξενοδοχεία και εστιατόρια	Μεταφορές, αποθήκευση, επικοινωνίες	Χρηματοπιστωτική διαμεσολάβηση	Διαχείριση ακίνητης περιουσίας, εκμίσθωση και επιγ/τικές δραστηριότητες	Δημόσια διοίκηση, άμυνα και υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	Εκπαίδευση	Υγεία και κοινωνική μέριμνα	Άλλες κοινωνικές και προσωπικές δραστηριότητες	Ιδιωτικά νοικοκυριά με απασχολούμενο προσωπικό	Συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία
Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία (εκατ. €)																	
Σύνολο Ελλάδος	5.957,3	617,2	902,8	20.906,8	5.584,2	10.595,5	33.999,1	15.127,3	23.188,2	10.764,9	29.172,4	18.548,8	13.268,7	9.496,2	9.654,8	1.877,8	209.662,1
Νησιά Αιγαίου, Κρήτη	846,2	67,7	82,0	798,9	686,2	1.313,3	3.472,0	3.524,1	2.071,6	748,3	2.831,6	1.867,4	1.626,2	907,6	525,8	89,9	21.458,7
Βόρειο Αιγαίο	96,4	29,9	4,3	122,2	114,9	181,9	519,7	252,3	317,4	154,3	533,8	344,5	324,2	123,0	37,9	10,3	3.166,9
Λέσβος	63,3	11,2	2,2	66,5	63,0	62,5	300,5	105,7	155,7	83,2	261,8	188,3	163,4	65,7	24,2	4,3	1.621,3
Σάμος	16,4	1,0	2,1	19,8	23,0	49,5	81,1	94,8	70,2	29,2	99,4	67,6	72,7	28,0	4,1	1,4	660,3
Χίος	16,7	17,7	0,0	35,9	28,9	69,9	138,1	51,7	91,5	41,9	172,5	88,6	88,1	29,3	9,7	4,5	885,4
Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία (% συνόλου)																	
Σύνολο Ελλάδος	2,8	0,3	0,4	10,0	2,7	5,1	16,2	7,2	11,1	5,1	13,9	8,8	6,3	4,5	4,6	0,9	100
Νησιά Αιγαίου, Κρήτη	3,9	0,3	0,4	3,7	3,2	6,1	16,2	16,4	9,7	3,5	13,2	8,7	7,6	4,2	2,5	0,4	100
Βόρειο Αιγαίο	3,0	0,9	0,1	3,9	3,6	5,7	16,4	8,0	10,0	4,9	16,9	10,9	10,2	3,9	1,2	0,3	100
Λέσβος	3,9	0,7	0,1	4,1	3,9	3,9	18,5	6,5	9,6	5,1	16,1	11,6	10,1	4,0	1,5	0,3	100
Σάμος	2,5	0,2	0,3	3,0	3,5	7,5	12,3	14,4	10,6	4,4	15,1	10,2	11,0	4,2	0,6	0,2	100
Χίος	1,9	2,0	0,0	4,1	3,3	7,9	15,6	5,8	10,3	4,7	19,5	10,0	10,0	3,3	1,1	0,5	100
Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία και εξειδίκευση (μ.ο. Ελλάδας = 100)																	
Σύνολο Ελλάδος	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Νησιά Αιγαίου, Κρήτη	138,8	107,2	88,7	37,3	120,1	121,1	99,8	227,6	87,3	67,9	94,8	98,4	119,7	93,4	53,2	46,8	100
Βόρειο Αιγαίο	107,1	320,7	31,4	38,7	136,2	113,7	101,2	110,4	90,6	94,9	121,1	123,0	161,7	85,7	26,0	36,3	100
Λέσβος	137,3	234,1	31,1	41,2	145,9	76,3	114,3	90,3	86,8	99,9	116,1	131,3	159,2	89,4	32,4	29,8	100
Σάμος	87,3	51,4	74,0	30,0	130,8	148,3	75,7	199,1	96,2	86,2	108,2	115,7	173,9	93,5	13,3	24,0	100
Χίος	66,5	680,1	0,0	40,7	122,7	156,3	96,2	81,0	93,5	92,2	140,0	113,2	157,3	73,1	23,7	57,2	100

2. ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ ΓΙΑ ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΝΗΣΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΒΟΡΕΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

2.1. Το Εθνικό πλαίσιο

Σύμφωνα με τη 2η εγκύκλιο σχεδιασμού 2014-2020 το “Αναπτυξιακό όραμα για τη νέα προγραμματική περίοδο” δύναται να διατυπωθεί κατ’ αρχήν ως ακολούθως:

«Η συμβολή στην αναγέννηση της ελληνικής οικονομίας με ανάταξη και αναβάθμιση του παραγωγικού και κοινωνικού ιστού της χώρας και τη δημιουργία και διατήρηση βιώσιμων θέσεων απασχόλησης, έχοντας ως αιχμή την εξωστρεφεί, καινοτόμο και ανταγωνιστική επιχειρηματικότητα και γνώμονα την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και τις αρχές της αειφόρου ανάπτυξης».

Για την πραγματοποίηση του οράματος αυτού επιλέγονται πέντε (5) κύριοι άξονες αναπτυξιακής στρατηγικής.

1. Ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και της εξωστρέφειας των επιχειρήσεων, μετάβαση στην ποιοτική επιχειρηματικότητα, με αιχμή την καινοτομία και αύξηση της εγχώριας προστιθέμενης αξίας. Για την επίτευξη του στόχου αυτού προτεραιότητα θα δοθεί στα κάτωθι:

- Προώθηση της ανάπτυξης νέων ή βελτιωμένων προϊόντων και διαδικασιών, σε ολόκληρη την αλυσίδα αξίας των επιχειρήσεων, συμβάλλοντας στη μείωση του κόστους παραγωγής και στη μείωση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων των δραστηριοτήτων.
- Ανάπτυξη κουλτούρας επιχειρηματικής συνεργασίας, μεταξύ των βασικών φορέων των παραγωγικών συστημάτων (επιχειρήσεις, εργαζόμενοι, επιστημονική-ερευνητική κοινότητα, αρμόδιοι κρατικοί φορείς, ενώσεις καταναλωτών, περιβαλλοντικές οργανώσεις).
- Ανάπτυξη «έξυπνης εξειδίκευσης» με αποδοτική, αποτελεσματική και συνεργατική χρήση των δημοσίων επενδύσεων για την ενίσχυση της καινοτομίας, αναβάθμιση του των ανθρώπινων πόρων και δημιουργία ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων με υψηλή προστιθέμενη αξία σε κλάδους της οικονομίας που πληρούν τις σχετικές προϋποθέσεις
- Διαμόρφωση και αποτελεσματική υλοποίηση περιφερειακών στρατηγικών έρευνας και καινοτομίας για την έξυπνη εξειδίκευση.
- Στήριξη επενδύσεων σε υποδομές, με σκοπό τη στήριξη της επιχειρηματικότητας, την επίτευξη οικονομιών κλίμακας, τη βελτίωση της ποιότητας των προϊόντων, της ασφάλειας και των συνθηκών εργασίας καθώς και τη μείωση του κόστους.
- Στήριξη νέων και υφιστάμενων επιχειρήσεων, συμπεριλαμβανομένης της κοινωνικής οικονομίας με γνώμονα την έξοδο από την κρίσης.

- Διευκόλυνση της πρόσβασης των μικρομεσαίων επιχειρήσεων (ΜΜΕ) σε χρηματοδότηση.

Ειδικότερα εδώ περιλαμβάνονται οι εξής κατηγορίες δράσεων:

- Έρευνα, Τεχνολογική Ανάπτυξη και Καινοτομία
- Ψηφιακή Σύγκλιση
- Γεωργία και Αλιεία
- Τουρισμός
- Πολιτισμός
- Μεταποίηση - Εμπόριο

2. Ανάπτυξη και αξιοποίηση ικανοτήτων ανθρώπινου δυναμικού – ενεργός κοινωνική ενσωμάτωση, με τις εξής κατηγορίες δράσεων:

- Εκπαίδευση και δια βίου μάθηση
- Προώθηση της απασχόλησης και υποστήριξη της κινητικότητας των εργαζομένων
- Προώθηση της κοινωνικής ένταξης, κοινωνική πρόνοια και καταπολέμηση της φτώχειας
- Υγειονομική περίθαλψη
- Εφαρμογή της αρχής της ισότητας των φύλων

3. Προστασία του περιβάλλοντος – μετάβαση σε μία οικονομία φιλική στο περιβάλλον, με τις εξής κατηγορίες δράσεων:

- Προστασία του Φυσικού Περιβάλλοντος και των Πόρων
- Αναβάθμιση της Ποιότητας Ζωής
- Προώθηση της προσαρμογής στην Κλιματική Αλλαγή και περιορισμός των επιπτώσεων αυτής – Πρόληψη και Διαχείριση Κινδύνων
- Μετάβαση σε μία οικονομία φιλική στο περιβάλλον
-

4. Ανάπτυξη – εκσυγχρονισμός – συμπλήρωση υποδομών για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη, με τις εξής κατηγορίες δράσεων:

- Δίκτυα μεταφορών
- Ενεργειακές υποδομές

5. Βελτίωση της θεσμικής επάρκειας και της αποτελεσματικής δημόσιας διοίκησης.

Ταυτόχρονα, ως **βος ουσιαστικά άξονας**, τίθεται και το θέμα της “**Αειφόρου χωρικής ανάπτυξης**” με προώθηση της αειφόρου και ολοκληρωμένης ανάπτυξης στις Περιφέρειες, τις Πόλεις, τις Αγροτικές περιοχές και τις περιοχές με Γεωγραφικά μειονεκτήματα. Εδώ, περιλαμβάνονται Τοπικά προγράμματα ανάπτυξης με πρωτοβουλία Τοπικών Κοινοτήτων (CLLD) και οι Ολοκληρωμένες Εδαφικές Επενδύσεις (ITI) που αποτελούν τα κύρια εργαλεία εφαρμογής που προτείνονται από τους Κανονισμούς. Τα κυριότερα χαρακτηριστικά τους είναι α) η προϋπόθεση Ολοκληρωμένων Στρατηγικών Τοπικής ανάπτυξης αναλόγως του πεδίου εφαρμογής, με βάση τις τοπικές ανάγκες και το τοπικό δυναμικό, β) η εφαρμογή τους σε συγκεκριμένες εδαφικές ενότητες (υποπεριφερειακές για τα CLLD, ευρύτερες για τα ITIs). γ) η συμπερίληψη καινοτόμων στοιχείων στο σχεδιασμό και την εφαρμογή τους.

Σημαντικό εργαλείο εφαρμογής χωρικών πολιτικών μπορούν να αποτελέσουν επίσης τα Κοινά Σχέδια Δράσης (Joint Action Plans), των οποίων η έμφαση δίνεται περισσότερο στην απλοποίηση διαδικασιών.

2.2. Τα Ελληνικά νησιά

Σύμφωνα με το Ολοκληρωμένο Στρατηγικό Σχέδιο της Γενικής Γραμματείας Αιγαίου και Νησιωτικής Πολιτικής, ο γενικός στόχος για τα Ελληνικά νησιά και τις Ελληνικές Νησιωτικές Περιφέρειες πρέπει να είναι κοινός, εξαιτίας των κοινών χαρακτηριστικών της νησιωτικότητας (μικρό μέγεθος και απομόνωση), παρά τις επιμέρους διαφορές τους, τόσο μεταξύ των Περιφερειών, όσο και στο εσωτερικό τους. Το όραμα για τα νησιά που τίθεται είναι “Τα νησιά, κοινωνίες των 365 ημερών με ανταγωνιστικές δραστηριότητες και μια μοναδική ποιότητα ζωής βασισμένα στο μοναδικό φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον” και αφορά τη λεγόμενη “ελκυστικότητα” των νησιών.

Η ανάγκη για βελτίωση της ελκυστικότητας των νησιών για οικονομικές δραστηριότητες και κατοικία θα πρέπει να βασίζεται στην αξιοποίηση των συγκριτικών τους πλεονεκτημάτων: το ιδιαίτερο πλούσιο φυσικό και πολιτιστικό κεφάλαιο των νησιών πρέπει να αξιοποιηθεί με τέτοιο τρόπο που να καλύπτει ανάγκες της παγκόσμιας κοινωνίας ενσωματώνοντας κεφάλαιο και γνώση. Επομένως η ανάπτυξη τεχνογνωσίας και καινοτομιών που να αξιοποιούν τους πόρους αυτούς είναι προϋπόθεση της επίλυσης του λεγόμενου “νησιωτικού προβλήματος”.

Ταυτόχρονα, η αναπτυξιακή στρατηγική για τον νησιωτικό χώρο πρέπει να λαμβάνει υπόψη της τη γενικότερη στρατηγική της ΕΕ προσαρμοσμένη στα ιδιαίτερα της χαρακτηριστικά του νησιωτικού χώρου. Με δεδομένο ότι η αναπτυξιακή στρατηγική Ευρώπη 2020 συνοψίζεται στο

τρίπτυχο "έξυπνη, βιώσιμη και χωρίς αποκλεισμούς μεγέθυνση", η πρόταση για τον νησιωτικό χώρο εστιάζεται κατ' αντιστοιχία στο τρίπτυχο " ποιοτικά, πράσινα και ίσων ευκαιριών νησιά" που αναλύεται ως εξής:

- ποιοτικά νησιά
- πράσινα νησιά
- νησιά ίσων ευκαιριών.

Με βάση αυτούς τους άξονες προτείνονται τρεις Θεματικοί Στόχοι:

1. Ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των νησιών στους τομείς του τουρισμού, της γεωργίας και στον χώρο των μικρομεσαίων μεταποιητικών επιχειρήσεων μέσω της ενίσχυσης της ποιότητας των παραγόμενων προϊόντων και υπηρεσιών. Ο όρος «ποιότητα» για τα νησιά συνδέεται με την αξιοποίηση των ιδιαίτερων τοπικών αναπτυξιακών δυνατοτήτων κάθε νησιού και με τη διασύνδεση του τουρισμού, της γεωργίας αλλά και της μικρής μεταποίησης με τις τοπικές πρώτες ύλες και με το τοπικό φυσικό και πολιτισμικό κεφάλαιο.
2. Προστασία του περιβάλλοντος και προώθηση της αποδοτικότητας των πόρων με ταυτόχρονη βελτίωση του οικολογικού αποτυπώματος. Ο όρος «πράσινα νησιά» συνδέεται με την προστασία και ανάδειξη του περιβάλλοντος και με τη βελτίωση της αποδοτικότητας των περιορισμένων φυσικών πόρων.
3. Αντιμετώπιση των επιπτώσεων της νησιωτικότητας που ενισχύουν τον οικονομικό και κοινωνικό αποκλεισμό.
4. Επιπλέον αναγνωρίζεται ο ρόλος της χωρικής διακυβέρνησης, με δυνατότητα αξιοποίησης νέων εργαλείων για ολοκληρωμένο σχεδιασμό όπως οι «Ολοκληρωμένες Χωρικές Επενδύσεις» - ΙΤΙ και η «Τοπικά Οδηγούμενη Ανάπτυξη» - CLLD (σε επίπεδο νησιού ή ομάδας μικρών νησιών) με πολυτομεακές παρεμβάσεις (διαρθρωτικά ταμεία + χρηματοδοτικά εργαλεία) σε επίπεδο νησιού – περιφέρειας – νησιωτικής χώρας ανάλογα με το είδος της παρέμβασης και Ολοκληρωμένη Διαχείριση Παράκτιου / Νησιωτικού Χώρου για καλύτερη διαχείριση των περιορισμένων και ευαίσθητων πολιτιστικών πόρων και οικοσυστημάτων.

2.3. Το Περιφερειακό Πλαίσιο

Σύμφωνα με το “ΣΧΕΔΙΟ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ ΓΙΑ ΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟ 2014-2020” της ΠΒΑ, με βάση τη συνοπτική ανάλυση και αποτύπωση των αναπτυξιακών χαρακτηριστικών της Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου, τη διαχρονική εξέλιξή τους σε σχέση με τα αντίστοιχα χαρακτηριστικά της Χώρας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, λαμβάνοντας υπόψη και τις επιπτώσεις της χρηματοοικονομικής κρίσης και παραγωγικής ύφεσης της Χώρας στη νησιωτική Περιφέρεια του Βορείου Αιγαίου, στο πλαίσιο της προοπτικής για τη νέα προγραμματική περίοδο και σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνοχής, ο Στρατηγικός αναπτυξιακός Στόχος της Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου για τη νέα προγραμματική περίοδο 2014-2020 διαμορφώνεται ως εξής: «Αναστροφή της φθίνουσας αναπτυξιακής πορείας των νησιών της Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου και επιδίωξη της πραγματικής οικονομικής και κοινωνικής σύγκλισης με τις αναπτυγμένες περιφέρειες της Ε.Ε., διασφαλίζοντας τις προϋποθέσεις εσωτερικής και εξωτερικής χωρικής και κοινωνικής συνοχής και της ιδιαίτερης φυσιογνωμίας κάθε νησιού».

Ο στόχος αυτός, πρέπει να προσαρμοστεί στην εθνική και νησιωτική στρατηγική και σύμφωνα και με όσα έχουν ήδη αναπτυχθεί παραπάνω διακρίνεται σε πέντε θεματικές ομάδες ανάλυσης και δράσης:

1. Ανταγωνιστικότητα, εξωστρέφεια, καινοτομία και έρευνα
2. Περιβάλλον (που περιλαμβάνει ΑΠΕ, βιοπικιλότητα και φυσικούς – πολιτισμικούς πόρους της Περιφέρειας)
3. Βασικά δίκτυα υποδομών
4. Απασχόληση, δια βίου μάθηση, κοινωνική ένταξη και καταπολέμηση φτώχειας (κοινωνική οικονομία)
5. Χωρική διακυβέρνηση

3. ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ, ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ, ΨΗΦΙΑΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ

«ΕΞΥΠΝΗ ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗ» ΣΤΟΝ ΑΓΡΟΔΙΑΤΡΟΦΙΚΟ ΤΟΜΕΑ

Όσον αφορά στις χρηματοδοτήσεις των επιχειρήσεων της Περιφέρειας, στην λεγόμενη “ψηφιακή οικονομία” κατά την προγραμματική περίοδο 2007-2013 υπήρξαν δύο τομεακά επιχειρησιακά προγράμματα που χρηματοδότησαν δράσεις τόσο εσωστρεφείς όσο και εξωστρεφείς:

Το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Διοικητική Μεταρρύθμιση 2007-2013» χρηματοδοτείται από πόρους του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου (ΕΚΤ) και έχει ως στόχο την Ενίσχυση των θεσμικών δυνατοτήτων και της αποτελεσματικότητας των δημοσίων διοικήσεων. Η συνολική δημόσια δαπάνη του προγράμματος ανέρχεται σε 675.000.000€.

Το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ψηφιακή Σύγκλιση 2007-2013» χρηματοδοτείται από πόρους του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ) με στόχο την ανάδειξη των αναπτυξιακών κατευθύνσεων και την εξειδίκευση της στρατηγικής, των μέσων και των παρεμβάσεων για την αποδοτική και βιώσιμη αξιοποίηση των Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών (ΤΠΕ). Ο συνολικός προϋπολογισμός του προγράμματος ανέρχεται σε 1.214.716.986€ εκ των οποίων τα 19.865.997€ εκχωρήθηκαν προς εξειδίκευση και αξιοποίηση στο Π.Ε.Π Νοτίου Αιγαίου. Στο Βόρειο Αιγαίο δεν υπήρξε καμία εκχώρηση.

Τα τομεακά αυτά προγράμματα παρουσιάζουν δύο βασικά μειονεκτήματα όσον αφορά την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας. Το πρώτο είναι ότι τα προγράμματα αυτά απευθύνονται κατά κύριο λόγο σε διαχειριστικά επαρκείς φορείς του δημοσίου τομέα. Η ενίσχυση του ιδιωτικού πραγματοποιείται με έμμεσο τρόπο μιας και η βελτίωση των διοικητικών διαδικασιών καθώς και η ανάπτυξη ολοκληρωμένων Πληροφοριακών Συστημάτων και ηλεκτρονικών υπηρεσιών βελτιώνουν τόσο τη ζωή των πολιτών όσο και τις συνθήκες συνεργασίας των επιχειρήσεων με τους δημόσιους φορείς. Η επιτάχυνση της απόδοσης της δικαιοσύνης, η παροχή με ηλεκτρονικό τρόπο βεβαιώσεων και δικαιολογητικών προς τους πολίτες και τις επιχειρήσεις προάγουν και βελτιώνουν τις συνθήκες παραγωγής και ανάπτυξης της Χώρας. Εξαίρεση αποτελεί η μικρή χρηματοδότηση που δόθηκε μέσω κρατικών ενισχύσεων και Ψηφιακής Σύγκλισης αλλά στοχευόμενα στους τομείς Digi-lodge, E-Security, Digi-retail και Digi-content.

Το δεύτερο μειονέκτημα είναι ότι δυστυχώς, η αρνητική εμπειρία στο θέμα των απορροφήσεων αποτυπώνεται και στα δύο αυτά τομεακά προγράμματα. Ενώ και τα δύο προγράμματα έχουν υλοποιήσει τους στόχους σε επίπεδο σχεδιασμού και εντάξεων, στο κομμάτι των νομικών δεσμεύσεων και των πραγματικών δαπανών βρίσκονται αρκετά πίσω από τα υπεσχημένα και τα

όσα ορίζουν οι αντίστοιχοι δείκτες. Προκύπτει επομένως το συμπέρασμα ότι και η όποια σχεδιασμένη, έμμεση, επιρροή των προγραμμάτων στην επιχειρηματικότητα δεν έγινε αντιληπτή μιας και δεν έχουν μπορέσει μέχρι σήμερα να υλοποιηθούν τα έργα εκείνα, τα αποτελέσματα των οποίων θα οδηγούσαν σε μια βελτίωση των συνθηκών και των προϋποθέσεων για την υλοποίηση του αναπτυξιακού οράματος της επιχειρηματικότητας που αποτελεί και δέσμευση στην επόμενη περίοδο 2014-2020.

Όσον αφορά στον “αναπτυξιακό νόμο”, ο αριθμός και το συνολικό ποσό των επενδύσεων που έχουν ενταχθεί είναι εντυπωσιακά σε σχέση με την κατάσταση των επιχειρήσεων στην ΠΒΑ. Συνολικά, έχουν ενταχθεί στις 2 τελευταίες περιόδους εφαρμογής 219 επιχειρήσεις, 114 σε μεταποίηση και 105 σε τριτογενή τομέα (κυρίως τουρισμό), με συνολικό ύψος επενδύσεων 198.135.311,83€, περίπου 40% σε σχέδια μεταποίησης και το υπόλοιπο σε τουρισμό. Παρά τα φαινομενικά αυτά εντυπωσιακά νούμερα, τα πραγματικά αποτελέσματα φαίνεται να μην αντανακλούν ποιοτικά ανάλογο αποτέλεσμα (να σημειωθεί ότι ένας άγνωστός ακόμη αριθμός σχεδίων δεν έχει υλοποιηθεί ακόμη).

Γενικά, όσον αφορά στην καινοτομία και τη διείσδυση της στις επιχειρήσεις του Βορείου Αιγαίου, πρόσφατη μελέτη (Skalkos et al., 2012) μελέτησε την επίδοση των επιχειρήσεων στα 4 βασικά επίπεδα καινοτομίας ήτοι: οργανωτικής (πρώτο επίπεδο) - μάρκετινγκ (δεύτερο επίπεδο) - διαδικασίας (τρίτο επίπεδο) - νέων προϊόντων (τέταρτο επίπεδο). Τα ευρήματα δείχνουν ότι αν και ορισμένες επιχειρήσεις καινοτομούν μερικά στο επίπεδο παραγωγής νέων προϊόντων, υστερούν στην καινοτομία οργάνωσης και μάρκετινγκ (προώθησης και πώλησης των προϊόντων εκτός περιφέρειας) που είναι και η βάση της πυραμίδας καινοτομικότητας. Η έλλειψη καινοτομικότητας στην βάση καθιστά οποιαδήποτε άλλη προσπάθεια στην κορυφή (παραγωγή νέων προϊόντων) χωρίς ουσιαστικό αποτέλεσμα πωλήσεων, ανάπτυξης των επιχειρήσεων, και συνεπώς δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας.

Άλλη μελέτη (Skalkos και Bakouros, 2011) επιχείρησε να αντιμετωπίσει το πρόβλημα αυτό με πιλοτική εφαρμογή σε 40 επιχειρήσεις της περιφέρειας ενός μοντέλου τεχνοδιάγνωσης για πολύ μικρές επιχειρήσεις, που είναι και η συντριπτική πλειοψηφία των επιχειρήσεων της περιφέρειας. Το μοντέλο βασίζεται στην εσωτερική “ακτινογραφία” της επιχείρησης, στον σχεδιασμό ενός προγράμματος μονοετούς ή τριετούς λειτουργίας, βιωσιμότητας και ανάπτυξης της επιχείρησης, με σημαντικά δεδομένα καινοτομικότητας ενσωματωμένα, και την παρακολούθηση, καθοδήγηση εφαρμογής του σχεδίου από την επιχείρηση. Τα αποτελέσματα της μελέτης υπήρξαν ενθαρρυντικά και αποδεικνύουν ότι η εφαρμογή έξυπνων εξειδικεύσεων απαιτούν

αποτελεσματικό mentoring σε όλα τα στάδια υλοποίησης των νέων ιδεών διότι το επίπεδο επιχειρηματικότητας σε περιφερειακό επίπεδο υστερεί κατά πολύ του μέσου Ελληνικού και Ευρωπαϊκού μέσου όρου.

Μέσα από το γενικό πλαίσιο της ΕΕ για την Έξυπνη Εξειδίκευση κάθε Περιφέρεια θα πρέπει να βασιστεί στα δικά της ιδιαίτερα χαρακτηριστικά (γεωγραφικά, κοινωνικά, οικονομικά, πολιτιστικά), ώστε να αξιοποιήσει πιθανά συγκριτικά της πλεονεκτήματα διαμορφώνοντας το δικό της όραμα για τη μελλοντική περιφερειακή της ανάπτυξη. Η ιδιαιτερότητα της ΠΒΑ ο πολυδιασπασμένος νησιωτικός χώρος και η έντονη διαφοροποίηση μεταξύ μεγάλων και μικρών νησιών αλλά ακόμη και εντός των ίδιων των νησιών. Αυτές οι διαφορές και η στενότητα των πόρων (ανθρώπινων και φυσικών) σε κάθε νησί δημιουργούν ένα τελείως διαφορετικό πλαίσιο ανάπτυξης από ότι η ηπειρωτική χώρα. Είναι δύσκολο δηλαδή να επιτευχθούν οικονομίες κλίμακας (λόγω περιορισμού πόρων) και μεγάλες αγορές και επιχειρήσεις (λόγω μικρού πληθυσμού και απομόνωσης). Άρα η ΠΒΑ θα πρέπει να διαμορφώσει μια ειδική στρατηγική και να αξιοποιήσει τα ειδικά και συγκριτικά πλεονεκτήματα των νησιών (πχ μοναδικό και πλούσιο φυσικό περιβάλλον, ειδικά τοπικά παραγόμενα προϊόντα, αξιοποίηση τουριστικά του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντός τους).

Όλα αυτά θα πρέπει να ενταχθούν στο πλαίσιο της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» που συνοψίζεται στο τρίπτυχο «έξυπνη, βιώσιμη και χωρίς αποκλεισμούς μεγέθυνση». Αυτό στο νησιωτικό χώρο μεταφράζεται ως «ποιοτικά, πράσινα και ίσων ευκαιριών νησιά». Σε γενικές αρχές θα πρέπει:

- να υπάρξει σύνδεση της έρευνας με την τοπική παραγωγή ώστε να δημιουργηθούν καινοτόμα ποιοτικά προϊόντα που θα αναδεικνύουν την ιδιαιτερότητα και τη μοναδικότητα των νησιών με αλλαγή στην οργάνωση των επιχειρήσεων αλλά και στην προώθηση του προϊόντος. Η σύνδεση και αξιοποίηση του Πανεπιστημίου Αιγαίου να αναδειχθεί σε κομβικής σημασίας
- να υπάρξει επένδυση και στροφή προς εναλλακτικές μορφές ενέργειας και αξιοποίησης των φυσικών πόρων με στόχευση στην ποιότητα αλλά και στη φιλική προς το περιβάλλον τουριστική αξιοποίηση.
- Η επένδυση σε υποδομές και μεταφορές/δίκτυα ώστε να υπάρξει άρση της απομόνωσης των νησιών και σύνδεση μεταξύ τους ώστε να αυξηθεί η πρόσβαση σε μια μεγαλύτερη τοπική/περιφερειακή αγορά.

Με σκοπό την εφαρμογή πιλοτικών εφαρμογών έξυπνης εξειδίκευσης στον τομέα των τροφίμων, χρησιμοποιώντας ενδογενείς πρώτες ύλες για την παραγωγή των τελικών διατροφικών προϊόντων, μία σύγχρονη, καινοτόμος διαδικασία διοίκησης επιχειρήσεων τροφίμων, κατάλληλης για τις επιχειρήσεις του Βορείου Αιγαίου, έχει αναπτυχθεί και εφαρμόζεται πιλοτικά, τα τελευταία 3 χρόνια σε επιχειρήσεις της Λήμνου. Η εφαρμογή βασίζεται αρχικά στην ανάπτυξη της καινοτομικής κουλτούρας μέσα στις επιχειρήσεις, της οργανωτικής καινοτομίας στην συνέχεια, και μετέπειτα στην παραγωγή καινοτόμων, νέων προϊόντων (τοπικών, μοναδικών brand names προϊόντων). Η εν λόγω εφαρμογή εμφανίζει θετικά αποτελέσματα ήδη και μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως καλή πρακτική έξυπνης εξειδίκευσης σε περιφερειακό επίπεδο, και να εφαρμοσθεί σε διευρυμένο επίπεδο σε όλη την περιφέρεια (Skalkos, 2012).

Στρατηγικό πλαίσιο τομέα

Η στρατηγική για τη λεγόμενη «ψηφιακή οικονομία» καλύπτεται σε μεγάλο βαθμό στο Παραδοτέο Π2 που αφορά στην «έξυπνη εξειδίκευση». Αλλά και εδώ οι δράσεις θα πρέπει να λάβουν υπόψη τα χαρακτηριστικά της περιοχής και των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται σε αυτή στα πλαίσια και πάλι της βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων με την **ενσωμάτωση καινοτομιών σε όλη τη διαδικασία παραγωγής και διακίνησης προϊόντων.**

Ιδιαίτερα σημαντικό ζήτημα σε αυτό το πλαίσιο είναι η σύνδεση των επιχειρήσεων με άλλες επιχειρήσεις της περιοχής, σε **ολοκληρωμένα προγράμματα καινοτομίας ή δράσης** εστιασμένα θεματικά σε ένα προϊόν – υπηρεσία ή γεωγραφικά σε μια περιοχή. Τέτοια ολοκληρωμένα προγράμματα θα μπορούσαν να περιλαμβάνουν:

- (α) *εστιασμένη έρευνα με βάση τις ανάγκες της επιχείρησης,*
- (β) *εφαρμογή της έρευνας σε δραστηριότητες και αγορές (που θα περιλαμβάνει κατά περίπτωση και εξοπλισμό και υποδομές των επιχειρήσεων),*
- (γ) *Εξωστρέφεια για την επιχείρηση, το κλάδο ή την περιοχή κατά περίπτωση.*

4. ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΙΚΕΣ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ (ΑΞΙΑΣ) ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΣΤΟ ΒΟΡΕΙΟ ΑΙΓΑΙΟ

Εισαγωγή

Σε περίοδο έντονης οικονομικής κρίσης, όπως αυτή που διανύει η χώρα μας σήμερα, ίσως δεν αποτελεί πολυτέλεια η αξιοποίηση του ευρωπαϊκού οικολογικού δικτύου Natura 2000 αλλά και ευρύτερα, η προσέγγιση των νησιών του Β. Αιγαίου ως ενιαία κοινωνικο-οικολογικά συστήματα που διαθέτουν ένα πλούσιο φυσικό και πολιτισμικό-κοινωνικό κεφάλαιο ως βασικό συγκριτικό πλεονέκτημα προς αξιοποίηση στο μέλλον (Σπιλάνης 2013). Ιδιαίτερα στην περίπτωση ενός νησιωτικού συμπλέγματος, όπως αυτό του Β. Αιγαίου, όπου οι περιοχές Natura 2000 καταλαμβάνουν ένα μεγάλο μέρος του, αλλά και όπου τα ίδια τα νησιά αποτελούν απομονωμένα συστήματα σε επίπεδο πόρων, δεν νοείται η διατήρηση του κοινωνικο-οικολογικού κεφαλαίου μόνο εντός περιορισμένων περιοχών. Η στρατηγική διατήρησης θα πρέπει να είναι ενιαία με έμφαση στις ΠΠ.

Εξάλλου, η ίδια η φιλοσοφία του ευρωπαϊκού δικτύου Natura 2000 υπαγορεύει τη γενικότερη θεώρηση της ανάπτυξης προστατευόμενων περιοχών που να εξυπηρετούν πολλαπλούς στόχους, με κυρίαρχο τη διατήρηση σημαντικών ενδιαιτημάτων και ειδών, λαμβανομένων παράλληλα υπόψη των οικονομικών, κοινωνικών, πολιτιστικών απαιτήσεων, ως μέσο για την επίτευξη της αειφόρου περιφερειακής ανάπτυξης (Οδηγία 92/43/ΕΟΚ, άρθρο 6). Ως τέτοιο, δεδομένου ότι παροτρύνει τα κράτη μέλη να διαχειρίζονται τις προστατευόμενες περιοχές με γνώμονα την αειφορία, θεωρείται ότι θέτει το πλαίσιο για την εφαρμογή της αρχής της ενσωμάτωσης της διαχείρισης του περιβάλλοντος σε άλλες πολιτικές (policy integration).

Είναι πλέον γνωστό και ευρέως αποδεκτό ότι, το οικολογικό κεφάλαιο (βιοτικά και αβιοτικά στοιχεία και διεργασίες) αποτελεί τη βάση για την έμμεση ή άμεση παροχή αγαθών και υπηρεσιών προς την ανθρώπινη κοινωνία (de Groot 1992, Costanza et al. 1997, MEA 2003). Όλα αυτά τα άυλα ή υλικά «οφέλη», που αποδίδονται πλέον με τον όρο «οικοσυστημικές υπηρεσίες», αφορούν ουσιαστικά στις ιδιότητες των οικοσυστημάτων βάσει της πρακτικής χρησιμότητας τους για το ανθρώπινο είδος (Jax 2005). Υπό την έννοια αυτή, το οικολογικό σύστημα διευρύνεται, ώστε να συμπεριλάβει και τις αλληλεπιδράσεις ανθρώπου-οικοσυστήματος, αναφερόμενο με τον επιστημονικό όρο «κοινωνικο-οικολογικό σύστημα» (socio-ecological system) (Folke 2006, Kotchen and Young 2007).

Επομένως, οι στρατηγικές διατήρησης/διαχείρισης της βιοποικιλότητας αποτελούν προαπαιτούμενο για την ευημερία μιας τοπικής κοινωνίας, αφού διασφαλίζοντας το οικολογικό κεφάλαιο δίνεται η δυνατότητα αξιοποίησης του, ως συγκριτικό πλεονέκτημα για την αειφόρο ανάπτυξη της τοπικής οικονομίας.

Η υιοθέτηση της οικοσυστημικής προσέγγισης μέσω της **ανάλυσης και της αξιολόγησης των οικοσυστημικών υπηρεσιών** μπορεί να συμβάλει στην καλύτερη κατανόηση των οικολογικών συστημάτων και της σύνδεσης τους με τα ανθρώπινα συστήματα, στη διεπιστημονική προσέγγιση των προβλημάτων για μία πιο αποτελεσματική και βιώσιμη διαχείριση καθώς και στην ανάδειξη ευκαιριών ανάπτυξης των εξεταζόμενων κοινωνικο-οικολογικών συστημάτων της υπαίθρου (MEA 2005, Carpenter et al. 2006, Oikonomou et al. 2011).

Πλαίσιο ανάλυσης των οικοσυστημικών υπηρεσιών

Η έννοια των οικοσυστημικών υπηρεσιών έχει προσελκύσει μεγάλο επιστημονικό ενδιαφέρον ως μέσο για να επικοινωνήσει την εξάρτηση της ανθρώπινης κοινωνίας από τα οικολογικά συστήματα και να εκτιμηθεί η συνεισφορά τους στην ανθρώπινη ευημερία (de Groot 1992, Costanza et al. 1997, Daily 1997, Deutsch et al. 2003, de Groot et al. 2002, MEA 2005).

Καταλυτικής σημασίας και σταθμό στην επιστημονική αυτή αναζήτηση υπήρξε η σύνταξη και δημοσίευση της Millennium Ecosystem Assessment (MEA 2003, 2005) που εισήγαγε τις οικοσυστημικές υπηρεσίες στην πολιτική ατζέντα και οδήγησε στην κατά γεωμετρική πρόοδο αύξηση της επιστημονικής δραστηριότητας γύρω από το πεδίο των οικοσυστημικών υπηρεσιών (Fisher et al. 2009).

Επιπροσθέτως, η υιοθέτηση της «οικοσυστημικής προσέγγισης» και του πλαισίου των οικοσυστημικών υπηρεσιών της Millennium Ecosystem Assessment από το συνέδριο των συμβαλλόμενων μερών της Σύμβασης για τη Βιολογική Ποικιλότητα (CBD 1998, 2008) προκειμένου να συνεισφέρει στην αποτελεσματικότερη εφαρμογή της, τοποθέτησε τις οικοσυστημικές υπηρεσίες στο κέντρο της διεθνούς πολιτικής για τη διατήρηση της βιοποικιλότητας και της επιστήμης της διατήρησης (Anton et al. 2010).

Οι οικοσυστημικές λειτουργίες και υπηρεσίες έχουν κατηγοριοποιηθεί με διάφορους τρόπους προκειμένου να διευκολυνθεί ο προσδιορισμός και η μελέτη τους. Μερικές από τις πιο αντιπροσωπευτικές ή συχνά αναφερόμενες τυπολογίες, που δεν περιορίζονται σε συγκεκριμένο

τύπο οικοσυστημάτων, περιλαμβάνονται στους Pearce and Turner (1990), de Groot (1992), Daily (1997), Costanza et al. (1997), Noel and O' Connor (1998), Norberg (1999), Daily (2000), de Groot et al. (2002), Millennium Ecosystem Assessment (2003), Wallace (2007). Ανασυνθέτοντας τα προτεινόμενα σχήματα, οι οικοσυστημικές λειτουργίες και οι σχετιζόμενες υπηρεσίες ομαδοποιούνται σε τέσσερις γενικές κατηγορίες: τις Ρυθμιστικές Λειτουργίες, τις Λειτουργίες Ενδιαιτήματος, τις Λειτουργίες Παραγωγής και τις Πολιτιστικές Λειτουργίες.

Στο πλαίσιο αυτό, η οικολογική πολυπλοκότητα (στοιχεία, δομές και διεργασίες) επιχειρείται να αποδοθεί μέσω ενός πιο περιορισμένου αριθμού λειτουργιών, οι οποίες στη συνέχεια, επανασυλλαμβάνονται ως υπηρεσίες, όταν υποδηλώνεται η σημασία τους για τον άνθρωπο (de Groot et al. 2002). Θεωρούμε ότι οι ημι-φυσικές περιοχές ή τα οικοσυστήματα χαρακτηρίζονται από τα επιμέρους στοιχεία τους και τη δομή, όπως επίσης και από τις φυσικές και τις ανθρωπογενείς διεργασίες που σε συνδυασμό προσδιορίζουν την λειτουργία τους και έτσι την παροχή υπηρεσιών στην ανθρώπινη κοινωνία (Γράφημα 1.3.1).

Μία σημαντική διαδικασία στο πλαίσιο της λειτουργικής οικοσυστημικής ανάλυσης είναι να προσδιοριστούν οι παραγόμενες οικοσυστημικές υπηρεσίες - υφιστάμενες ή δυνητικές - και να εντοπιστούν οι ανθρώπινες διεργασίες που επηρεάζουν, είτε αρνητικά είτε θετικά, την παραγωγή τους.

Επομένως, οι οικοσυστημικές υπηρεσίες μπορεί να σχετίζονται είτε με τα οικολογικά στοιχεία (π.χ. εδώδιμα φυτά) ή με τις οικολογικές διεργασίες (π.χ. ανανέωση των υπόγειων υδάτων) ή με το οικοσύστημα ως σύνολο (π.χ. ψυχαγωγία, πνευματική γαλήνη).

Οι οικοσυστημικές υπηρεσίες και οι σχετιζόμενες ανθρώπινες διεργασίες προσδιορίζονται ευκολότερα στο χώρο σε μία ή περισσότερες οικολογικές (παγκόσμια, μεγακοινότητα, τοπίο, οικοσύστημα, δειγματοληπτική επιφάνεια, φυτό) και θεσμικές (διεθνής, εθνική, περιφερειακή, δημοτική, οικογενειακή, ατομική) κλίμακες (Limburg et al. 2002, MEA 2003, Hein et al. 2006). Ωστόσο, η πληροφορία σχετικά με τις ακριβείς επιπτώσεις των ανθρώπινων δραστηριοτήτων στο οικοσύστημα, τη δομή του και τις διεργασίες που αυτό επιτελεί ή το κρίσιμο κατώφλι που προσδιορίζει την παροχή οικοσυστημικών υπηρεσιών σπανίως θεωρείται ως δεδομένη ή γνωστή κατά τον περιβαλλοντικό σχεδιασμό ή τη λήψη αποφάσεων.

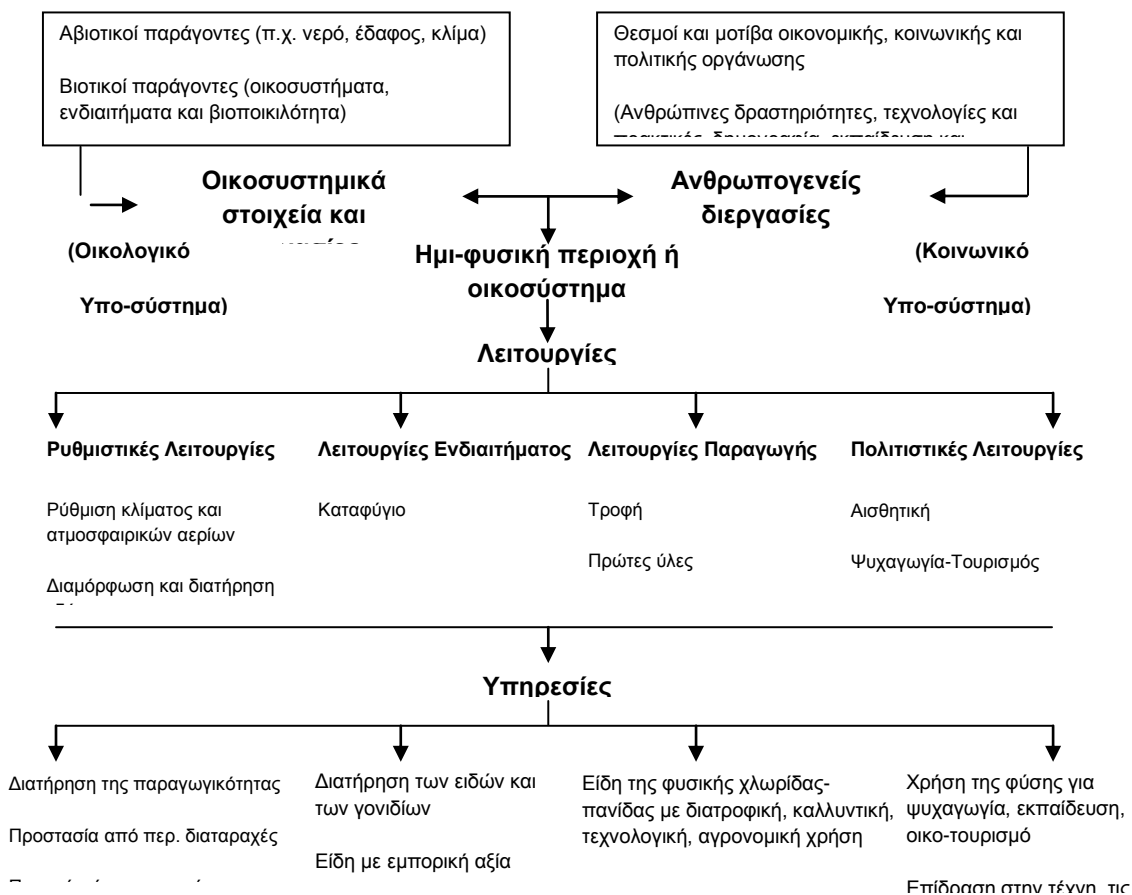
Η αξία που αποδίδεται από τον άνθρωπο στις οικοσυστημικές υπηρεσίες, που παράγονται σε μία ή περισσότερες χωρικές κλίμακες, εξαρτάται από οικολογικούς, κοινωνικο-πολιτισμικούς, οικονομικούς παράγοντες και τις αλληλεπιδράσεις αυτών (Winkler 2005), καθώς επίσης, από το

μέγεθος της πίεσης που ασκείται από τον ανθρώπινο πληθυσμό, γεγονός που εισάγει μία υψηλή υποκειμενικότητα κατά την αξιολόγησή τους.

Συνεπώς, δεδομένης της πολυπλοκότητας του κοινωνικο-οικολογικού συστήματος και της ατελούς, ανακριβούς και υποκειμενικής διαθέσιμης πληροφορίας σχετικά με την λειτουργία του και τη δυναμική του (Munda et al. 1994, Limburg et al. 2002), ο σχεδιασμός και η λήψη αποφάσεων για την περιβαλλοντική διαχείριση αποτελεί ένα δύσκολο εγχείρημα. Ωστόσο, ο προσδιορισμός και η κατανόηση των οικοσυστημικών υπηρεσιών, της σημασίας τους και των πιέσεων που προκαλούν μεταβολές στο κοινωνικο-οικολογικό σύστημα μπορούν να συνεισφέρουν σε μία περισσότερο αποτελεσματική ανάλυση και αξιολόγηση των εναλλακτικών δράσεων κατά τον περιβαλλοντικό σχεδιασμό και τη διαχείριση.

Γράφημα 4.1: Πλαίσιο οικοσυστημικής λειτουργικής ανάλυσης

Πηγή: Troumbis and Oikonomou (2004) βασισμένο στην κατηγοριοποίηση των de Groot et al. (2002) και MEA (2003).

Πίνακας 4.1: Κατηγοριοποίηση των οικοσυστημικών υπηρεσιών

Λειτουργίες	Οικ. στοιχεία και διεργασίες	Υπηρεσίες (Παραδείγματα)
Λειτουργίες Ρύθμισης		
Ρύθμιση ατμοσφαιρικών αερίων	Επίδραση του οικοσυστήματος στη χημική σύσταση της ατμόσφαιρας (βροχόπτωση, άνεμος - φωτοσύνθεση, αναπνοή κ.α.)	Προστασία από ακτινοβολία Διατήρηση καλής ποιότητας αέρα και ευνοϊκών κλιματικών συνθηκών
Ρύθμιση κλίματος	Επίδραση της τοπογραφίας, της εδαφοκάλυψης, των βιολογικών διεργασιών κ.α. στο κλίμα	Ευνοϊκό μικροκλίμα (θερμοκρασία, υγρασία κτλ) για την ανθρώπινη υγεία, διαμονή, καλλιεργητική δραστηριότητα
Πρόληψη οχλήσεων	Επίδραση της οικοσυστημικής δομής (τοπογραφία, βλάστηση, έδαφος κτλ) στην άμβλυνση των περιβαλλοντικών οχλήσεων	Μείωση της ισχύς των επιδράσεων από την κλιματική μεταβολή, προστασία από πλημμύρες, καταγίδες
Ρύθμιση και παροχή υδάτων	Ρόλος της εδαφοκάλυψης στη ρύθμιση της απορροής του νερού και των εκροών των ποταμών	Φυσική άρδευση, αποφυγή αποφράξεων, διάβρωσης του εδάφους, πλημμύρων, ξηρασίας
	Ρόλος της βλάστησης και του εδαφικού τύπου στο φιλτράρισμα, συγκράτηση και αποθήκευση του γλυκού νερού	Παροχή νερού (επαρκούς ποσότητας και κατάλληλης ποιότητας) για κατανάλωση (πόσιμο, άρδευση και βιομηχανική χρήση)
Σχηματισμός και	Ρόλος της φυτοκάλυψης, του ριζικού συστήματος και της	Φυσική λίπανση του εδάφους, διατήρηση της παραγωγικότητας

διατήρηση εδάφους	εδαφικής πανίδας στο σχηματισμό και διατήρηση του εδάφους (αποσύνθεση, παραγωγή οργανικής ύλης, αναμόχλευση κ.α.)	της καλλιεργήσιμης γης Προστασία από διάβρωση, εμπλουτισμός του εδάφους, διατήρηση της καλλιεργήσιμης γης
Ρύθμιση και μεταφορά θρεπτικών	Ρόλος της χλωρίδας και πανίδας στην κατακράτηση, διάσπαση και μεταφορά θρεπτικών (τροφική αλυσίδα, αποσύνθεση, φωτοσύνθεση κτλ)	Διατήρηση της ευφορίας του εδάφους και της παραγωγικότητας του
Ρύθμιση ρύπων	Ρόλος της βλάστησης και της πανίδας στην απομάκρυνση ή αποσύνθεση ξενικών θρεπτικών και ενώσεων	Αποθήκευση και ανακύκλωση των οργανικών και ανόργανων ανθρώπινων αποβλήτων
Επικονίαση	Ρόλος της χλωρίδας και της πανίδας στην μετακίνηση των γαμετών	Επικονίαση των καλλιεργειών και των χρησιμοποιούμενων ειδών της άγριας χλωρίδας
Βιολογικός έλεγχος	Έλεγχος των πληθυσμών μέσω τροφικών-δυναμικών σχέσεων	Έλεγχος των παρασίτων και των ασθενειών, αποφυγή καταστροφής σοδειάς

Λειτουργίες Ενδιαίτηματος

Καταφύγιο	Κατάλληλο ενδιαίτημα για τη φιλοξενία των άγριων φυτών και ζώων	Διατήρηση της βιολογικής και γενετικής ποικιλότητας Δυνατότητα πραγματοποίησης
Ανάπτυξη και αναπαραγωγή	Κατάλληλο ενδιαίτημα για την αναπαραγωγή και ανάπτυξη των άγριων φυτών και ζώων	εμπορικών και ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων (π.χ. κυνήγι, ψάρεμα, παρατήρηση πουλιών)

Ανθρώπινη κατοικία	Περιβαλλοντικές συνθήκες που απαιτούνται για οικιστική χρήση (π.χ. σταθερότητα εδάφους, μικροκλίμα, τοπίο κ.α.)	Τόπος κατοικίας για τον άνθρωπο
Λειτουργίες Παραγωγής		
	Αναπαραγωγή βρώσιμων φυτών και ζώων (Παραγωγή βιομάζας, μέγεθος και δυναμική πληθυσμών, αλληλεπιδράσεις στις τροφικές αλυσίδες κ.α.)	Κυνήγι, ψάρια, όστρακα, φρούτα, μέλι, λαχανικά, σπόροι
Βρώσιμα αγαθά	Περιβαλλοντικές συνθήκες και μέσα που απαιτούνται για την πραγματοποίηση παραγωγικών δραστηριοτήτων (π.χ. ευφορία εδάφους, ποιότητα αέρα και υδάτων, κλίμα, γενετικό υλικό, γεωμορφολογία κ.α.)	Γεωργία, κτηνοτροφία, καλλιέργεια μελισσών, παραγωγή αλατιού
Πρώτες ύλες	Παραγωγή βιομάζας	Α ύλες για ρουχισμό, κατασκευές και βιομηχανική χρήση (μαλλί, μετάξι, δέρμα, ξύλο, άμμος, βαφές, κερί)
Γενετικοί πόροι	Γενετικό υλικό και εξέλιξη ειδών	Διατήρηση γενετικού υλικού για τη γεωργία, την κτηνοτροφία, την ιατρική και διάφορες βιομηχανικές εφαρμογές
Θεραπευτικοί πόροι	Ποικιλία σε βιοχημικές ουσίες στη φυσική χλωρίδα και	Θεραπευτικές χρήσεις της φυσικής χλωρίδας και πανίδας

		πανίδα	
Διακοσμητικοί πόροι		Βιοποικιλότητα	Διακοσμητική χρήση της χλωρίδας και πανίδας
Πολιτιστικές Λειτουργίες			
Αισθητική		Ελκυστικά στοιχεία του τοπίου	Απόλαυση γραφικού τοπίου
Τέχνη και πολιτισμός	και	Ποικιλία σε φυσικά στοιχεία με πολιτιστική, καλλιτεχνική, πνευματική, ιστορική, επιστημονική και	Η φύση ως έμπνευση/κίνητρο για βιβλία, λαϊκές παραδόσεις, σύμβολα, αρχιτεκτονική, χειροτεχνήματα κ.α.
Επιστήμη και εκπαίδευση	και	εκπαιδευτική αξία	Χρήση της φύσης για εκπαιδευτικές εκδρομές και επιστημονική έρευνα
Ψυχαγωγία και τουρισμός	και	Ποικιλία τοπίων με δυνατότητα αξιοποίησης στην ψυχαγωγία και τον τουρισμό	Οικοτουρισμός-Αγροτουρισμός Υπαίθρια σπορ π.χ καταδύσεις Πολιτιστική ταυτότητα και κληρονομιά (π.χ. Παγκόσμιο δίκτυο γεωπάρκων της UNESCO)

Πηγή: Βασισμένο στους de Groot (1992), de Groot et al. (2002) και MEA (2003).

Υποδομές ex-situ διατήρησης

Η Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα (CBD) η οποία υπογράφηκε στο Ρίο (1992) ορίζει την *ex situ* διατήρηση, ως τη διατήρηση των στοιχείων της βιολογικής ποικιλότητας εκτός των φυσικών τους ενδιαιτημάτων. Η *ex situ* διατήρηση αποτελεί μια πολύ σημαντική και αποτελεσματική παράμετρο στη διατήρηση της βιοποικιλότητας σπάνιων και απειλούμενων ειδών (Oldfield 2009, Donaldson 2009), η οποία θα πρέπει να πραγματοποιείται πάντα σε συνδυασμό με την *in situ* διατήρηση (π.χ. χαρακτηρισμός περιοχών ως προστατευόμενες). Η *ex situ* διατήρηση, σύμφωνα με την παγκόσμια στρατηγική για τη διατήρηση των φυτών, στοχεύει: (α) στην

υποστήριξη της γενετικής παραλλακτικότητας και των βοτανικών συλλογών (ζωντανές συλλογές, herbaria, σπέρματα) που απαντώνται σε ολόκληρο τον κόσμο, (β) στη διατήρηση των φυτικών ειδών που έχουν άμεση οικονομική σημασία για τις ανθρώπινες κοινωνίες, με έμφαση στα φυτά μεγάλης καλλιέργειας (π.χ. σιτάρι, ρύζι), των άγριων συγγενών τους και άλλων σημαντικών φυτικών ειδών που έχουν άλλες χρήσεις (υλοτομία, φαρμακευτική) και (γ) στην ανάπτυξη και εφαρμογή των βέλτιστων πρακτικών για τη διατήρηση της βιοποικιλότητας, με την εξασφάλιση της αμέριστης συμμετοχής της κοινωνίας και των θεσμικών οργάνων. Πιο συγκεκριμένα, τα βασικά σημεία που πρέπει να εστιάζει ώστε να έχει θετικά αποτελέσματα, σύμφωνα με την Στρατηγική Διατήρησης των Βοτανικών Κήπων (www.bgci.org) είναι: (α) η προσπάθεια για διάσωση απειλούμενου γενετικού υλικού, (β) η παραγωγή φυτικού υλικού για διαχείριση, επαναφορά στη φύση και ενίσχυση πληθυσμών, (γ) η παραγωγή φυτικού υλικού για επιστημονική έρευνα που αφορά τη διατήρηση της βιοποικιλότητας, (δ) η παραγωγή φυτικού υλικού για αποθήκευση σε διάφορες μορφές (π.χ. ζωντανές συλλογές, *in vitro* καλλιέργειες, τράπεζες σπερμάτων), (ε) η προμήθεια φυτικού υλικού για εκτόνωση της πίεσης που ασκείται σε έναν αυτοφυή πληθυσμό κάποιας περιοχής, (στ) η αναπαραγωγή φυτικών ειδών που έχουν προβληματικά σπέρματα στην εκβλάστηση, τα οποία δε μπορούν να διατηρηθούν σε μια τράπεζα σπερμάτων, και (ζ) η ύπαρξη διαθέσιμου φυτικού υλικού που θα βοηθήσει σε ζητήματα εκπαίδευσης του κοινού σε σχέση με τη διατήρηση της βιοποικιλότητας (Wyse Jackson and Sutherland 2000).

Μία προσπάθεια δημιουργίας *ex-situ* υποδομών διατήρησης της βιοποικιλότητας του Β. Αιγαίου συνιστά η δημιουργία του «Βοτανικού Κήπου του Αιγαίου» στο νοτιοανατολικό τμήμα της Χίου. Ο βοτανικός κήπος του Αιγαίου βρίσκεται στο χωριό Νένητα του Δήμου Ιωνίας, δίπλα στην εκκλησία του Άγιου Τρύφωνα. Σε μια έκταση 16 στρεμμάτων έχουν διαμορφωθεί σε πολλά επίπεδα οι χώροι φύτευσης, οι οποίοι βελτιώθηκαν με σκοπό τη φιλοξενία αυτοφυών φυτών πρωτίστως του βορειοανατολικού Αιγαίου. Ένα θερμοκήπιο προορίζεται για τη διατήρηση του πολλαπλασιαστικού υλικού, ενώ τα γραφεία και τα εργαστήρια πρόκειται να χρησιμοποιηθούν για επιστημονικούς, εκπαιδευτικούς και πολιτιστικούς σκοπούς. Στο βοτανικό κήπο, συναντά κανείς μονοπάτια, ένα μικρό αμφιθέατρο, καθώς και αίθουσα εκδηλώσεων.

Οι στόχοι του Βοτανικού Κήπου μπορούν να συνοψιστούν στους εξής: (α) διατήρηση της χλωρίδας του Αιγαίου (*ex situ* στρατηγική διατήρησης), (β) καταγραφή και προστασία των ειδών που φύονται στο βοτανικό κήπο (*in situ*), (γ) διατήρηση γενετικού υλικού ποικιλιών που καλλιεργούνται στο Αιγαίο (ντόπιες ποικιλίες, καθαρές σειρές), (δ) περιβαλλοντική εκπαίδευση, ενημέρωση και ευαισθητοποίηση, (ε) ανάπτυξη συνεργασίας με άλλους βοτανικούς κήπους,

συμβάλλοντας στη δημιουργία Ελληνικού Εθνικού Δικτύου Βοτανικών Κήπων, (στ) συνεχής εμπλουτισμός των φυτικών συλλογών του βοτανικού κήπου, (ζ) συμβολή στην οικονομική ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής με συνδυασμένες οικοτουριστικές δράσεις σε συνεργασία με την Τοπική Αυτοδιοίκηση και ιδιωτικούς φορείς.

Τα είδη φυτών που έχουν επιλεγεί μέχρι σήμερα και έχουν φυτευτεί είναι αυτοφυή της Χίου και του Αιγαίου γενικότερα και απαντώνται σε διάφορους τύπους ενδιαιτημάτων (δάση, λιβάδια, βραχώδεις ορεινές περιοχές, σχισμές βράχων, ρέματα, υγρότοπους). Στα ζωντανά εκθέματα συμπεριλαμβάνονται φυτά τα οποία: (α) αναγνωρίζονται ως είδη προτεραιότητας (βάσει της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ) και προστατεύονται σε περιοχές ενταγμένες στο Δίκτυο Φύση 2000, (β) απαντούν αποκλειστικά σε περιοχές του Αιγαίου και πουθενά αλλού στον πλανήτη, (γ) προστατεύονται από την εθνική νομοθεσία και Διεθνείς Συμβάσεις.

Μεταξύ των σκοπών του βοτανικού κήπου είναι η διατήρηση και προβολή των παραδοσιακά καλλιεργούμενων δενδρωδών ειδών, όπως το μαστιχόδενδρο (*Pistacia lentiscus* var. *chia*), η ελιά και τα εσπεριδοειδή. Επίσης έχουν συμπεριληφθεί είδη με φαρμακευτικές, διατροφικές και καλλωπιστικές χρήσεις, όπως το θυμάρι, το φασκόμηλο, το κρίταμο, είδη τουλίπας κ.λπ. Στο Βοτανικό Κήπο του Αιγαίου έχουν παραδοθεί από το Ε.Θ.Ι.Α.Γ.Ε. και τα πρωτόκολλα αναπαραγωγής των ειδών, με σκοπό την αναπαραγωγή και διατήρηση τους, καθώς και πιθανή επαναφορά τους στη φύση, εφόσον απαιτηθεί.

Στο νεοσύστατο Βοτανικό Κήπο βορειοανατολικού Αιγαίου δεν έχει ακόμα διαμορφωθεί συγκεκριμένη στρατηγική για τις κύριες κατηγορίες ειδών προτεραιότητας. Όπως διατυπώθηκε στην πρόσφατη συνάντηση των ελληνικών βοτανικών κήπων στη Χίο (2ο Συμπόσιο Ελληνικών Βοτανικών Κήπων, 8-11 Απριλίου 2010), η περιοχή ευθύνης αυτού του κήπου αναμένεται να είναι το βορειοανατολικό τμήμα του Αιγαίου Πελάγους (Θάσος, Σαμοθράκη, Λήμνος, Άγιος Ευστράτιος, Χίος-Ψαρά-Οινούσες, Λέσβος). Εκκρεμεί, επίσης, η ολοκλήρωση των υποδομών, η δημιουργία οργανογράμματος λειτουργίας, η στελέχωση με επιστημονικό και εργατικό δυναμικό, ο εμπλουτισμός με αυτοφυή αλλά και παραδοσιακά καλλιεργούμενα φυτά του Αιγαίου, τα οποία απαιτούν την ύπαρξη φορέα διαχείρισής του (Μαλούπα 2010).

Στην επίτευξη των στόχων του Βοτανικού Κήπου του Αιγαίου θα συμβάλλουν σημαντικά: (α) η δημιουργία μιας τράπεζας σπερμάτων, όπου θα μπορούν να διατηρούνται ώριμα σπέρματα για να καλλιεργηθούν στον κήπο ή για να εισαχθούν στο φυσικό τους περιβάλλον εάν αυτό κριθεί απαραίτητο (π.χ. σε περίπτωση πυρκαγιάς ή άλλων καταστροφών), (β) η διεξαγωγή συχνών διαδρομών στα φυσικά ενδιαιτήματα του βορειοανατολικού Αιγαίου, ούτως ώστε να εκτιμάται η

κατάσταση των πληθυσμών των ειδών από το επιστημονικό προσωπικό του κήπου, καθώς και (γ) η προσπάθεια διατήρησης ζωντανών συλλογών στο βοτανικό κήπο, των συγκεκριμένων αυτοφυών ειδών ώστε να καταγράφονται τυχόν διαταραχές στην εγκατάσταση των καλλιεργειών, να διερευνάται ο βιολογικός τους κύκλος και να συλλέγονται-αποθηκεύονται σπέρματα των φυτών που θα επιτρέψουν την παραγωγή φυτικού υλικού όποτε κι αν χρειαστεί.

Στην προσπάθεια διευκόλυνσης της ανάπτυξης των ειδών στον τόπο που φύονται και αποτελεσματικής λειτουργίας του κήπου, καθοριστικό ρόλο θα πρέπει να διαδραματίσει η συνεργασία και ο συντονισμός μεταξύ των αρμόδιων τοπικών φορέων και υπηρεσιών (Δήμοι, Περιφέρεια, Πυροσβεστική, Δασική Υπηρεσία), για να αποτραπούν σχέδια για κατασκευαστικά έργα ή επεκτάσεις του οδικού δικτύου σε περιοχές με σπάνια και απειλούμενα ενδημικά είδη, καθώς και για τη λήψη προληπτικών μέτρων για την αποφυγή πυρκαγιών.

Βιοτικοί Πόροι και Επιχειρηματικότητα στο Β. Αιγαίο

Τα ερευνητικά/επιχειρησιακά προγράμματα NAIAS (2000-2004), SMERNA (2004-2006) και BIOBUS (2006-2007) που πραγματοποιήθηκαν κατά την τρέχουσα και προηγούμενη προγραμματική περίοδο, μέσα από παραδείγματα καλών πρακτικών βασισμένων στην αξιοποίηση των τοπικών βιοτικών πόρων, ανέδειξαν τις δυναμικές “κρυφές” αξίες της βιοποικιλότητας του Β. Αιγαίου, εδραίωσαν συνέργιες ανάμεσα στους αναπτυξιακούς, παραγωγικούς και ερευνητικούς φορείς της περιφέρειας (επιμελητήρια, αναπτυξιακές εταιρίες, αγροτικούς συνεταιρισμούς και Πανεπιστήμιο Αιγαίου), ενώ παράλληλα υποστήριξαν πρωτοβουλίες δημιουργίας δικτύων επιχειρηματικότητας και καινοτομίας. Ειδικότερα, στόχευαν στην ανάπτυξη νέων δικτύων παραγωγής υπεραξιών, νέων προϊόντων και υπηρεσιών και στο σχεδιασμό και προβολή της νέας ταυτότητας των νησιών του Β.Αιγαίου (υπεύθυνα νησιά).

Η στρατηγική ανάπτυξης αυτών βασίστηκε:

- στην αριστοποίηση της χρήσης των πλούσιων φυσικών πόρων (π.χ. καλλυντικά ή φαρμακευτικά σκευάσματα από τα υποπροϊόντα της ελαιουργίας)
- στην εκμετάλλευση και ανάδειξη των μοναδικών φυσικών πόρων (π.χ. Μαστίχα Χίου)

- στην ανάδειξη – αξιοποίηση άυλων και κρυφών πόρων (π.χ. πολιτισμός, περιβάλλον κ.λπ.)
- στην ευαισθητοποίηση των τοπικών κοινωνικών δρώντων (τοπικών επιχειρηματιών, εμπορικών επιμελητηρίων, τοπικών αρχών και τοπικών κοινοτήτων) σχετικά με αυτούς τους κρυφούς πόρους.

Σημαντικά αποτελέσματα, μεταξύ άλλων, που προέκυψαν από τα ευρήματα-έργα των δράσεων που σχετίζονται με τη βιοποικιλότητα και την επιχειρηματικότητα στο Β. Αιγαίο αφορούν:

(α) Σήμα Οικο-υπευθυνότητας

Μία από τις πιο σημαντικές δράσεις αφορά στο σχεδιασμό και την πιλοτική εφαρμογή του σήματος οικο-υπευθυνότητας, που συνιστά μία εθελοντικής μορφής περιβαλλοντική διαχείριση και προστασία της βιοποικιλότητας από τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις. Για την υιοθέτηση του δημιουργήθηκε ένας «Οδηγός Εφαρμογής» ο οποίος δοκιμάστηκε πιλοτικά σε επιλεγμένες επιχειρήσεις του Β. Αιγαίου (Πίνακας 1.5.1) στις οποίες απονεμήθηκε και το σχετικό πιστοποιητικό οικο-υπευθυνότητας (Εικόνα 1.5.1).

Εικόνα 4.1: Οδηγός Εφαρμογής και Πιστοποιητικό Οικο-υπευθυνότητας

Τα δυνητικά πλεονεκτήματα που προκύπτουν για τις επιχειρήσεις του Β. Αιγαίου που υιοθετούν το σήμα αφορούν:

- Μείωση κόστους σε διάφορα επιχειρηματικά επίπεδα (πρώτες ύλες, ενέργεια, νερό, απόβλητα κτλ.)
- Παρουσίαση νέων προϊόντων στην αγορά (φιλο-περιβαλλοντικών).
- Βελτίωση της εικόνας και της φήμης των επιχειρήσεων.
- Άμεση απόκριση σε μεγάλες επιχειρήσεις που ζητούν από τους προμηθευτές τους το περιβαλλοντικό και κοινωνικό αποτύπωμα τους (π.χ. tour operators, μεγάλες αλυσίδες λιανικής)
- Προσέλκυση και διατήρηση προσωπικού (αίσθηση υπερηφάνειας για την επιχείρηση στην οποία δουλεύουν)
- Αύξηση πελατών που ενδιαφέρονται για περιβαλλοντικά υπεύθυνα προϊόντα και υπηρεσίες.
- Προετοιμασία για EMAS, ISO 14001, eco-label.

Πίνακας 4.2: Πιλοτικές επιχειρήσεις οικο-υπευθυνότητας στο Β. Αιγαίο

A/ A	Επωνυμία	Δραστηριότητα	Περιοχή
1	Lesvos Scuba Oceanic Centre	Scuba Diving	Λέσβος
2	SailEast	Sailing	Λέσβος
3	Natura	Τουρισμός	Λέσβος
4	Μαυραγάνης	Μεταποίηση	Λέσβος
5	Terra Aeolica	Μεταποίηση	Λέσβος
6	Κτήμα Σημαντήρι	Μεταποίηση	Λέσβος
7	Irini Studios and Apartments	Τουρισμός	Λέσβος
8	Ξενοδοχείο Pasiphae	Τουρισμός	Λέσβος
9	Ariousios S.A.	Μεταποίηση	Χίος
10	Perleas	Μεταποίηση	Χίος
11	The Flame	Κηροποιεία	Χίος
12	Afianes Selected Wines	Μεταποίηση	Ικαρία
13	BIO-SAMOS	Μεταποίηση	Σάμος

(β) Καινοτόμα προϊόντα και υπηρεσίες με την αξιοποίηση τοπικών βιοτικών πόρων

Ειδικότερα, όσον αφορά στη διερεύνηση των δυνητικών χρήσεων των βιοτικών πόρων του Βορείου Αιγαίου σχεδιάστηκε διαδραστική βάση δεδομένων και πληροφοριακό υλικό για τη χερσαία και θαλάσσια χλωρίδα και πανίδα (εκτός ψαριών), με περιγραφή των δυνητικών χρήσεων τους (φαρμακευτικής, κτηνιατρικής, διατροφικής, κοσμητολογικής, τεχνολογικής και

αγρονομικής) και της σχετικής βιβλιογραφίας. Παράλληλα, πραγματοποιήθηκε εθνοβοτανική μελέτη σε όλα τα νησιά του Βορείου Αιγαίου, περιλαμβάνοντας 240 συνεντεύξεις για την καταγραφή των χρήσεων σε πάνω από 250 είδη. Αυτή η πρωτοβουλία ολοκληρώθηκε με την έκδοση σχετικού βιβλίου και ανάπτυξη εκθεσιακού υλικού για τα 32 πιο σημαντικά άγρια είδη από πλευράς αξιοποίησης τους από τις τοπικές κοινωνίες.

Αναφορικά με την ευαισθητοποίηση των τοπικών κοινωνιών, αναπτύχθηκε εκπαιδευτικό λογισμικό προσομοίωσης με τίτλο «Το δάσος δίπλα μου», απευθυνόμενο σε μαθητές της Β'θμιας εκπαίδευσης και πρωτοετείς φοιτητές περιβαλλοντικών επιστημών, με στόχο την παροχή ενός εργαλείου διερεύνησης του περιβαλλοντικού ζητήματος που αφορά την αλλαγή του κλίματος και της αλληλεπίδρασης του με τη δασική βιοποικιλότητα.

Όσον αφορά στην ανάπτυξη οικο-προϊόντων και οικο-υπηρεσιών, στο πλαίσιο του NAIAS σχεδιάστηκαν και αναπτύχθηκαν νέα προϊόντα, όπως η Μαστίχα σε σκόνη (Ένωση Μαστιχοπαραγωγών Χίου), και νέες υπηρεσίες, όπως καινοτόμα συστήματα διαχείρισης αποβλήτων ελαιουργείων π.χ. στο Ελαιουργείο Θ. Γιανάκκα, στον Αφάλωνα Λέσβου.

Όσον αφορά στην ανάπτυξη οικο-προϊόντων, στο πλαίσιο του BIOBUS, σχεδιάστηκαν και αναπτύχθηκαν πιλοτικές επιχειρηματικές ευκαιρίες, όπως (α) η εμπορική αξιοποίηση εντόμων στην θερμοκηπιακή επικονίαση, με παράδειγμα μελέτης την αγριομέλισσα (*Bombus terrestris*), (β) η δυνατότητα φυτοαποκατάστασης περιοχών με χρήση τους φυτικού είδους *Alyssum lesbiacum*, (γ) η βιολογική υδατοκαλλιέργεια τοπικών θαλασσίων ειδών (εκτός ψαριών), (δ) η έναρξη πρωτοβουλίας για τη δημιουργία θαλάσσιας ΠΠ συνδυασμένη με καταδυτικό πάρκο και (ε) η θεσμοθέτηση του γλυκάνισου Λισβορίου ως προϊόντος με προστατευόμενη ονομασία προέλευσης (ΠΟΠ) ή/και προστατευόμενης γεωγραφικής ένδειξης (ΠΓΕ).

Μέσα από την ολοκλήρωση των συγκεκριμένων προγραμμάτων (NAIS, SMERNA, BIOBUS) συλλέχθηκαν δεδομένα, υλοποιήθηκαν πιλοτικά νέες επιχειρηματικές ιδέες και ανταλλάχθηκαν απόψεις με κεντρικό στόχο τη μόχλευση της επιχειρηματικότητας με την βιοποικιλότητα. Μέσα από αυτή τη διαδικασία αναδείχθηκαν προτάσεις επιχειρηματικών δράσεων στους άξονες του αγροτουρισμού (π.χ. καταδυτικός τουρισμός), της αξιοποίησης της βιοποικιλότητας (π.χ. φαρμακευτικά φυτά) και των τοπικών ποικιλιών (π.χ. τοπικά προϊόντα), την περιβαλλοντική εκπαίδευση (π.χ. σχεδίαση διαδραστικών παιχνιδιών), την αειφόρο διαχείριση των βιοτικών πόρων (π.χ. των δασών και προϊόντων τους) και των οικοσυστημικών υπηρεσιών τους (π.χ. οφέλη από τη διαχείριση του ισοζυγίου CO₂).

5. ΑΓΡΟΔΙΑΤΡΟΦΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ ΚΑΙ ΤΟΠΙΚΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ ΒΟΡΕΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

5.1 Ανταγωνιστικότητα, Εξωστρέφεια, Καινοτομία, Έρευνα

Για τη συγκεκριμένη θεματική ομάδα, η ανάλυση των παραγωγικών κλάδων και της προστιθέμενης αξίας που έχει προηγηθεί (ενότητα 2) οδηγεί την ανάλυση στις επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται σε αυτές τις δραστηριότητες που χαρακτηρίστηκαν ως **δυναμικές παραγωγικές δραστηριότητες** και επομένως η ανάλυση αφορά επιχειρήσεις που ασχολούνται με μεταποίηση (κυρίως αγροδιατροφικών προϊόντων), τουρισμό – πολιτισμό αλλά και επιχειρήσεις της λεγόμενης «ψηφιακής οικονομίας».

5.2 Μεταβολές των αγροτικών συστημάτων και γεωργικές πρακτικές

Οι γεωργικές εκτάσεις της Περιφέρειας (59% της συνολικής της έκτασης) χαρακτηρίζονται στην πλειοψηφία τους από βοσκοτόπια (37%), ενώ ένα ποσοστό 22% των γεωργικών εκτάσεων είναι μόνιμες καλλιέργειες.

Μία από τις βασικές λειτουργίες, που λαμβάνονται συχνά ως «δεδομένες» και περνούν απαρατήρητες, αποτελεί η διατήρηση των εδαφών και της ποιότητας τους. Στη διατήρηση υγιών εδαφών βασίζεται η επιτέλεση μιας σειράς από άλλες βασικές λειτουργίες όπως αυτές περιγράφονται στην Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για τον Καθορισμό του Πλαισίου Προστασίας του Εδάφους (EC 2006), και είναι οι παρακάτω: (α) Παραγωγή βιομάζας, (β) Αποθήκευση, διήθηση, και μετατροπή θρεπτικών στοιχείων και νερού, (γ) Απόθεμα βιοποικιλότητας (ενδιαίτηματα, είδη, γονίδια), (δ) Πλατφόρμα για τις περισσότερες ανθρώπινες δραστηριότητες (π.χ. γεωργία και διατήρηση της αγροτικής παραγωγής), (ε) Παροχή πρώτων υλών, (στ) Δεξαμενή άνθρακα, (ζ) Παρακαταθήκη γεωλογικής και αρχαιολογικής κληρονομιάς.

Η πληροφορία βάσει της διεθνούς βιβλιογραφίας που στοιχειοθετεί την υποβάθμιση των εδαφών αφορά κατά βάση σε μεταβολές των αγροτικών συστημάτων και στις χρησιμοποιούμενες πρακτικές. Τις τελευταίες δεκαετίες, οι ευνοϊκές κλιματικές και εδαφικές συνθήκες (κλίσης εδάφους), η διαθεσιμότητα υπόγειων και επιφανειακών υδάτων και η εύκολη πρόσβαση έχουν συμβάλει στην εντατική καλλιέργεια των πεδινών και την εγκατάλειψη των δύσβατων και χαμηλής παραγωγικότητας ορεινών περιοχών (Kosmas et al. 1999, Loumou and Giourga 2003). Η εγκατάλειψη της αγροτικής γης¹, εν γένει, συμβάλει στην αναγέννηση της φυσικής

---

1 Υπολογίζεται ότι για την περίοδο 1970-2005 οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις μειώθηκαν κατά περίπου 30%

βλάστησης, την αύξηση της οργανικής ύλης στο έδαφος και της ταχύτητας διήθησης, στη βελτίωση της εδαφικής δομής και άρα στη συγκράτηση των εδαφών και τον εμπλουτισμό των υδάτων (Kosmas et al. 1997). Ωστόσο, όταν αυτή μετατρέπεται σε βοσκότοπο η αναγέννηση επιβραδύνεται, επιτρέποντας τη μείωση της ποικιλότητας του οικοσυστήματος, λόγω επικράτησης συγκεκριμένων ειδών, ανθεκτικών σε συνθήκες βόσκησης, τη διάβρωση του εδάφους και τη μειωμένη αποθήκευση υδάτων. Επίσης, η σταδιακή υποβάθμιση των αναβαθμίδων, που αποτελούσαν κοινή πρακτική για τις ορεινές καλλιέργειες, επιταχύνουν τη διάβρωση του εδάφους. Τα τελευταία χρόνια η ένταση της βόσκησης και τα βοσκοτόπια έχουν αυξηθεί σημαντικά² ώστε η πίεση από τη βόσκηση να ξεπερνά τη φέρουσα ικανότητα του συστήματος, και να εκτιμάται ότι κι αν ακόμα ο αριθμός των εκτρεφόμενων ζώων σταθεροποιούνταν, οι συνολικές επιπτώσεις θα συνέχιζαν να αυξάνονται (Margaris 1987). Όλα τα παραπάνω συντελούν στη διάβρωση των εδαφών και στη μείωση της παραγωγικότητας τους ενώ σταδιακά τροφοδοτούν τη διαδικασία ερημοποίησης που συντελείται σε πολλές περιοχές (Margaris 1987, Kosmas et al. 1999, Koulouri and Giourga 2007, Giourga et al. 1998).

Ειδικότερα, σύμφωνα με έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην ευρύτερη περιοχή της Καλλονής, Λέσβου σε διαφορετικού τύπου αγροτικών χρήσεων γης, αναφέρονται ως αιτίες υποβάθμισής της ποιότητας του εδάφους (Ευαγγέλου 2009):

- Η μειωμένη οργανική ουσία των καλλιεργούμενων εδαφών, ως αποτέλεσμα του κλίματος και της διαχείρισης του εδάφους. Οι ελαιώνες ιδίως, αν και «τεχνητά δάση», βρέθηκε να έχουν πολύ μικρά ποσοστά οργανικής ύλης.
- Στα σιτηρά και τους βοσκοτόπους της περιοχής μετά τις φθινοπωρινές βροχές υπάρχουν σοβαρές πιθανότητες βαθιάς έκπλυσης νιτρικού αζώτου (νιτρορυπάνσεις), ως αποτέλεσμα της ποσότητας και κυρίως των ποιοτικών χαρακτηριστικών της οργανικής ουσίας που περιέχουν.
- Η γενικότερη διαχείριση του εδάφους που πραγματοποιείται σύμφωνα με τις «παραδοσιακές πρακτικές» και όχι σε σχέση με τις πραγματικές ανάγκες και ιδιαιτερότητες κάθε εδάφους, όσον αφορά στο συνδυασμό τύπου - χρήσης του εδάφους.

Παράλληλα, στο νησί της Ικαρίας, εδώ και αρκετά χρόνια, η εκτεταμένη υπερβόσκηση έχει προκαλέσει έντονη ανησυχία σχετικά με την υψηλή δυνητική ερημοποίηση του νησιού, τη μείωση της βιοποικιλότητας, τη διάβρωση και τη μείωση της γονιμότητας των εδαφών του. Το

---

2 Σχετική μελέτη για την Λεκάνη απορροής του κόλπου της Καλλονής εκτιμά ότι για την περίοδο 1970-2005 οι βοσκότοποι διπλασιάστηκαν και ο αριθμός των ζώων αυξήθηκε κατά περίπου 75% (1985-2001) ή 33% (1991-2001) (Mesrom 2006).

πρόβλημα εντοπίζεται κατά βάση, στην ανεξέλεγκτη, αποίμενη βόσκηση και στο μεγάλο αριθμό αιγοπροβάτων των οποίων συχνά δεν καλύπτονται οι διατροφικές τους ανάγκες, με αποτέλεσμα να επηρεάζεται η γονιμότητα και η παραγωγικότητά τους.

Σύμφωνα με σχετικές μελέτες του Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών, «οι βοσκήσιμες εκτάσεις της νήσου Ικαρίας μπορούν να διαθρέψουν χωρίς σημεία υποβάθμισης του περιβάλλοντος από υπερβόσκηση των βοσκοτόπων (μόλις) το 70% των καταγεγραμμένων αιγοπροβάτων που διατηρούνται στο νησί» (Ζέρβας και Χατζηγεωργίου 2006, Γιάσογλου και Κοσμάς 2009). Ειδικότερα, αναφέρεται συμπερασματικά ότι: (α) Το σημερινό καθεστώς της ανεξέλεγκτης και αποίμενης υπερβόσκησης και ερημοποίησης των γαιών αποτελεί σοβαρή και άμεση κοινωνικο-οικονομική και περιβαλλοντική απειλή για το νησί, (β) Δεν υπάρχει στοιχειώδες σύστημα διαχείρισης των βοσκοτόπων, (γ) Δεν υφίσταται η έννοια της αγρανάπαυσης βοσκοτόπων, (δ) Ο πληθυσμός των αιγοπροβάτων έχει αυξηθεί σημαντικά τα τελευταία χρόνια και είναι σήμερα (το 2006 που αναφέρεται η σχετική μελέτη) σχεδόν υπερδιπλάσιος από τη βοσκοϊκανότητα των βοσκοτόπων του νησιού, (ε) Η Ικαρία ανήκει πλέον στην κατηγορία υψηλού δυνητικού κινδύνου ερημοποίησης και αποτελεί κλασικό παράδειγμα ανθρωπογενούς ερημοποίησης, (στ) Στο 42% των εδαφών του νησιού υφίσταται άμεσος και ισχυρός κίνδυνος ερημοποίησης, (ζ) Οι περισσότεροι δημοτικοί βοσκότοποι βρίσκονται μέσα στις κρίσιμες περιοχές από άποψη κινδύνου ερημοποίησης. Η ίδια μελέτη επισημαίνει και φαινόμενα υπερεκμετάλλευσης σε προστατευόμενες περιοχές Natura 2000.

5.3 Αλιευτικές πρακτικές.

Αφορούν στη χρήση επιβαρυντικών για το οικοσύστημα του βυθού μηχανημάτων (π.χ. αργαλειός) και μη ενδεδειγμένου μήκους/διαμέτρου τρύπας ή απαγορευμένων δικτύων (π.χ. κουλούρα), στην υπεραλίευση, στην αλίευση σε μη ενδεδειγμένες περιόδους και περιοχές (π.χ. στόμιο του κόλπου, εκβολές των ποταμοχειμάρρων) κ.α. Στις ακολουθούμενες επιβαρυντικές αλιευτικές πρακτικές, κατά την άποψη των αλιέων, συνεπικουρούν ο ανεπαρκής έλεγχος στις αλιευμένες ποσότητες και η εφαρμογή μη στοχευόμενων στις μεταβαλλόμενες τοπικές συνθήκες πολιτικών (π.χ. επιμήκυνση και αλλαγή περιόδων αλίευσης, επιτρεπόμενα μήκη ψαριών κ.α.).

Σχετικά με το θαλάσσιο οικοσύστημα του κόλπου της Καλλονής, Λέσβου, και βάσει μελετών που πραγματοποιήθηκαν τις δύο προηγούμενες δεκαετίες, γίνεται λόγος για σταδιακή υποβάθμιση του θαλάσσιου οικοσυστήματος με μείωση της παραγωγικότητάς του και πλήρη καταστροφή της φυσικής οστρακοφορίας του κόλπου όσον αφορά στα εμπορεύσιμα είδη που κάποτε υπήρχαν.

Ενδεικτικά, από τα 25 είδη διθύρων μαλακίων που είχαν καταγραφεί στον κόλπο το 1987-88, εντοπίστηκαν μόνο 17 σε σχετική δειγματοληψία του ΕΚΘΕ το 1997. Ωστόσο, οι συμμετέχοντες στην έρευνα αλιείς συμφωνούν ως προς την υποβάθμιση του κόλπου και τη μείωση ή εξαφάνιση των ειδών «του βυθού» που παρουσιάζουν μεγαλύτερη ευαισθησία στη ρύπανση.

5.4. Μεταποίηση – αγροδιατροφικός τομέας

Όσον αφορά στην αγροτική παραγωγή και στη μεταποίηση αγροδιατροφικών προϊόντων, ο πρωτογενής τομέας (γεωργία, κτηνοτροφία και αλιεία), είναι σημαντικός για την Περιφέρεια, τόσο όσον αφορά στην κάλυψη γης, όσο και στην απασχόληση και στην παροχή εισοδημάτων. Ταυτόχρονα, πολλά από τα προϊόντα αυτά είναι αναπόσπαστο μέρος του τοπικού πολιτισμού και της τοπικής ταυτότητας των κατοίκων της Περιφέρειας. Τα σημαντικότερα προϊόντα είναι:

- Ελαιόλαδο (σε Λέσβο, Σάμο, Χίο, Ικαρία και λιγότερο σε Λήμνο),
- Κτηνοτροφικά προϊόντα, κυρίως τυροκομικά (σε όλα τα νησιά),
- Οίνος (σε Σάμο και Λήμνο κυρίως, αλλά και στα υπόλοιπα νησιά),
- Μαστίχα και προϊόντα μαστίχας (στη Χίο),
- Ούζο (στη Λέσβο κυρίως, αλλά και στα υπόλοιπα νησιά),
- Εσπεριδοειδή και χυμοί (στη Χίο),
- Αλιεύματα και προϊόντα ιχθυοκαλλιέργειών (σε όλα τα νησιά),
- Λοιπά, κυρίως νωπά προϊόντα.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η ΠΒΑ είναι νησιωτική Περιφέρεια, απομονωμένη στην Ελλάδα και στην Ευρώπη. Όσον αφορά στο ανάγλυφο, αν και τα περισσότερα νησιά δεν χαρακτηρίζονται από ιδιαίτερα υψηλά υψόμετρα (μόνο σε 2 από τα 5 μεγαλύτερα τα υψόμετρα ξεπερνούν τα 1.000 μέτρα), παρόλα αυτά είναι από λοφώδη ως πολύ λοφώδη με υψηλές ως και πολύ υψηλές κλίσεις. Το αποτέλεσμα είναι ότι οι επίπεδες και πεδινές εκτάσεις να είναι πολύ περιορισμένες. Μεγάλο μέρος της συνολικής έκτασης της καλύπτεται από φρύγανα και μακία βλάστηση εξαιτίας των αβαθών εδαφών ή/και της περιορισμένης βροχόπτωσης ή/και της περιορισμένης γονιμότητας των εδαφών. Παρά το έντονο ανάγλυφο, το επιφανειακό νερό είναι πολύ λίγο και η διαθεσιμότητα αρδευτικού νερού εξαρτάται σχεδόν αποκλειστικά από υπόγεια ύδατα, η χρήση των οποίων γίνεται πολλές φορές ανεξέλεγκτα με αποτέλεσμα τη μείωση της διαθέσιμης ποσότητας και της ποιότητάς τους. Οι αγροτικές εκμεταλλεύσεις είναι πολλές, μικρού μεγέθους, ιδιαίτερα όσες έχουν δενδρώνες και γενικά μόνιμες φυτείες. Ο αγροτικός πληθυσμός είναι γενικά

ιδιαίτερα γηρασμένος, ενώ ο αριθμός των εκμεταλλεύσεων μειώνεται συνεχώς από το 1951, ιδιαίτερα των κτηνοτροφικών. Σύμφωνα με τα αρχεία της Ενιαίας Ενίσχυσης που διατηρεί ο ΟΠΕΚΕΠΕ, οι δικαιούχοι που έλαβαν ενιαία ενίσχυση το 2010 είναι άνδρες σε ποσοστό 48,8% (ο αντίστοιχος εθνικός μέσος όρος είναι 56,2%), με μέσο όρο ηλικίας τα 61 έτη. Μόνο το 10% περίπου των δικαιούχων είναι κάτω των 40 ετών (12,2% ο εθνικός μέσος όρος) και περίπου 40% πάνω από 65 ετών (36,5% ο εθνικός μέσος όρος). Ο μέσος όρος των δικαιωμάτων ανά δικαιούχο ανέρχεται σε περίπου 1.000€ (ο εθνικός μέσος όρος είναι 2.732€), αλλά με τεράστιες εσωτερικές διαφορές, καθώς η διάμεσος είναι μόλις 340€ (η αντίστοιχη τιμή για τη χώρα είναι 1.148€). Υπάρχουν πολλές συνεταιριστικές οργανώσεις και δευτεροβάθμιες ενώσεις, αλλά πολλές από αυτές δυσλειτουργούν.

Παρόλα αυτά, ή ίσως εξαιτίας των μεταβολών και των φυσικών χαρακτηριστικών των νησιών όπως περιγράφηκαν παραπάνω, έχουν διατηρηθεί μια σειρά από ιδιότυπα προϊόντα, πολλά από τα οποία έχουν χαρακτηριστεί ως προϊόντα Προστατευόμενης Ονομασίας Προέλευσης (ΠΟΠ) ή Προστατευόμενης Γεωγραφικής Ένδειξης (ΠΓΕ). Στην Ελλάδα είναι σήμερα καταγεγραμμένα 69 ΠΟΠ και 25 ΠΓΕ προϊόντα (χωρίς τους οίνους, που περιλαμβάνουν 20 πρώην ΟΠΑΠ και νυν ΠΟΠ και 8 πρώην ΟΠΕ και νυν ΠΓΕ οίνους). Από αυτά, 11 ΠΟΠ και ΠΓΕ παράγονται σε νησιά της ΠΒΑ. Ο πλούτος αυτός είναι ιδιαίτερα σημαντικός για τα νησιά, αν και για πολλά από αυτά τα προϊόντα η παραγωγή και η διάθεση δεν είναι πάντα δεδομένη και οι τιμές που απολαμβάνουν οι παραγωγοί πολύ χαμηλότερες από αυτές που θα μπορούσαν.

Πίνακας 2. ΠΟΠ και ΠΓΕ προϊόντα στην Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου

Κατηγορία	A/A	Όνομασία Προϊόντος	Πιστοποίηση	Περιοχή παραγωγής
Τυριά	1	Καλαθάκι Λήμνου	ΠΟΠ	Νήσος Λήμνος (Ν. Λέσβου)
	2	Κασέρι	ΠΟΠ	Μακεδονία, Θεσσαλία, Ν. Λέσβου, Ξάνθης
	3	Λαδοτύρι Μυτιλήνης	ΠΟΠ	Νήσος Λέσβος (Ν. Λέσβου)
	4	Φέτα	ΠΟΠ	Ηπειρωτική Ελλάδα και Ν. Λέσβου
Ελαιόλαδο	1	Λέσβος	ΠΓΕ	Ν. Λέσβου
	2	Σάμος	ΠΓΕ	Νήσοι Σάμος, Ικαρία (Ν. Σάμου)
Επιτραπέζιες ελιές	1	Θρούμπα Χίου	ΠΟΠ	Νήσος Χίος (Ν. Χίου)
Φρούτα, λαχανικά	1	Μανταρίνι Χίου	ΠΟΠ	Νήσος Χίος (Ν. Χίου)
Μη βρώσιμα προϊόντα και άλλα	1	Μαστίχα Χίου	ΠΟΠ	Τμήμα της Χίου (Ν. Χίου)
	2	Τσίκλα Χίου	ΠΟΠ	Τμήμα της Χίου (Ν. Χίου)
	3	Μαστιχέλαιο Χίου	ΠΟΠ	Τμήμα της Χίου (Ν. Χίου)
Οίνοι	1	Σάμος	ΟΠΕ	Τμήμα της Σάμου (Ν. Σάμου)
	2	Μοσχάτος Λήμνου	ΟΠΕ	Νήσος Λήμνος (Ν. Λέσβου)
	3	Μοσχάτος Ρόδου	ΟΠΕ	Τμήμα της Ρόδου (Ν. Δωδεκανήσου)

Όσον αφορά στη μεταποίηση, πρόκειται για ιδιαίτερα σημαντικό κλάδο, καθώς πολλά από τα προϊόντα που παράγονται στην Περιφέρεια απαιτούν μεταποίηση ή και τυποποίηση. Μια χωρική ανάλυση αφορά στο επίπεδο ΝΕ από τους Σκούρα και Ψαλτόπουλο (2011) επιχειρεί να κατηγοριοποιήσει τους Νομούς με βάση τέσσερις ομάδες μεταβλητών: αυτές που αφορούν στην αγροτική παραγωγή (5 μεταβλητές), αυτές που αφορούν στο ανθρώπινο δυναμικό στη γεωργία (5 μεταβλητές), αυτές που αφορούν άλλες δραστηριότητες (4 μεταβλητές) και τέλος αυτές που αναφέρονται σε ευημερία – προσβασιμότητα – και «μειονεκτήματα» των περιοχών (4 μεταβλητές). Από την ανάλυση προκύπτουν έξι συστάδες ΝΕ (5 συστάδες και η Αττική). Όλοι οι Νομοί της ΠΒΑ κατατάσσονται στη συστάδα 4 (Νομοί χαμηλής αγροτικής παραγωγής και παραγωγικότητας εργασίας και εξαιρετικά αρνητική σύνθεση ανθρώπινου δυναμικού τόσο σε όρους ηλικιακής δομής όσο και σε όρους κατάρτισης/ εκπαίδευσης, συνολικά 18 ΝΕ σε όλη τη χώρα).

Τα χαρακτηριστικά αυτά της αγροτικής παραγωγής και τα δεδομένα χαρακτηριστικά της νησιωτικότητας (μικρό μέγεθος και απομόνωση), δημιουργούν ένα ιδιαίτερο επιχειρηματικό περιβάλλον για τις επιχειρήσεις (ιδιωτικές και συνεταιριστικές) μεταποίησης και γενικότερα του αγρο-διατροφικού τομέα στα νησιά. Από τη μια, η παραγωγή σε μεγάλη κλίμακα δεν είναι εφικτή, τα μεταφορικά κόστη είναι σημαντικά και η μεταφορά γνώσης και τεχνολογίας δυσχερής, ενώ από την άλλη υπάρχει πλούσιο υλικό προϊόντων (πολλά μικρής κλίμακας παραγωγής) που θα μπορούσαν να βρουν μικρές, εξειδικευμένες αγορές, αλλά και πολλά έντονα συμβολικά χαρακτηριστικά εξαιτίας της απομόνωσης της περιοχής και των υψηλής συμβολικής αξίας που έχουν τα νησιά του Αιγαίου γενικά στην Ελλάδα και στον κόσμο, στην που προσδίδουν σε πολλά από τα προϊόντα αυξημένη ιδιοτυπία.

Έτσι, υπάρχουν ορισμένες επιχειρήσεις (ιδιωτικές και συνεταιριστικές) του αγρο-διατροφικού τομέα που έχουν επιτύχει σημαντικό βαθμό εξωστρέφειας, βασιζόμενες κυρίως στην ιδιοτυπία – ποιότητα των προϊόντων τους και στα έντονα συμβολικά χαρακτηριστικά που έχουν γενικά τα «τοπικά» προϊόντα και κυρίως τα προϊόντα από νησιά του Αιγαίου.

Τα προηγούμενα Ε.Π. που αφορούσαν Αγροτική Ανάπτυξη και Ανάπτυξη της Υπαίθρου (2000-2006 με ΕΠΑΑΑΥ, ΕΠΑΑ και ΟΠΑΑΧ σε ΠΕΠ και 2007-2013 με ΕΠΑΑ), αλλά και η πρωτοβουλία Leader, γενικά δεν διαφοροποιήθηκαν χωρικά, με αποτέλεσμα η εκτίμηση των χωρικών επιπτώσεων τους να μην είναι εύκολη. Πάντως, το πρώτο και πιο σημαντικό συμπέρασμα από αυτή τη μη χωρική διαφοροποίηση είναι ότι με αυτή ευνοήθηκαν συστηματικά περιοχές και αγροτικές εκμεταλλεύσεις από λεγόμενες «ευνοημένες» περιοχές, κυρίως πεδινές,

αρδευόμενες και κοντά σε τοπικά ή υπερτοπικά κέντρα, με αποτέλεσμα να αυξηθούν τελικά οι διαφορές των υπόλοιπων περιοχών και εκμεταλλεύσεων με αυτές, παρά την παρουσία του μέτρου των Λιγότερο Ευνοημένων Περιοχών. Ιδιαίτερα για τα μεσαίου μεγέθους και μικρότερα νησιά, η αύξηση της απόστασης από τις λεγόμενες ευνοημένες περιοχές ήταν πολύ μεγάλη, καθώς πέρα από τη δεδομένη μειονεκτικότητα των περιορισμένων πόρων και της απομόνωσης, προστέθηκε η μειονεξία της αδυναμίας παρακολούθησης και εφαρμογής των πολιτικών που σε πολλές περιπτώσεις ήταν εμφανώς σχεδιασμένες για τις ευνοημένες περιοχές. Αυτό ισχύει τόσο για τις διαρθρωτικές πολιτικές για τις εκμεταλλεύσεις, όσο και για τη μεταποίηση, όπου η μικρή κλίμακα παραγωγής και λειτουργίας των εκμεταλλεύσεων και μονάδων μεταποίησης στα νησιά δεν λήφθηκαν υπόψη. Το δεδομένο πολύπλοκο πλαίσιο και η έντονη γραφειοκρατία επίσης προξενούν επιπλέον εμπόδια.

A. Ελιά και ελαιόλαδο

Τα ελαιόδεντρα αποτελούν μια σημαντική κατηγορία χρήσης γης για την Περιφέρεια συνολικά, με κυριαρχία σε βαθμό μονοκαλλιέργειας στο Ανατολικό μέρος της Λέσβου. Οι ελαιοπαραγωγοί είναι περίπου 26.000 συνολικά στην Περιφέρεια, ο ακριβής τους όμως αριθμός δεν είναι γνωστός. Οι εκτάσεις που καλύπτονται από ελιές ανέρχονται σε 600.000 στρέμματα περίπου. Ο μέσος όρος των παραγόμενων ποσοτήτων ανέρχεται σε 20.000 τόνους /έτος, από το οποίο περισσότερο από 80% προέρχεται από τη Λέσβο, 5% από τη Χίο και 14% από Σάμο και Ικαρία, οι ποσότητες όμως και τα ποσοστά μπορεί να διαφέρουν σημαντικά από έτος σε έτος εξαιτίας του είδους της καλλιέργειας (εκτατική χωρίς άρδευση και λίπανση σε μεγάλο βαθμό). Ανάλογα με τη χρονιά και την αναμενόμενη παραγωγή, λειτουργούν περίπου 80 ελαιοτριβεία στα νησιά της Περιφέρειας, τα περισσότερα (πάνω από 50) στη Λέσβο, εκ των οποίων πολλά συνεταιριστικά, σχεδόν όλα στη Λέσβο. Ο αριθμός των τυποποιητών επίσης αλλάζει σημαντικά και λειτουργούν περισσότερες από 15 μονάδες, οι περισσότερες όμως μικρές ή πολύ μικρές και κυρίως στη Λέσβο. Στα υπόλοιπα νησιά, με εξαίρεση τη Σάμο όπου λειτουργεί τυποποιητήριο της Ένωσης Οινοποιητικών Συνεταιρισμών, το ελαιόλαδο πουλιέται «χύμα».

Ειδικά στη Λέσβο, σύμφωνα με τα αρχεία της Ενιαίας Ενίσχυσης, υπάρχουν 19551 δικαιούχοι ελαιοπαραγωγοί, με μέση έκταση 24 στρέμματα, αλλά 31% των οποίων έχει εκμεταλλεύσεις μικρότερες από 10 στρ. Ο μέσος όρος ηλικίας των παραγωγών είναι πολύ υψηλός (59 ετών) με μόνο 10% νεότερων από 40, 37% γηραιότερων από 65 και 19% γηραιότερων από 75. Οι βιολογικοί παραγωγοί αυξάνονται σταθερά και στη Λέσβο αποτελούν περίπου το 20% του συνόλου των παραγωγών. Ο αριθμός των πρωτοβάθμιων συνεταιρισμών είναι σημαντικός (62 στη Λέσβο, 17 στη Χίο, 7 στη Σάμο και 7 στην Ικαρία). Στη Λέσβο, η Ένωση Αγροτικών

Συνεταιρισμών διαχειρίζεται σημαντικό μέρος του συνόλου της παραγόμενης ποσότητας, αλλά το μεγαλύτερο μέρος από αυτό δεν τυποποιείται και από όσο τυποποιείται, μικρό μέρος μπορεί να αγοραστεί ως ΠΓΕ ελαιόλαδο.

Η πώληση της μεγαλύτερης ποσότητας ελαιολάδου «χύμα» και όχι τυποποιημένου αποτελεί τη σημαντικότερη αδυναμία, ιδιαίτερα καθώς το σημαντικότερο θετικό σημείο του ελαιολάδου είναι η ισχυρή συμβολική του αξία, ιδιαίτερα για το ελαιόλαδο της Λέσβου, που αποτελεί μέρος της διατροφικής ταυτότητας του νησιού. Αυτή τη συμβολική αξία και την ποιότητα του προϊόντος έχουν εκμεταλλευτεί μια σειρά από μικρές επιχειρήσεις τυποποίησης – εμπορίας του ελαιολάδου στη Λέσβο και καταφέρνουν να είναι ανταγωνιστικοί και να κερδίζουν διακρίσεις ποιότητας. Το αποτέλεσμα είναι ότι σήμερα, οι παραγωγοί στην Περιφέρεια πληρώνονται με βάση τις πολύ χαμηλές διεθνείς τιμές, καθώς ανταγωνίζονται με άλλα «χύμα» ελαιόλαδα από χώρες με πολύ χαμηλότερο κόστος παραγωγής.

B. Μαστίχα

Η μαστίχα είναι ρητίνη του φυτού σχίνου (*Pistacia lentiscus* var. *chia*) που παράγεται στο νότιο μέρος της Χίου. Σήμερα, περίπου 4850 παραγωγοί παραδίδουν μαστίχα στην Ένωση Μαστιχοπαραγωγών Χίου, μια υποχρεωτική δευτεροβάθμια ένωση από τους 20 πρωτοβάθμιους συνεταιρισμούς. Οι εκτάσεις που καλύπτονται από τα μαστιχόδεντρα είναι περίπου 19000 στρέμματα, αλλά ορισμένες είναι εγκαταλελειμμένες, καθώς ένα μέρος των παραγωγών είναι ηλικιωμένοι ή/και όχι «επαγγελματίες» μαστιχοπαραγωγοί. Η δημιουργία της εταιρείας Mediterra SA από την Ένωση Μαστιχοπαραγωγών Χίου βοήθησε πολύ στην παραγωγή πολλών προϊόντων με βάση τη μαστίχα, αλλά και την διασφάλιση σημαντικού μέρους της τελικής υπεραξίας που παράγει το προϊόν προς όφελος της Ένωσης και των παραγωγών. Η μαστίχα αποτελεί ένα από τα πιο δυναμικά εξαγωγικά προϊόντα της Περιφέρειας, είναι μέρος της ταυτότητας της Χίου και μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως «όχημα» και για άλλα διατροφικά προϊόντα του νησιού και της Περιφέρειας, όπως έχει ήδη συμβεί. Το σημαντικότερο είναι ότι διατηρεί και σημεία λιανικής πώλησης των προϊόντων, αλλά και τεχνογνωσία που μπορεί να δώσει άμεσα πρόσβαση σε αγορές και δίκτυα διακίνησης.

Γ. Κτηνοτροφικά προϊόντα

Η κτηνοτροφία αποτελεί μια πολύ σημαντική παραγωγική δραστηριότητα στα νησιά της Περιφέρειας. Δραστηριοποιούνται περίπου 13.000 κτηνοτρόφοι συνολικά, 65% των οποίων στη Λέσβο και 15% στη Λήμνο. Η ίδια συγκέντρωση παρατηρείται και στον αριθμό των ζώων με περισσότερο από 550.000 αιγοπρόβατα, εκ των οποίων 70% στη Λέσβο και 15% στη Λήμνο. Στη

Χίο υπάρχει σημαντική δραστηριότητα αγελαδοτροφίας, ενώ στα υπόλοιπα νησιά η μικρής κλίμακας αιγοπροβατοτροφία κυριαρχεί. Η παραγωγή γάλακτος χρησιμοποιείται σχεδόν αποκλειστικά για τυροκόμηση, με εξαίρεση τη Χίο, όπου το αγελαδινό γάλα πωλείται και ως φρέσκο. Υπάρχει σημαντική ποικιλία τυροκομικών προϊόντων, με 18 συνολικά προϊόντα που παράγονται σε σημαντικές ποσότητες, 4 από τα οποία είναι αναγνωρισμένα και ως ΠΟΠ. Συνολικά λειτουργούν 17 αποκλειστικά κτηνοτροφικοί συνεταιρισμοί (κάποιοι άλλοι είναι μικτοί), 15 εκ των οποίων στη Λέσβο. Τα συνεταιριστικά όμως τυροκομεία είναι ελάχιστα: 2 στη Λέσβο και 1 στη Χίο και τυροκομούν πολύ μικρό μέρος του γάλακτος. Η συντριπτική ποσότητα αγοράζεται από μερικές μονάδες που έχουν και τη δυνατότητα να καθορίσουν τις τιμές στη Λέσβο. Το αποτέλεσμα είναι ότι οι τιμές των κτηνοτρόφων είναι χαμηλές και καθηλωμένες στα ίδια επίπεδα για μια δεκαετία. Η ποιότητα των προϊόντων αποτελεί το σημαντικό δυνατό τους σημείο. Η αδυναμία των συμμετεχόντων να συνεργαστούν αποτελεί το κυριότερο αδύνατο σημείο τους.

Δ. Οίνος

Οι οίνοι στην ΠΒΑ παράγονται κυρίως στη Σάμο και στη Λήμνο, αν και μικρές παραγωγές και μικρές μονάδες τυποποίησης λειτουργούν και στα υπόλοιπα νησιά. Η Σαμιακή και Λημνιακή αμπελουργία αποτελεί την παραγωγική βάση για μερικά από τα πιο γνωστά διεθνώς κρασιά τοπικής ονομασίας και προελεύσεως, που όμως δεν προσφέρουν την ανάλογη πρόσοδο στους αμπελουργούς στα νησιά, καθώς σημαντικό μέρος της προστιθέμενης αξίας που παράγει καρπώνεται από δρώντες εκτός νησιού. Το αποτέλεσμα είναι να τίθεται σε κίνδυνο η συνέχιση της καλλιέργειας, καθώς οι νέες γενιές αμπελουργών δεν συμβιβάζονται πλέον με τις εισοδηματικές αποδόσεις των αμπελώνων τους και προτιμούν την αλλαγή επαγγέλματος. Μολαταύτα, υπάρχουν ισχυρές ενδείξεις, ότι η αξιοποίηση (valorization) του αμπελουργικού προϊόντος έχει τεράστια περιθώρια βελτίωσης. Οι διαφορές μεταξύ των νησιών αφορούν κυρίως στο ότι στη Σάμο δραστηριοποιείται μόνο η Ένωση Οινοποιητικών Συνεταιρισμών Σάμου (που είναι υποχρεωτικός συνεταιρισμός), ενώ στη Λήμνο εκτός από την Ένωση δραστηριοποιούνται και μικρές ιδιωτικές μονάδες, πολλές από αυτές με επιτυχία.

Ούζο

Η παραγωγή ούζου αποτελεί μια ιδιαίτερα σημαντική δραστηριότητα στη Λέσβο, αλλά απαντάται και όλα τα μεγάλα νησιά σε μικρότερη ή μεγαλύτερη κλίμακα. Στη Λέσβο πρόκειται για σημαντική παραγωγική δραστηριότητα ενός προϊόντος που θεωρείται ιδιότυπο και ονομασίας προέλευσης στην αγορά ακόμη και αν ελάχιστοι τοπικοί πόροι χρησιμοποιούνται για

την παραγωγή του. Οι μονάδες που το παράγουν διακρίνονται σε δύο κατηγορίες, τις μικρές, οικογενειακές ποτοποιίες και τις μεγαλύτερες μονάδες με έντονη εξωστρέφεια και εξαγωγικό χαρακτήρα.

Λοιπά (νωπά, γλυκά κουταλιού, μαρμελάδες, εσπεριδοειδή και χυμοί, αλιεύματα και προϊόντα ιχθυοκαλλιεργειών)

Εκτός από τα προϊόντα που αναφέρθηκαν παραπάνω υπάρχουν πολλά ακόμη προϊόντα, αλλά νωπά, άλλα μεταποιημένα και άλλα τυποποιημένα. Πολλά από αυτά, όπως οι μαρμελάδες και τα γλυκά κουταλιού είναι συνήθως μικρές συνεταιριστικές ή οικογενειακές μονάδες, με την εξαίρεση μεγάλων μονάδων στη Χίο που είναι δυναμικές και εξωστρεφείς. Ιδιαίτερα δυναμικές και εξωστρεφείς είναι και πολλές επιχειρήσεις ιχθυοκαλλιεργειών.

Στρατηγικό πλαίσιο τομέα

Η στρατηγική για τη μεταποίηση στα αγροδιατροφικά προϊόντα θα πρέπει να λάβει υπόψη της τα χαρακτηριστικά της περιοχής και των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται σε αυτή. Αν και ο γενικός στόχος δεν μπορεί να είναι παρά η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων με την **ενσωμάτωση καινοτομιών σε όλη τη διαδικασία παραγωγής και διακίνησης προϊόντων**, ιδιαίτερη έμφαση θα πρέπει να δοθεί στη **δημιουργία προϊόντων και υπηρεσιών με υψηλή προστιθέμενη αξία για επιχειρήσεις που αξιοποιούν τοπικούς φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους**. Απαιτείται μια ολιστική προσέγγιση, προσδιορίζοντας τον δρόμο για την εμπορική ανάπτυξη της έρευνας και της καινοτομίας, που θα παρέχει στρατηγικές τεχνογνωσίας για τις ανάγκες και τις ευκαιρίες της αγοράς και κινητοποίηση των φορέων καινοτομίας της διατροφικής αλυσίδας σε όλη την περιφέρεια, ώστε να επιτρέπεται στις επιχειρήσεις της περιφέρειας και τα προϊόντα τους να αποκτήσουν ένα ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στις παγκόσμιες αγορές.

Καθώς ο συγκεκριμένος τομέας κατατάσσεται για την ΠΒΑ στους κλάδους που μπορούν να χαρακτηριστούν ως **άμεσα εξαγωγικοί** και φέρνουν εισοδήματα στην Περιφέρεια από πώληση προϊόντων ή υπηρεσιών ή σε αυτούς που μπορεί να μην είναι άμεσα εξαγωγικοί, αλλά που η παραγωγή τους καλύπτει τοπικές ανάγκες που σε διαφορετική περίπτωση θα καλύπτονταν από εισαγωγές, **η ενίσχυση επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται σε αυτόν θα πρέπει να αποτελέσει προτεραιότητα για την ΠΒΑ**, με την προϋπόθεση της χρήσης του τοπικού κεφαλαίου με στόχο τη μακροπρόθεσμη διατήρηση του και όχι τη βραχυπρόθεσμη κατανάλωση του και η επιδίωξη τοπικών συνεργασιών – συνεργειών με άλλες επιχειρήσεις του ίδιου κλάδου και τομέα και με επιχειρήσεις άλλων τομέων.

Ιδιαίτερα σημαντικό ζήτημα σε αυτό το πλαίσιο είναι η σύνδεση της μεταποίησης με την πρωτογενή παραγωγή, καθώς μια **εστίαση στην ποιότητα δεν μπορεί να υλοποιηθεί αποτελεσματικά με παρεμβάσεις μόνο στη μεταποίηση, αλλά απαιτούνται και παρεμβάσεις στην καλλιέργεια – εκτροφή**, ανάλογα με το προϊόν. Τέτοιου είδους παρεμβάσεις θα μπορούσαν να περιλαμβάνουν ενδεικτικά δράσεις όπως προγράμματα ολοκληρωμένης διαχείρισης προϊόντων με συμμετοχή παραγωγών και μεταποιητών, ομάδες παραγωγών για συστήματα ποιοτικής διαχείρισης από το «χωράφι στο ράφι», συνδυασμένα με ειδικά μέτρα ενίσχυσης παραγωγής ποιοτικών, νέων, μοναδικών, μεσογειακών προϊόντων διατροφής, από μοναδικές πρώτες ύλες προέλευσης Β. Αιγαίου, ελκυστικών στην παγκόσμια αγορά.. Στην περίπτωση αυτή ο στρατηγικός περιφερειακός στόχος είναι νέα, καινοτόμα, τοπικά προϊόντα τροφίμων, χρησιμοποιώντας ως όχημα προώθησης τους την μεσογειακή διατροφή κάτω από την ομπρέλα, και το σύνθημα «ΠΙΣΩ ΣΤΟ ΜΕΛΛΟΝ» προϊόντα. Τα υπό σχεδιασμό προϊόντα (στο τραπέζι) θα παράγονται από μοναδικές πρώτες ύλες της περιφέρειας (από το χωράφι), οι οποίες δεν έχουν χρησιμοποιηθεί συστηματικά τα τελευταία 30 χρόνια, αλλά είχαν χρησιμοποιηθεί στο παρελθόν για αιώνες ευρέως ως κύρια διατροφική πηγή (πρώτες ύλες ή τα ίδια ως τρόφιμα), λόγω του χαμηλού κόστους τους, για τη διατροφή των κατοίκων της χαμηλής και της μεσαίας τάξης όπως όσπρια, σιτηρά, λαχανικά κ.α. (στο πλαίσιο της μεσογειακής διατροφής τους) . Η αναζωογόνηση των εν λόγω τοπικών, παραδοσιακών προϊόντων είναι μία από τις προτεινόμενες τομεακές στρατηγικές αυτού του σχεδίου, και ανταποκρίνεται στο σύνθημα προϊόντα με " Πίσω στο μέλλον " καταγωγή. Παραδείγματα αυτής της ολιστικής προσέγγισης αποτελούν τα αρτοσκευάσματα από σιτάρι μαυραγάρι της Λήμνου, οι τοπικές φάβες Λήμνου, Σάμου, τα ντοματάκια Σάμου κ.α. Ο στρατηγικός στόχος είναι παλιά προϊόντα τροφίμων, από μοναδικές τοπικές πρώτες ύλες, εκ νέου - παραγόμενα με τη νέα , σύγχρονη , τεχνολογία προωθούμενα στην ελληνική και διεθνή αγορά ως «νέα», καινοτόμα προϊόντα διατροφής.

Αυτά τα μέτρα ή άλλα παρόμοιων στόχων ως σήμερα χρηματοδοτούνται από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΤΑΑ) σε εθνικό επίπεδο. Η εκπόνηση τέτοιων περιφερειακών ή τοπικών μέτρων ειδικά για την ΠΒΑ θα ήταν ιδιαίτερα χρήσιμη για την επόμενη προγραμματική περίοδο.

Άλλες δράσεις που αφορούν κατά κύριο λόγο μονάδες μεταποίησης και άλλες παραγωγικές μονάδες στην ΠΒΑ θα μπορούσαν έτσι να περιλαμβάνουν **ολοκληρωμένα προγράμματα**

καινοτομίας εστιασμένα θεματικά σε ένα προϊόν – υπηρεσία ή γεωγραφικά σε μια περιοχή. Τέτοια ολοκληρωμένα προγράμματα θα μπορούσαν να περιλαμβάνουν:

(α) *εστιασμένη έρευνα με βάση τις ανάγκες της επιχείρησης,*

(β) *εφαρμογή της έρευνας σε δραστηριότητες και αγορές (που θα περιλαμβάνει κατά περίπτωση και εξοπλισμό και υποδομές των επιχειρήσεων),*

(γ) *Εξωστρέφεια για την επιχείρηση, το κλάδο ή την περιοχή κατά περίπτωση.*

Σε τέτοια Ολοκληρωμένα Προγράμματα τα πλεονεκτήματα είναι η εστίαση (θεματική ή χωρική) και η αυξημένη αποτελεσματικότητα των πόρων που επενδύονται. Ταυτόχρονα στόχος θα πρέπει να είναι η συνεργασία επιχειρήσεων διαφορετικών κλάδων για την επίτευξη συνεργειών στα πλαίσια της ευρύτερης στρατηγικής, με π.χ. συνεργασία επιχειρήσεων μεταποίησης με τουριστικές επιχειρήσεις ή επιχειρήσεις παροχής υπηρεσιών.

Υπενθυμίζεται ότι οι δράσεις επιχειρηματικότητας και έξυπνης εξειδίκευσης είναι “οριζόντιες” στις υπόλοιπες θεματικές ομάδες για το σχεδιασμό για την ΠΒΑ και άρα οι επιμέρους στρατηγικές μπορεί να διασταυρώνεται θεματικά και χωρικά.

Τέλος, για τις δράσεις «έξυπνης εξειδίκευσης», προέκυψαν **διαφορετικές ανάγκες και προτεραιότητες των επιχειρήσεων της Περιφέρειας όσον αφορά σε δράσεις καινοτομίας σε σχέση με το μέγεθος τους**: πολλές μεγαλύτερες επιχειρήσεις έχουν ήδη εικόνα του τι χρειάζονται και που μπορούν να το βρουν και ζητούν δράσεις που να είναι ευέλικτες και να τους προσφέρουν την ευκαιρία να αξιοποιήσουν τα ήδη υπάρχοντα δίκτυα τους. Αντίθετα, οι μικρότερες επιχειρήσεις δεν έχουν την ίδια εικόνα και οι ανάγκες τους σε άμεση πληροφόρηση σχετικά με του που μπορούν να βρουν προϊόντα ή υπηρεσίες που θα τις βοηθούσαν είναι πολύ μεγάλες. Διαφορετικού τύπου δράσεις θα ήταν έτσι πολύ καλύτερα προσαρμοσμένες στην πραγματικότητα της ΠΒΑ και των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται σε αυτή: περισσότερο ευέλικτες για τις μεγαλύτερες επιχειρήσεις (όπως π.χ. δράσεις τύπου «κουπόνια καινοτομίας») και περισσότερο δομημένες που θα συνδυάζονται και με «διάγνωση» της επιχείρησης πριν την υλοποίηση της δράσης από ειδικούς συμβούλους.

6. ΜΟΝΤΕΛΟ ΑΓΡΟΔΙΑΤΡΟΦΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ: ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΗΣ ΛΗΜΝΟΥ

Το μοντέλο ανάπτυξης δημιουργίας προϊόντων back to the future υιοθετήθηκε και εφαρμόστηκε τα τελευταία 10 χρόνια από το Πανεπιστήμιο Αιγαίου, και συγκεκριμένα το Τμήμα Επιστήμης Τροφίμων & Διατροφής της Λήμνου στην Λήμνο με την συνεργασία των τοπικών επιχειρήσεων τροφίμων και καλλιεργητών. Η επιλογή της Λήμνου για την εφαρμογή παρεμβάσεων που καλύπτουν το σύνολο της αγροδιατροφής, στηρίζεται στους πλούσιους παραγωγικούς πόρους του νησιού που καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα προϊόντων, στα οποία περιλαμβάνονται σιτηρά, όσπρια, προϊόντα μεταποίησης του πρωτογενή τομέα, κρασιά, αλίπαστα. Η μακρά παράδοση του νησιού στην καλλιέργεια σιτηρών, με την βοήθεια του Πανεπιστημίου ανέδειξε την Λήμνο κατά τα προηγούμενα χρόνια, ως τον «σιτοβολώνα του Αιγαίου», παρά τη σημαντική μείωση της παραγωγικής της δυναμικότητας κατά τις προηγούμενες δεκαετίες. Τα αποτελέσματα της αρμονικής και αποδοτικής συνεργασίας του Πανεπιστημίου και των επιχειρήσεων εμφανίζονται συνοπτικά στον Πίνακα 6.1 στο τέλος του κεφαλαίου όπου φαίνονται οι 10 κατηγορίες προϊόντων με τις επιχειρήσεις που παράγουν τα αντίστοιχα προϊόντα το ράφι. Τα προϊόντα εμφανίζονται στις ακόλουθες φωτογραφίες στις επόμενες σελίδες.

Ειδικότερα:

- ✓ Από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα η Λήμνος παρήγαγε ένα μεγάλο εύρος προϊόντων στα οποία περιλαμβάνονται δημητριακά (σκληρό σιτάρι και κριθάρι), ψυχανθή (φασόλια, ρεβίθια, «άφκο» κ.λ.π), καπνός σε μεγάλες ποσότητες, ερυθρά σταφύλια από την ερυθρή ποικιλία «Λημνιό», γάλα, τυρί τα οποία στηρίζονται στην ιδιαίτερα ανεπτυγμένη κτηνοτροφία, καθώς και σε μικρότερες ποσότητες κηπευτικά με τοπικές ποικιλίες που καλύπτουν όμως τις ανάγκες του νησιού, (όπως σουσάμι, γλυκάνισο, μέλι).
- ✓ Στη Λήμνο καλλιεργούνταν συνεχώς σιτηρά (σκληρό σιτάρι και κριθάρι) η καλλιέργεια των οποίων φτάνει στο αποκορύφωμά τους στη δεκαετία του '60. Η καλλιέργεια του σκληρού σιταριού διατηρήθηκε περίπου μέχρι και το 1980 σε έκταση 40.000 στρεμμάτων με αποκορύφωμα τα 45.000 στρέμματα περίπου το 1982. Εν τούτοις η παραγωγή αυτή μειώθηκε δραματικά, αφού το 2014 καλλιεργούνται λιγότερα από 3.000 στρέμματα. Βασική αιτία αυτής της μείωσης αποτελεί η μείωση των ενισχύσεων στο σιτάρι. Δευτερευόντως στην κατακόρυφη πτώση της παραγωγής συμβάλλουν η γήρανση του πληθυσμού, το υψηλό κόστος παραγωγής λόγω ιδιοκτησιακού καθεστώτος,

πολυκερματισμού της καλλιεργήσιμης γης, υψηλού κόστους εφοδίων (σπόρος, πετρέλαιο, λιπάσματα, φυτοφάρμακα) η χαμηλή παραγωγικότητα της εργασίας και οι μικρές αποδόσεις (λόγω της μονοκαλλιέργειας, της ποιότητας των σπόρων, ασθενειών και καλλιεργητικής φροντίδας), ο πολλαπλασιασμός των εχθρών (αγριοκούνελα), τα μηδαμινά εγχειοβελτιωτικά έργα στην περιοχή και η σταδιακή εγκατάλειψη των τοπικών ποικιλιών.

- ✓ Αν και το σημαντικότερο προϊόν της Λήμνου (σιτάρι) παρουσιάζει αυτής της τάξης της μείωση παραγωγής, στην περιοχή λειτουργούν παραδοσιακές παραγωγικές μονάδες οι οποίες αξιοποιούν τοπικά προϊόντα προς την κατεύθυνση της δημιουργίας προϊόντων αγροδιατροφής υψηλής ποιότητας, ήδη δε παρουσιάζουν εξαγωγική δραστηριότητα σε χώρες της Ευρώπης, αλλά και στην Αμερική και την Αυστραλία (π.χ. τοπικά τυριά, κρασί). Επιχειρήσεις της περιοχής επιδιώκουν να δώσουν έμφαση σε νέες παραγωγές, οι οποίες στηρίζονται σε πρώτες ύλες που έχουν εγκαταλειφθεί (π.χ. σιτάρι «μαυραγάνι» Λήμνου, παραγωγή αλεύρων από μαυραγάνι, κατσικίσιο τυρί, κλπ) διαπιστώνοντας ενδιαφέρον από αγορές του εξωτερικού. Έμφαση αποδίδουν στην προσπάθεια παραγωγής προϊόντων υψηλής και για την προώθησή τους συμμετέχουν σε πανελλαδικές εκθέσεις και εκθέσεις του εξωτερικού. Παράλληλα, οι επιχειρήσεις αυτές ενδιαφέρονται για την δημιουργία και προώθηση προϊόντων βιολογικής γεωργίας.
- ✓ Η προσπάθεια ανάδειξης του αγροδιατροφικού τομέα του νησιού από τις τοπικές παραγωγικές μονάδες περιορίζεται από μία σειρά σημαντικούς παράγοντες που αφορούν στο ευρύτερο οικονομικό και παραγωγικό περιβάλλον, όπως είναι η υπερφορολόγηση των επιχειρήσεων και το ασταθές φορολογικό περιβάλλον, η γραφειοκρατία που αντιμετωπίζουν και οι πολυνομοθεσία, το ασταθές οικονομικό περιβάλλον, η έλλειψη διαχρονικής στρατηγικής ανάπτυξης και στρατηγικής προώθησης των προϊόντων, η έλλειψη συνεργιών δημοσίου – ιδιωτικού τομέα και η συνεργασία μεταξύ των επιχειρήσεων, η έλλειψη σοβαρής επιχειρηματικής κουλτούρας και παιδείας.
- ✓ Τόσο στη Λήμνο, όσο και σε άλλα νησιά της Περιφέρειας, καταγράφεται αξιοσημείωτος αριθμός Νέων Αγροτών, οι οποίοι δραστηριοποιούνται κατά κύριο στην κτηνοτροφία και δευτερευόντως στην γεωργία.
- ✓ Το Πανεπιστήμιο Αιγαίου, ιδιαίτερα μέσω του Τμήματος Επιστήμης Τροφίμων και Διατροφής που λειτουργεί στη Μύρινα της Λήμνου, παρουσιάζει σημαντική δραστηριότητα στον τομέα της Έρευνας για τη δημιουργία νέων προϊόντων με βάση τα

τοπικά προϊόντα της Λήμνου και ευρύτερα των νησιών της Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου. Το Τμήμα εφαρμόζει μία στρατηγική «Back to the future» επιδιώκοντας την ανάπτυξη προϊόντων που είτε στηρίζονται σε πρώτες ύλες που δεν χρησιμοποιούνται πλέον, είτε αφορούν προϊόντα που σε παλαιότερα χρόνια βρίσκονταν σε παραγωγή και έχουν εγκαταλειφτεί. Μέχρι σήμερα, το Τμήμα έχει δημιουργήσει περί τα 15 νέα προϊόντα, τα οποία αξιοποιούν τοπικές πρώτες ύλες, διαθέτουν υψηλή διατροφική αξία και ήδη μελετώνται ως προς τις θεραπευτικές τους ιδιότητες ως προς μία σειρά παθήσεις. Πολλά από τα προϊόντα αυτά έχουν συμμετάσχει και βραβευθεί σε διαγωνισμούς, ενώ η πιλοτική τους ανάπτυξη πραγματοποιήθηκε σε συνεργασία με σημαντικές επιχειρήσεις του αγροδιατροφικού τομέα, που λειτουργούν είτε στην Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου, είτε σε άλλες περιοχές της χώρας. Το Τμήμα Επιστήμης Τροφίμων και Διατροφής βρίσκεται σε συνεργασία με τοπικές επιχειρήσεις σχετικά με την δημιουργία νέων προϊόντων, όπως παρουσιάστηκε από παραγωγικές μονάδες που συμμετείχαν στο Εργαστήριο, εκτιμώντας αυτή τη συνεργασία ως σημαντική. Παράλληλα, κάθε εβδομάδα το Τμήμα οργανώνει στη Μύρινα ειδική ημερίδα για την αγροδιατροφή, όπου γίνεται η παρουσίαση νέων προϊόντων καθώς και η συζήτηση άλλων θεμάτων σχετικών με τον τομέα και είναι ανοικτή στις επιχειρήσεις της περιοχής, στους παραγωγούς και σε κάθε ενδιαφερόμενο.

Ως μία καλή τοπική πρακτική στην Λήμνο εμφανίζεται και η λειτουργία του Παλλημνιακού Σχολικού Ταμείου, ενός ΝΠΔΔ με έδρα τη Μύρινα, το οποίο ιδρύθηκε το 1927 με σκοπό την οικονομική ή άλλη ενίσχυση των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων της Λήμνου. Η αρχική περιουσία του Ταμείου περιλάμβανε κινητά και ακίνητα που κατείχαν τα σχολεία επί τουρκοκρατίας. Σήμερα η βασική πηγή εσόδων του είναι το αγρόκτημα «Μητρόπολη», που βρίσκεται ανάμεσα στα χωριά Λιβαδοχώρι και Καρπάσι. Το Ταμείο υλοποίησε με επιτυχία επιχειρηματικό σχέδιο στον τομέα της παραγωγής αρτοσκευασμάτων, που εκπονήθηκε από το Πανεπιστήμιο Αιγαίου, το οποίο υποστηρίζει σε συνεχή βάση τη λειτουργία του. Η υλοποίηση του σχεδίου έδωσε τη δυνατότητα εξυγίανσης του Ταμείου, το οποίο αφού ξεχρέωσε σημαντικά χρέη του παρελθόντος, λειτουργεί ήδη με σημαντική κερδοφορία. Ιδιαίτερη έμφαση αποδίδεται από το Ταμείο, στην ιδιαίτερη σημασία της δικτύωσης με το Πανεπιστήμιο, στην οποία στηρίχθηκε η υλοποίηση του έργου και η επίτευξη των θετικών αποτελεσμάτων του.

Η μελέτη σχετικά τις δυνατότητες ενίσχυσης των ερευνητικών και παραγωγικών δραστηριοτήτων αγροδιατροφής στη Λήμνο, αναδεικνύει πολλαπλές δυνατότητες, τόσο μέσω των παρεμβάσεων που προβλέπει η Στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης, όσο και ευρύτερα μέσω

των δυνατοτήτων χρηματοδότησης που παρέχονται κατά την τρέχουσα προγραμματική περίοδο. Ειδικότερα τα συμπεράσματα - προτάσεις που προκύπτουν από την μελέτη ανάπτυξης του μοντέλου της Λήμνου και είναι τα ίδια και για όλα τα νησιά της περιφέρειας Βορείου Αιγαίου είναι τα ακόλουθα:

1. Η αναβίωση του σιτοβολώνα της Λήμνου αποτελεί μία κρίσιμη αναγκαιότητα, η κάλυψη της οποίας προϋποθέτει:

- ✓ Την ανάδειξη των τοπικών ποικιλιών (ταυτοποίηση τοπικών ποικιλιών, εγγραφή στον εθνικό κατάλογο των τοπικών ποικιλιών, δημιουργία σποροπαραγωγικού κέντρου για την παραγωγή πιστοποιημένου σπόρου, ανάδειξη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του σκληρού σιταριού των τοπικών ποικιλιών και των παραγώγων του όπως αλεύρι, σμιγδάλι, κ.τ.λ.
- ✓ Δημιουργία σχέσης εμπιστοσύνης μεταξύ παραγωγού-εμπόρου-μεταποιητή.
- ✓ Ένταξη των Μικρών Νησιών του Αιγαίου Πελάγους στο καθεστώς των Μέτρων Στήριξης
- ✓ Υλοποίηση Εγγειοβελτιωτικών έργων (αναδασμοί με παράλληλα έργα)
- ✓ Ενίσχυση Ομάδων παραγωγών
- ✓ Ενίσχυση συμβολαιακής γεωργίας.
- ✓ Εκσυγχρονισμός των γεωργικών εκμεταλλεύσεων μέσω αναπτυξιακών προγραμμάτων της νέας ΚΑΠ
- ✓ Στελέχωση αρμόδιων υπηρεσιών με ειδικευμένου προσωπικού
- ✓ Έλεγχος του πληθυσμού των αγριοκούνελων, ο οποίος αποτελεί ένα σύνθετο πρόβλημα αρμοδιότητας ΥΠΕΚΑ και η επίλυση του προϋποθέτει την αξιολόγηση και εφαρμογή των προτάσεων που ήδη υπάρχουν από αυτόνομη συντονιστική επιτροπή.

2. Στο πλαίσιο της συνεργασίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου με τις ιδιωτικές παραγωγικές μονάδες της περιοχής είναι αναγκαία η υποστήριξη επιχειρήσεων τροφίμων σε όλο το μήκος της παραγωγικής αλυσίδας, την υποστήριξη για την ανάπτυξη και την πιλοτική εφαρμογή νέων και καινοτόμων προϊόντων, την ανάπτυξη προϊόντων «από το χωράφι στο ράφι» από τοπικές επιχειρήσεις, την υποστήριξη των επιχειρήσεων σε όλο το φάσμα παραγωγής – επεξεργασίας –

τυποποίησης – προώθησης διανομής και την ανάληψη κοινών πρωτοβουλιών Περιφέρειας – Πανεπιστημίου κατά το πρότυπο της «Σαμιακής Γής», η οποία δημιουργήθηκε το 2012 από την Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου και το Πανεπιστήμιο Αιγαίου με στόχο την επιλογή και την προώθηση ποιοτικών προϊόντων διατροφής. Και τελικά δεν μπόρεσε να επιβιώσει.

Μεταξύ των προτάσεων που εξάγονται από την παρούσα μελέτη σχετικά με τον τομέα της αγροδιατροφής στ νησιά του Βορείου Αιγαίου περιλαμβάνονται η υιοθέτηση ενός πιλοτικού προγράμματος τεχνοδιαγνώσεων σε 30-40 επιχειρήσεις διατροφής, η περαιτέρω έρευνα για την ανάπτυξη νέων προϊόντων με βάση τη στρατηγική back to the future με τη συνεργασία Πανεπιστημίου - Επιχειρήσεων, η υλοποίηση ενός ερευνητικού προγράμματος για τη φυσική μικροχλωρίδα και η δημιουργία cluster επιχειρήσεων διατροφής.

3. Η ανάδειξη των προϊόντων αγροδιατροφής της Λήμνου προϋποθέτει συντονισμένες παρεμβάσεις σε όλο το φάσμα της παραγωγής και εμπορίας των προϊόντων. Ο σχεδιασμός και η ανάπτυξη του πρωτογενή τομέα και η αξιοποίηση των δυνατοτήτων της νέας ΚΑΠ αποτελεί βασική προϋπόθεση για την ανάπτυξη του αγροδιατροφικού τομέα. Επιπλέον, είναι αναγκαία η συγκρότηση μίας συγκροτημένης στρατηγικής προώθησης των προϊόντων, εστιασμένης σε εκείνα τα προϊόντα που παρουσιάζουν δυνατότητες εξαγωγικής διεύθυνσης, η οποία θα ακολουθηθεί από τις επιχειρήσεις της περιοχής.
4. Προτείνεται η ανάληψη πρωτοβουλιών για την συνεργασία των επιχειρήσεων του τομέα της αγροδιατροφής, αντί των μεμονωμένων προσπαθειών που καταβάλλονται σήμερα, είτε για τη δημιουργία νέων προϊόντων, είτε για την προώθησή τους στο εξωτερικό (συμμετοχή σε εκθέσεις, διάθεση προϊόντων σε αεροδρόμια, επαφές με delicatessen του εξωτερικού για τη διάθεση προϊόντων, κλπ). Η συνεργασία αυτή μπορεί να ενισχυθεί με τον σχεδιασμό κατάλληλων δράσεων στο πλαίσιο των συγχρηματοδοτούμενων δράσεων που θα εξειδικευθούν.
5. Προτείνεται ο συνδυασμός των παρεμβάσεων στον τομέα της αγροδιατροφής με παρεμβάσεις που θα πραγματοποιηθούν στον τομέα του τουρισμού, με στόχο την χρήση τοπικών προϊόντων από τις τουριστικές επιχειρήσεις, την προβολή των προϊόντων από τις επιχειρήσεις αυτές και την ανάδειξη της Λήμνου σε γαστρονομικό προορισμό. Ο ολοκληρωμένος χαρακτήρας της παραγωγής του νησιού προσφέρεται για την χρήση όρων όπως «Διατροφή του Αιγαίου», αντί ή συμπληρωματικά προς τον όρο της «Μεσογειακής Διατροφής».

6. Διαπιστώνονται σημαντικές δυνατότητες ανάπτυξης νέων προϊόντων με βάση τα τοπικά προϊόντα της Λήμνου, καθώς και προϊόντα των λοιπών νησιών της Περιφέρειας, που συνεπάγονται την ανάγκη περαιτέρω συνεργασία των τοπικών παραγωγικών μονάδων με το Πανεπιστήμιο Αιγαίο.

7. Ιδιαίτερα σημαντική είναι η προβολή των τοπικών προϊόντων αγροδιατροφής στις διεθνείς αγορές μέσα από μία σειρά ενέργειες, όπως είναι:

- ✓ Δημιουργία branding των προϊόντων της Λήμνου και κάθε άλλου νησιού.
- ✓ Η ενίσχυση της συμμετοχής των παραγωγικών επιχειρήσεων σε εκθέσεις στην Ελλάδα και το εξωτερικό
- ✓ Η ενίσχυση των επιχειρήσεων για τη διασφάλιση αναβαθμισμένης ποιότητας των παραγόμενων προϊόντων, με βάση τις ανάγκες των διεθνών αγορών. Η βελτίωση της εμφάνισης των προϊόντων και της συσκευασίας τους, αποτελούν επίσης παράγοντα που θα βελτιώσει τις προοπτικές προώθησής τους.
- ✓ Η εκπόνηση ολοκληρωμένου marketing plan για τον τομέα, στο πλαίσιο ενός ευρύτερου σχεδίου προβολής των ελληνικών νησιών στην Ελλάδα και το εξωτερικό και προβολής των π-πλεονεκτημάτων της μεσογειακής διατροφής.

8. Χαρακτηρισμός νέων προϊόντων ως ΠΟΠ, ΠΓΕ στο πλαίσιο αυστηρής εφαρμογής των προδιαγραφών του θεσμικού πλαισίου για την απόκτηση και διατήρηση του χαρακτηρισμού.

9. Ενθάρρυνση της βιολογικής γεωργίας.

10. Υποστήριξη του ανθρώπινου δυναμικού που απασχολείται στον πρωτογενή τομέα, ιδιαίτερα των Νέων Αγροτών, μέσα από δράσεις του Πανεπιστημίου Αιγαίου. Το Πανεπιστήμιο μπορεί να στηρίξει το τοπικό δυναμικό τόσο ως προς τον τομέα της ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας, όσο και τομείς που άπτονται της παροχής ίσων ευκαιριών και την άρση των κινδύνων κοινωνικού αποκλεισμού των αγροτών. Η αντιμετώπιση προβλημάτων κοινωνικού αποκλεισμού (προσπάθεια ενεργοποίησης συμβουλευτικών σταθμών, ψυχολόγων κλπ) όσο και για την αντιμετώπιση της έλλειψης κουλτούρας επιχειρηματικότητας, στο πλαίσιο της αναγκαίας μεταστροφής της οικονομίας από την αναμονή της επιδότησης στην ανάπτυξη επιχειρηματικότητας και από την προσδοκία των πρωτοβουλιών του δημοσίου στην ανάπτυξη ιδιωτικής πρωτοβουλίας αποτελεί πρωταρχικό στόχο κάθε παρόμοιας πρωτοβουλίας.

11. Η Δημιουργία ενός μόνιμου δίαυλου επικοινωνίας και συνεργασίας όλων των εμπλεκόμενων φορέων αναβαθμίζοντας τόσο τη διαδικτυακή πλατφόρμα όσο και συνιστώντας εξειδικευμένη ομάδα έργου. Η εξειδίκευση της στρατηγικής έξυπνης εξειδίκευσης στηρίζεται στα αποτελέσματα των θεματικών εργαστηρίων, ενώ μέσω αυτών είναι δυνατή η εξειδίκευση και σχεδίων που δεν εμπίπτουν στο πεδίο επιλεξιμότητας του ΕΤΠΑ και για τα οποία θα γίνει σχετικός συντονισμός με τους φορείς διαχείρισης των αντίστοιχων προγραμμάτων

Πίνακας 6.1: Οι 10 Κατηγορίες Προϊόντων που αναπτύχθηκαν ως brand names με την βοήθεια του Πανεπιστημίου

ΈΝΑ ΝΗΣΙ (ΛΗΜΝΟΣ) ΔΕΚΑΣΕΣ ΠΡΟΙΟΝΤΑ – ΣΕ ΔΕΚΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΤΡΟΦΙΜΩΝ (σλόγκαν)			
	ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ	ΕΙΔΗ (ΤΥΠΟΙ) ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ BRAND NAME ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ	ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ (με «δικές τους» ιστοσελίδες) ΕΤΑΙΡΕΙΕΣ παραγωγής των προϊόντων
1	ΣΙΤΑΡΙΑ	Διαφορετικές ποικιλίες όπως Μαυραγάρι / Λήμνος κ.α.	ΣΑΛΑΜΟΥΣΑΣ AGRIFOOD AGRINO (Αγρόκτημα Μητρόπολης)
2	ΑΛΕΥΡΙΑ	Σταρένιο Λήμνου Σκληρό Λήμνος	ΣΑΛΑΜΟΥΣΑΣ AGRIFOOD ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΠΟΡΙΑΖΗ ΣΤΑΜΑΤΕΡΗΣ
3	ΑΡΤΟΣΟΚΕΥΑΣΜΑΤΑ	Παξιμάδια Λήμνου / ψωμί μαυραγάρι κ.α.	ΧΡΥΣΑΦΗΣ Α.Ε. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΠΟΡΙΑΖΗ και άλλοι!!
4	ΖΥΜΑΡΙΚΑ		ΧΡΥΣΑΦΗΣ Α.Ε. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΠΟΡΙΑΖΗ ΚΑΤΩΜΕΡΙΤΗΣ Ο.Ε. και άλλοι!!!
5	ΟΣΠΡΙΑ	άφκος / φασολάκι / ρεβύθι / κουκί	ΣΑΛΑΜΟΥΣΑΣ AGRIFOOD .. Μακάρι και άλλες εταιρείες ΣΥΝΤΟΜΑ!!
6	ΤΥΡΙΑ	ΚΑΛΑΘΑΚΙ / ΜΕΛΙΧΛΩΡΟ / ΚΑΣΚΑΒΑΛΙ	ΧΡΥΣΑΦΗΣ Α.Ε. (τυροκομείο) ΜΑΡΚΑΚΗΣ (τυροκομείο) ΝΤΑΜΠΙΖΑΣ (τυροκομείο)
7	ΑΛΙΕΥΜΑΤΑ	Από την θάλασσα της Λήμνου «ΛΗΜΝΟΥ ΘΑΛΑΣΣ»	ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΟΥΤΟΥΚΗ / ΣΑΡΙΓΛΗΣ
8	ΚΡΑΣΙΑ	Πολλά είδη από ΜΟΣΧΑΤΟ ΑΛΕΞΕΝΔΡΕΙΑΣ μοναδικό αμπέλι	Πολλές εταιρείες, όπως: ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ / ΧΑΤΖΗΓΕΩΡΓΙΟΥ / ΚΟΥΚΟΥΛΗΘΡΑΣ / ΣΑΒΒΟΓΛΟΥ κ.α.
9	ΜΕΛΙ	Θυμαρίσιο) ΜΕΛΙ «ΛΗΜΝΙΑ ΓΗ»	ΜΕΛΙΣΣΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΛΗΜΝΟΥ
10	ΑΡΩΜΑΤΙΚΑ ΦΥΤΑ	Τοπικές, βιολογικές ποικιλίες (θυμάρι, ρίγανη, φασκόμηλο κ.α)	ΑEGEAN ORGANICS

Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ «ΔΥΝΑΜΙΚΗ» ΤΟΥ ΣΙΤΟΒΟΛΩΝΑ
(THE AEGEAN BREADBASKET)

1. ΣΙΤΑΡΙΑ

2. ΑΛΕΥΡΙΑ

3. ΑΡΤΟΣΚΕΥΑΣΜΑΤΑ (αρκετές εταιρείες)

4. ΖΥΜΑΡΙΚΑ (αρκετές εταιρείες)

5. ΟΣΠΡΙΑ (ο κρυμμένος θησαυρός της ΔΗΜΝΟΥ)

...και άλλες επιχειρήσεις σύντομα! ευχόμαστε

6. ΤΥΡΙΑ

7. ΑΛΙΕΥΜΑΤΑ

ΣΑΡΙΚΛΗΣ!!!!!!...και άλλες επιχειρήσεις σύντομα! ευχόμαστε

8. ΚΡΑΣΙΑ

Η ΝΑΥΑΡΧΙΔΑ ΤΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ

Με πολλές εταιρείες ΚΑΙ ΕΞΑΙΡΕΤΙΚΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ ήδη!

...ημερίδα προβολής στην ΑΘΗΝΑ η την ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ?

Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ «ΔΥΝΑΜΙΚΗ» ΤΟΥ ΣΙΤΟΒΟΛΩΝΑ
(THE AEGEAN BREADBASKET)

9. ΜΕΛΙ (Ο χρυσός της ΔΗΜΝΟΥ)

10. ΑΡΩΜΑΤΙΚΑ ΦΥΤΑ

... και άλλες ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ σύντομα! ευχόμαστε

7 ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΤΙΚΗΣ ΕΠΑΡΚΕΙΑΣ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΤΡΟΦΙΜΩΝ

Παράλληλα με την εκπόνηση της ως άνω παρούσας μελέτης εκπονήθηκαν από την ομάδα έργου δύο ερευνητικές εργασίες - μελέτες καινοτομικότητας των επιχειρήσεων διατροφής του Αιγαίου σε συνάρτηση με τις επιχειρήσεις όλης της Ελλάδος (η πρώτη ολοκληρώθηκε στο μέσον του 2018 ενώ η άλλη ολοκληρώνεται τον Σεπτέμβριο του 2019). Πρόκειται για πολύ σημαντικές ερευνητικού τύπου μελέτες, με την χρήση ειδικών ερωτηματολογίων, που εκπονήθηκαν με σκοπό να μελετηθεί η επίδραση της καινοτομίας στην διαχειριστική επάρκεια των εν λόγω επιχειρήσεων. Οι μελέτες εκπονήθηκαν με την χρήση ειδικών επιστημονικών ερωτηματολογίων που συμπληρώθηκαν από στελέχη η ιδιοκτήτες των επιχειρήσεων με την βοήθεια της ομάδας έργου.

Η 1η έρευνα-μελέτη αφορούσε «την αξιολόγηση της διαχείρισης ποιότητας και καινοτομίας στις ελληνικές επιχειρήσεις τροφίμων» και η 2η μελέτη αφορά «την αξιολόγηση επίδρασης της καινοτομίας στην οικονομικής απόδοση και ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων τροφίμων του Βορείου Αιγαίου». Οι εν λόγω έρευνες έδωσαν την ευκαιρία στην ομάδα έργου να αποκτήσει μεγαλύτερη και σε βάθος εικόνα της δυναμικότητας και της προοπτικής των επιχειρήσεων τροφίμων της περιφέρειας για να υποστηριχθεί καλύτερα η στρατηγική καταγραφή των προϊόντων προς ταυτοποίηση που έχουν προοπτική και δυναμική ανάπτυξης τόσο τα ίδια ως καινοτόμα προϊόντα όσο και οι επιχειρήσεις που τα παράγουν.

1^η ΕΡΕΥΝΑ – ΜΕΛΕΤΗ:

“QM anf Innovation in the Greek agri-food sector” Kafetzopoulos D., Sakali P.C., Skalkos D., ICQEM18, 93-114

Παρουσιάστηκε στο 3rd International Conference on Quality Engineering and Management Συνέδρι στην Βαρκελώνη της Ισπανία τον 11-13 Ιουλίου, 2018 (παραδοτέο του Π2.3.1 «Επιστημονικές Ανακοινώσεις σε Συνέδρια και Περιοδικά»)

Η μελέτη εξέτασε το εύρος διασύνδεσης του μοντέλου αριστείας Ευρωπαϊκής διαχείρισης ποιότητας.(EFQM – Eurpean Foyndation Quality Management Excellent Moel), ως μοναδικό παράγοντα με την καινοτομική απόδοση των ελληνικών επιχειρήσεων τροφίμων (μ εστίαση στις επιχειρήσεις του Βορείου Αιγαίου). Επιπλέον. Έδωσε σημαντικά στοιχεία ως προς την φύση των δραστηριοτήτων διοίκησης και καινοτομίας των επιχειρήσεων που απάντησαν το ερωτηματολόγιο (από ένα σύνολο 800 επιχειρήσεων το ερωτηματολόγιο συμπληρώθηκε από 261 επιχειρήσεις ποσοστό ικανοποιητικό για το είδος της έρευνας.

Η ανάλυση που χρησιμοποιήθηκε με σκοπό την μελέτη των σχέσεων ανάμεσα στους διάφορους παράγοντες του μοντέλου, περιελάμβανε μία ρχική exploratory factor ανάλυση (EFA), ακολουθούμενη από confirmatory factor analysis (CFA) και τέλος structural equation modeling. (SEM). Σύμφωνα με τα ευρήματα, οι τρεις παράγοντες του EFQM μοντέλου επιδρούν σημαντικά και καταλυτικά στην καινοτομική απόδοση των ελληνικών εταιρειών τροφίμων. Το επίπεδο της καινοτομικής επάρκειας των εν λόγω επιχειρήσεων δυστυχώς κρίνεται χαμηλό προς μέτριο. Η έρευνα αποτελεί ένα σημαντικό εργαλείο για τα στελέχη των επιχειρήσεων τροφίμων που θέλουν να εφαρμόσουν διαχείριση ποιότητας (QM) σε συνδιασμό με τις τέσσερεις παραμέτρους καινοτομίας (οργανωτική, μάρκετινγκ, διαδικασίας, και προϊόντος) με σκοπό να επιτύχουν καλύτερα αποτελέσματα. Στον πίνακα 7.1. καταγράφεται το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε στην εν λόγω έρευνα.

Πίνακας 7.1: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ ΣΤΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΤΡΟΦΙΜΩΝ

(1^η έρευνα)

Επωνυμία επιχείρησης:						
Αντικείμενο επιχείρησης:						
Έδρα/Διεύθυνση:						
Στοιχεία επικοινωνίας:	Τηλ		FAX		email:	
Ο τίτλος/θέση σας στην επιχείρηση:						

Πόσοι περίπου εργαζόμενοι απασχολούνται στην επιχείρησή σας (σε περίοδο αιχμής);

10 εργαζόμενοι ή λιγότεροι		100-250 εργαζόμενοι	
11-50 εργαζόμενοι		250-500 εργαζόμενοι	
50-100 εργαζόμενοι		500 και πάνω εργαζόμενοι	

Αξιολογήστε τα παρακάτω προαπαιτούμενα χαρακτηριστικά Ολικής Ποιότητας της επιχείρησής σας με κλίμακα από το 1 έως το 7.

Όπου το 1 ισοδυναμεί με διαφωνώ πλήρως και όπου το 7 ισοδυναμεί με συμφωνώ απόλυτα.

α/α	Σχετικά με την πολιτική και στρατηγική. Στην επιχείρησή σας.....	Διαφωνώ Πλήρως				Συμφωνώ Απόλυτα		
		1	2	3	4	5	6	7
1	Η στρατηγική και πολιτική χαράσσεται με βάση τις ανάγκες και προσδοκίες όλων των εμπλεκόμενων μερών της.							
2	Η στρατηγική και πολιτική χαράσσεται βάσει των εσωτερικών επιδόσεων, των ικανοτήτων, αλλά και των εξωτερικών δραστηριοτήτων της.							
3	Η στρατηγική και πολιτική αναπτύσσονται, επανεξετάζονται και συχνά επικαιροποιούνται.							
4	Η ανάπτυξη της στρατηγικής και της πολιτικής ακολουθεί ένα πλαίσιο από συγκεκριμένα βήματα.							
Σχετικά με τις συνεργασίες και τους πόρους. Στην επιχείρησή σας.....		Διαφωνώ Πλήρως				Συμφωνώ Απόλυτα		
		1	2	3	4	5	6	7
5	Γίνεται με τέτοιο τρόπο η διαχείριση των συνεργατών και προμηθευτών της που καταλήγει σε ένα κοινό και βιώσιμο όφελος.							
6	Γίνεται αποτελεσματική διαχείριση των οικονομικών της για διασφάλιση βιώσιμης επιτυχίας.							
7	Η διαχείριση των κτιρίων, του εξοπλισμού, των υλικών και των φυσικών πόρων							

	γίνεται με ένα βιώσιμο τρόπο.								
8	Η διαχείριση της τεχνολογίας γίνεται με τρόπο ώστε να υποστηρίζει την επίτευξη της στρατηγικής της επιχείρησης.								
9	Οι πληροφορίες και η γνώση χρησιμοποιούνται με τέτοιο τρόπο που να υποστηρίζουν την λήψη αποφάσεων και να συμβάλλουν στην αύξηση των ικανοτήτων της.								
	Σχετικά με τις διεργασίες, τα προϊόντα και τις υπηρεσίες. Στην επιχείρησή σας.....	Διαφωνώ Πλήρως				Συμφωνώ Απόλυτα			
		1	2	3	4	5	6	7	
10	Οι διεργασίες σχεδιάζονται και εκτελούνται με σκοπό να αυξηθεί το όφελος όλων των εμπλεκομένων.								
11	Οι υπηρεσίες βελτιώνονται, με στόχο τη δημιουργία αυξημένης αξίας και ικανοποίησης των πελατών.								
22	Τα προϊόντα και οι υπηρεσίες σχεδιάζονται και αναπτύσσονται με βάση τις ανάγκες και προσδοκίες των πελατών.								
13	Τα προϊόντα που παράγονται, παραδίδονται και υποστηρίζονται αποτελεσματικά.								
14	Οι σχέσεις με τους πελάτες είναι σε καλό επίπεδο ενώ συνεχώς ενδυναμώνονται.								

Αξιολογήστε τις **ικανότητες για καινοτομία** που έχει η επιχείρησή σας σε σύγκριση με το μέσο όρο των ανταγωνιστών της με κλίμακα από το 1 έως το 7.

Όπου το 1 ισοδυναμεί με διαφωνώ πλήρως και όπου το 7 ισοδυναμεί με συμφωνώ απόλυτα.

α/α	Καινοτομία Προϊόντων. Στην επιχείρησή σας.....	Διαφωνώ Πλήρως				Συμφωνώ Απόλυτα			
		1	2	3	4	5	6	7	
15	Η ενσωμάτωση καινοτομίας στα νέα προϊόντα που παράγονται αυξάνεται συνεχώς.								
16	Η ενσωμάτωση νέας τεχνολογίας στα νέα προϊόντα που παράγονται αυξάνεται συνεχώς.								
17	Ο ρυθμός ανάπτυξης νέων προϊόντων είναι υψηλός.								
18	Αναπτύσσονται νέα προϊόντα που οι προδιαγραφές και λειτουργίες τους διαφέρουν και υπερέχουν από τα παλιότερα.								
19	Υπάρχει πλεονέκτημα έναντι των ανταγωνιστών της στα νέα προϊόντα που διαθέτει στους πελάτες της.								
	Καινοτομία Διαδικασιών. Η επιχείρησή σας.....	Διαφωνώ Πλήρως				Συμφωνώ Απόλυτα			
		1	2	3	4	5	6	7	
20	Προσπαθεί να εφαρμόζει πιο εξελιγμένες διαδικασίες στην παραγωγή της σε σύγκριση με αυτές των ανταγωνιστών της.								
21	Βελτιώνει συνεχώς την αποτελεσματικότητα και αποδοτικότητα της παραγωγικής της διαδικασίας.								
22	Χρησιμοποιεί προχωρημένες τεχνολογίες στις παραγωγικές της διαδικασίες.								
23	Αλλάζει τις διαδικασίες και τεχνικές στην παραγωγή της με υψηλό ρυθμό.								
	Καινοτομία Οργανωτική. Η επιχείρησή σας.....	Διαφωνώ Πλήρως				Συμφωνώ Απόλυτα			
		1	2	3	4	5	6	7	

24	Αναζητά καινοτόμες ιδέες από τα τμήματα των R&D, πωλήσεων, μάρκετινγκ και παραγωγής.								
25	Εφαρμόζει νέα ή βελτιωμένα πληροφοριακά συστήματα διοίκησης.								
26	Προσαρμόζει όταν είναι απαραίτητο το δίκτυο της εφοδιαστικής της αλυσίδας.								
27	Προσαρμόζει την οργανωτική της δομή για να πραγματοποιεί επιχειρηματικές συνεργασίες και μακροπρόθεσμες σχέσεις.								
28	Προσαρμόζει τις καθημερινές επιχειρηματικές της ενέργειες ώστε να εκτελούνται με ποιο καινοτόμο τρόπο.								
	Καινοτομία μάρκετινγκ. Η επιχείρησή σας.....	Διαφωνώ Πλήρως				Συμφωνώ Απόλυτα			
		1	2	3	4	5	6	7	
29	Έχει εισάγει νέες τεχνικές κοστολόγησης των προϊόντων της.								
30	Έχει εισάγει νέες τεχνικές προώθησης των προϊόντων της.								
31	Έχει εισάγει νέες τεχνικές διανομής των προϊόντων της.								
32	Ανανεώνει το σχεδιασμό των προϊόντων της με αλλαγές όπως η εμφάνιση, η συσκευασία, το σχήμα ή ο όγκος, χωρίς να αλλάξει τα βασικά τεχνικά και λειτουργικά χαρακτηριστικά τους.								
33	Ανανεώνει γενικά τις δραστηριότητες του marketing που εφαρμόζει.								

2^η ΕΡΕΥΝΑ - ΜΕΛΕΤΗ

“Innovation in the agri-food sector: the case of the north Aegean region” Kafetzopoulos d., Sakali P.C., Skalkos D.

Η έρευνα θα παρουσιαστεί στο 14th European Conference on Innovation and Entrepreneurship ECIE19), που θα γίνει στην Καλαμάτα στις 19-20 Σεπτεμβρίου 2019 (παραδοτέο του Π2.3.1 «Επιστημονικές Ανακοινώσεις σε Συνέδρια και Περιοδικά» του προγράμματος)

Η έρευνα έχει ολοκληρωθεί όσον αφορά την συμπλήρωση του ερωτηματολογίου, που παρουσιάζεται στον πίνακα 7.2 παρακάτω, και γίνεται η επεξεργασία των δεδομένων την τρέχουσα χρονική περίοδο για να ολοκληρωθεί πλήρως στο τέλος του Αυγούστου και να ανακοινωθεί στο συνέδριο τον Σεπτέμβριο. Η έρευνα εξετάζει την επίδραση της καινοτομίας στην οικονομική απόδοση και ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων τροφίμων του Βορείου Αιγαίου. Η έρευνα θα δείξει ποιες από τις τέσσερις παραμέτρους καινοτομίας (οργανωτική / μάρκετινγκ / διαδικασία / προϊόν) επηρεάζει περισσότερο την οικονομική απόδοση και την ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων τροφίμων της περιφέρειας. Τα πρώτα στοιχεία δείχνουν ότι η οργανωτική καινοτομία και η καινοτομία μάρκετινγκ είναι οι σημαντικότεροι παράγοντες για την επιτυχή ανάπτυξη και ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων της περιφέρειας, γεγονός που υποδεικνύει ότι οι επιχειρήσεις πρέπει πρώτα να βελτιώσουν θεμελιώδεις βαθμίδες καινοτομίας πριν μπορέσουν να εκμεταλλευτούν αποτελεσματικά τα νέα προϊόντα που σκέφτονται να παράγουν.

**Πίνακας 7.2: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ
ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ
ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΠΟΔΟΣΗ ΚΑΙ
ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΒΟΡΕΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ (ΣΕ ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΜΕ
ΤΗΝ ΥΠΟΛΟΙΠΗ ΕΛΛΑΔΑ)
(2^η έρευνα)**

Επωνυμία επιχείρησης:	
Αντικείμενο επιχείρησης:	
Έδρα/Διεύθυνση:	
Στοιχεία επικοινωνίας:	Τηλ: email:
Η θέση σας στην επιχείρηση:	Έτος ίδρυσης
Πόσοι περίπου εργαζόμενοι απασχολούνται στην επιχείρησή σας (σε περίοδο αιχμής);	

	Αξιολογήστε τις παρακάτω διαστάσεις της επιχείρησής σας με κλίμακα από το 1 έως 7. Όπου το 1 ισοδυναμεί με διαφωνώ πλήρως και όπου το 7 ισοδυναμεί με συμφωνώ απόλυτα	Διαφωνώ Συμφωνώ Πλήρως Απόλυτα						
		1	2	3	4	5	6	7
	Ικανότητες καινοτομίας προϊόντων: Η επιχείρησής σας.....	1	2	3	4	5	6	7
1	Έχει την ικανότητα να αντικαθιστά τα προϊόντα της που έχουν ξεπεραστεί από την αγορά							
2	Έχει την ικανότητα να διευρύνει εύκολα την γκάμα των προϊόντων της.							
3	Εισάγει νέα και καινοτόμα προϊόντα στην αγορά.							
4	Έχει την ικανότητα να χρησιμοποιεί νέα υλικά, νέες λειτουργίες και να βελτιώνει το σχεδιασμό των προϊόντων της.							
5	Έχει την ικανότητα να εισάγει νέα γνώση και μεθόδους ώστε να αναπτύσσει νέα προϊόντα.							
6	Ενισχύει την τεχνολογία της για να παράγει νέα προϊόντα.							
	Ικανότητες καινοτομίας διαδικασιών: Η επιχείρησής σας.....	1	2	3	4	5	6	7
7	Είναι ικανή να αναπτύσσει νέες διαδικασίες παραγωγής ενώ είναι πιο καινοτόμα από τους ανταγωνιστές στις διαδικασίες που εφαρμόζει.							
8	Διαθέτει καλή γνώση γενικά στη βιομηχανική καινοτομία και στις τεχνολογικές διαδικασίες.							
9	Διαθέτει καλή γνώση στις βέλτιστες διαδικασίες και συστήματα ώστε να οργανώνει τις εργασίες της.							
10	Έχει την ικανότητα να ενσωματώνει αποτελεσματικά όλες τις δραστηριότητες που αφορούν την διαχείριση της παραγωγή.							
11	Είναι ικανή να προσαρμόζει τις διαδικασίες της κατάλληλα σε όλα τα επίπεδα που αφορούν την παραγωγή, αποθήκευση, διανομή, εφοδιαστική κ.λ.π.							
	Ικανότητες καινοτομίας μάρκετινγκ: Η επιχείρησής σας....	1	2	3	4	5	6	7
12	Είναι ικανή να εισάγει νέες κι επιτυχημένες τεχνικές προσέγγισης των αγορών.							
13	Είναι ικανή να εισάγει νέες αποδοτικές τεχνικές προώθησης των προϊόντων της.							
14	Είναι ικανή να εισάγει νέες τεχνικές διανομής των προϊόντων της.							
15	Είναι ικανή να ανανεώνει το σχεδιασμό των προϊόντων της με αλλαγές όπως η εμφάνιση, η συσκευασία, το σχήμα ή ο όγκος, χωρίς να αλλάξει τα βασικά τεχνικά και λειτουργικά χαρακτηριστικά τους.							
16	Η εταιρεία έχει καλή γνώση των συνθηκών της αγοράς.							
	Ικανότητες οργανωσιακής καινοτομίας: Η επιχείρησή σας.....	1	2	3	4	5	6	7
17	Χρησιμοποιεί δεδομένα και πληροφορίες που αφορούν τις βέλτιστες πρακτικές,							

	την καλύτερη εκπαίδευση και την επιπλέον γνώση.								
18	Εφαρμόζει πρακτικές για την εξέλιξη και ικανοποίηση των εργαζομένων της.								
19	Έχει ικανότητα στην ανάπτυξη και την πρόσβαση στις νέες τεχνολογίες.								
20	Έχει ικανότητα στο να εντοπίζει ευκαιρίες και απειλές από το εξωτερικό περιβάλλον της.								
21	Επιδεικνύει πολύ καλό συντονισμό και συνεργασία μεταξύ των τμημάτων έρευνας και ανάπτυξης, πωλήσεων, μάρκετινγκ και παραγωγής.								
22	Έχει ικανότητα στο να προσδιορίζει τις στρατηγικές καινοτομίας των ανταγωνιστών της.								

Αξιολογήστε τις παρακάτω διαστάσεις της επιχείρησής σας με κλίμακα από το 1 έως 7. Όπου το 1 ισοδυναμεί με διαφωνώ πλήρως και όπου το 7 ισοδυναμεί με συμφωνώ απόλυτα		Διαφωνώ Πλήρως				Συμφωνώ Απόλυτα		
		1	2	3	4	5	6	7
Οικονομική απόδοση:		Στην επιχείρησής σας.....						
23	Η κερδοφορία είναι αυξημένη σε σύγκριση με αυτή των ανταγωνιστών.							
24	Τα οικονομικά αποτελέσματα είναι καλύτερα σε σύγκριση με αυτά των ανταγωνιστών.							
25	Το καθαρό περιθώριο κέρδους στα προϊόντα είναι αυξημένο σε σύγκριση με αυτό των ανταγωνιστών.							
26	Οι πωλήσεις αυξάνονται τα τελευταία 3 έτη σε σχέση με των ανταγωνιστών.							
27	Το μερίδιο αγοράς αυξάνεται τα τελευταία 3 έτη σε σχέση με των ανταγωνιστών.							
28	Η ικανοποίηση των πελατών από τα προϊόντα σας αυξάνεται τα τελευταία 3 έτη σε σχέση με των ανταγωνιστών.							
Ανταγωνιστικό πλεονέκτημα:		Η επιχείρησής σας.....						
29	Προσφέρει τέτοια ποιότητα προϊόντων που αυξάνει την αξία για τους πελάτες.							
30	Διατηρεί το λειτουργικό και παραγωγικό της κόστος σε χαμηλό επίπεδο.							
31	Παραδίδει έγκαιρα το είδος και την ποσότητα των προϊόντων που ζητούν οι πελάτες της.							
32	Παρουσιάζει ευελιξία και ανταποκρίνεται άμεσα στις ανάγκες της αγοράς σε σύντομο διάστημα.							
33	Εισάγει νέα προϊόντα στην αγορά ταχύτερα από τους κυριότερους ανταγωνιστές της.							

..

8. ΑΝΑΓΚΕΣ ΤΑΥΤΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΟΠΙΚΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ ΒΟΡΕΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

Σε **Πρώτη Φάση** πραγματοποιήθηκε η ενδελεχής μελέτη, που διήρκεσε σχεδόν έναν ολόκληρο χρόνο, όλων το δεδομένων και παραμέτρων του αγροδιατροφικού τομέα που καταγράφονται παραπάνω, αλλά και της βιβλιογραφίας που παρατίθεται παρακάτω έδωσε στην ομάδα έργου την πλήρη εικόνα του κλάδου και της προοπτικής του στην περιφέρεια Βορείου Αιγαίου.

Αποτέλεσμα της πρώτης φάσης που πραγματοποιήθηκε με σκοπό την εξεύρεση και καταγραφή των προϊόντων προς ταυτοποίηση με βάση τις προδιαγραφές του έργου και την ανασκόπηση βιβλιογραφίας ήταν η σύνταξη Προκαταρκτικών Κατάλογων Προϊόντων ενδιαφέροντος ανά Περιφερειακή Ενότητα (Πίνακες 8.1-8.5).

Πίνακες 8.1-8.5: Προκαταρκτικοί Κατάλογοι Προϊόντων ενδιαφέροντος ανά Περιφερειακή Ενότητα Βορείου Αιγαίου

8.1 ΣΑΜΟΣ

Χώρα	Περιοχή	Προϊόν	Τύπος Δείγματος	Χαρ/κα Δείγματος	Ποσότητα Δείγματος (κατ'ελάχιστον)	Αριθμός δειγμάτων αναφοράς (Απαιτούμενος αριθμός παραγωγών/επιχειρήσεων κατ'ελάχιστον)	Σχόλια
Ελλάδα	Π.Ε. Σάμου	Οίνοι	Μούστος	Λήψη δείγματος έως και 2 μήνες από την ημερομηνία παραγωγής	500 ml	4	Ειδικό ενδιαφέρον για αμπελώνες/παραγόμενα προϊόντα από ποικιλίες: "Μοσχάτο Σάμου" και "Μπεγλέρι"
			Εμφιαλωμένος οίνος	Ημερομηνία εμφιάλωσης μικρότερη των 2 ετών	500 ml	4	
			Φύλλα	Από ετήσια βλάστηση πρέμνων αμπελώνα	8-10 φύλλα (μεικτό δείγμα από 8 διαφορετικά πρέμνα του αμπελώνα)	4	
			Νερό άρδευσης αμπελώνα	Νερό γεώτρησης αμπελώνα	400 ml	4	
Ελλάδα	Π.Ε. Σάμου	Όσπρια	Φύλλα	Από ετήσια βλάστηση αγροτεμαχίου	8-10 φύλλα (μεικτό δείγμα από 10 διαφορετικά φυτά)	2	

			Καρπός	Από ετήσια ή περσινή παραγωγή	200 gr	2	
Ελλάδα	Π.Ε. Σάμου	Σιτηρά	Φύλλα	Από ετήσια βλάστηση αγροτεμαχίου	8-10 φύλλα (μεικτό δείγμα από 8-10 θέσεις του αγροτεμαχίου)	2	
			Καρπός	Από ετήσια ή περσινή παραγωγή	200 gr	2	
			Αλεύρι	Από ετήσια ή περσινή παραγωγή	200 gr	2	
Ελλάδα	Π.Ε. Σάμου	Αρωματικά φυτά	Φύλλα	Από ετήσια βλάστηση αγροτεμαχίου	8-10 φύλλα (μεικτό δείγμα από 8 θέσεις του αγροτεμαχίου)	2	
Ελλάδα	Π.Ε. Σάμου	Μέλι	Μέλι	Ημερομηνία παραγωγής όχι μεγαλύτερη των 18 μηνών	200 gr	3	
Ελλάδα	Π.Ε. Σάμου	Αποστάγματα και αλκοολούχα	Απόσταγμα	Λήψη δείγματος έως και 18 μήνες από την ημερομηνία παραγωγής	500 ml	4	Ειδικό ενδιαφέρον για Ούζο και Σούμα Σάμου
			Νερό αποστακτηρίου		500 ml	4	

Ελλάδα	Π.Ε. Σάμου	Λάδι/ελιές	Λάδι	Δείγμα πρό εμφιάλωσης	500 ml	5	
			Καρπός (ελιές)	Ετήσια παραγωγή	500 gr	5	
			Φύλλα	Ετήσια βλάστηση ελαιώνα	8-10 φύλλα (μεικτό δείγμα από 8 θέσεις του ελαιώνα)	5	
Ελλάδα	Π.Ε. Σάμου	Ζυμαρικά/προϊό ντα οικοτεχνία	Δείγμα προϊόντος	Λήψη δείγματος έως και 18 μήνες από την ημερομηνία παραγωγής	500 gr	2	
Ελλάδα	Π.Ε. Σάμου	Τυροκομικά/ Γαλακτοκομικά προϊόντα	Τυρί	Λήψη δείγματος έως και 12 μήνες από την ημερομηνία παραγωγής	500 gr	5	Ειδικό ενδιαφέρον για αρμόγαλο, φέτα, τοπικές γραβιέρες
			Γάλα	Δείγμα του προς τυροκόμηση γάλακτος	500 ml	5	
			Καρπός	Από ετήσια ή περσινή παραγωγή	200 gr	2	
Ελλάδα	Π.Ε. Σάμου	Αλάτι	Δείγμα προϊόντος		250 gr	1	

8.2 ΙΚΑΡΙΑ

Χώρα	Περιοχή	Προϊόν	Τύπος Δείγματος	Χαρ/κα Δείγματος	Ποσότητα Δείγματος (κατ'ελάχιστον)	Αριθμός δειγμάτων αναφοράς (Απαιτούμενος αριθμός παραγωγών/επιχειρήσεων κατ'ελάχιστον)	Σχόλια
Ελλάδα	Π.Ε. Ικαρίας	Οίνοι	Μούστος	Λήψη δείγματος έως και 2 μήνες από την ημερομηνία παραγωγής	500 ml	4	Ειδικό ενδιαφέρον για αμπελώνες/παραγόμενα προϊόντα από ποικιλίες: "Φωκιανό" και "Μπεγλέρι" (Πράμνειος οίνος)'
			Εμφιαλωμένος οίνος	Ημερομηνία εμφιάλωσης μικρότερη των 2 ετών	500 ml	4	
			Φύλλα	Από ετήσια βλάστηση πρέμνων αμπελώνα	8-10 φύλλα (μεικτό δείγμα από 8 διαφορετικά πρέμνα του αμπελώνα)	4	
			Νερό άρδευσης αμπελώνα	Νερό γεώτρησης αμπελώνα	400 ml	4	
Ελλάδα	Π.Ε. Ικαρίας	Όσπρια	Φύλλα	Από ετήσια βλάστηση αγροτεμαχίου	8-10 φύλλα (μεικτό δείγμα από 10 διαφορετικά φυτά)	2	

			Καρπός	Από ετήσια ή περσινή παραγωγή	200 gr	2	
Ελλάδα	Π.Ε. Ικαρίας	Σιτηρά	Φύλλα	Από ετήσια βλάστηση αγροτεμαχίου	8-10 φύλλα (μεικτό δείγμα από 8-10 θέσεις του αγροτεμαχίου)	2	
			Καρπός	Από ετήσια ή περσινή παραγωγή	200 gr	2	
			Αλεύρι	Από ετήσια ή περσινή παραγωγή	200 gr	2	
Ελλάδα	Π.Ε. Ικαρίας	Αρωματικά φυτά	Φύλλα	Από ετήσια βλάστηση αγροτεμαχίου	8-10 φύλλα (μεικτό δείγμα από 8 θέσεις του αγροτεμαχίου)	1	
Ελλάδα	Π.Ε. Ικαρίας	Μέλι	Μέλι	Ημερομηνία παραγωγής όχι μεγαλύτερη των 18 μηνών	200 gr	3	
Ελλάδα	Π.Ε. Ικαρίας	Αποστάγματα και αλκοολούχα	Απόσταγμα	Λήψη δείγματος έως και 18 μήνες από την ημερομηνία παραγωγής	500 ml	3	
			Νερό		500 ml	3	

			αποστακτηρίου				
Ελλάδα	Π.Ε. Ικαρίας	Λάδι/ελιές	Λάδι	Δείγμα πρό εμφιάλωσης	500 ml	2	
			Καρπός (ελιές)	Ετήσια παραγωγή	500 gr	2	
			Φύλλα	Ετήσια βλάστηση ελαιώνα	8-10 φύλλα (μεικτό δείγμα από 8 θέσεις του ελαιώνα)	2	
Ελλάδα	Π.Ε. Ικαρίας	Ζυμαρικά/προϊό ντα οικοτεχνία	Δείγμα προϊόντος	Λήψη δείγματος έως και 18 μήνες από την ημερομηνία παραγωγής	500 gr	2	
Ελλάδα	Π.Ε. Ικαρίας	Τυροκομικά/ Γαλακτοκομικά προϊόντα	Τυρί	Λήψη δείγματος έως και 12 μήνες από την ημερομηνία παραγωγής	500 gr	2	Ειδικό ενδιαφέρον για Καθούρα Ικαρίας, μυζήθρα, κοπανιστή, τοπικές γραβιέρες
			Γάλα	Δείγμα του προς τυροκόμηση γάλακτος	500 ml	2	
Ελλάδα	Π.Ε. Ικαρίας	Αναψυκτικά/Χυ μοί	Δείγμα προϊόντος	Ημερομηνία εμφιάλωσης μικρότερη των 2 ετών	250 ml	2	
Ελλάδα	Π.Ε. Ικαρίας	Αλάτι	Δείγμα προϊόντος		250 gr	1	

8.3 ΛΕΣΒΟΣ

Χώρα	Περιοχή	Προϊόν	Τύπος Δείγματος	Χαρ/κα Δείγματος	Ποσότητα Δείγματος (κατ'ελάχιστον)	Αριθμός δειγμάτων αναφοράς (Απαιτούμενος αριθμός παραγωγών/επιχειρήσεων κατ'ελάχιστον)	Σχόλια
Ελλάδα	Π.Ε. Λέσβου	Οίνοι	Μούστος	Λήψη δείγματος έως και 2 μήνες από την ημερομηνία παραγωγής	500 ml	2	Ειδικό ενδιαφέρον για αμπελώνες/παραγόμενα προϊόντα από ποικιλίες: "Χυδηριώτικο" "Μπεγλέρι"
			Εμφιαλωμένος οίνος	Ημερομηνία εμφιάλωσης μικρότερη των 2 ετών	500 ml	2	
			Φύλλα	Από ετήσια βλάστηση πρέμνων αμπελώνα	8-10 φύλλα (μεικτό δείγμα από 8 διαφορετικά πρέμνα του αμπελώνα)	2	
			Νερό άρδευσης αμπελώνα	Νερό γεώτρησης αμπελώνα	400 ml	2	
Ελλάδα	Π.Ε. Λέσβου	Όσπρια	Φύλλα	Από ετήσια βλάστηση αγροτεμαχίου	8-10 φύλλα (μεικτό δείγμα από 10 διαφορετικά φυτά)	2	

			Καρπός	Από ετήσια ή περσινή παραγωγή	200 gr	2	
Ελλάδα	Π.Ε. Λέσβου	Σιτηρά	Φύλλα	Από ετήσια βλάστηση αγροτεμαχίου	8-10 φύλλα (μεικτό δείγμα από 8-10 θέσεις του αγροτεμαχίου)	2	
			Καρπός	Από ετήσια ή περσινή παραγωγή	200 gr	2	
			Αλεύρι	Από ετήσια ή περσινή παραγωγή	200 gr	2	
Ελλάδα	Π.Ε. Λέσβου	Αρωματικά φυτά	Φύλλα	Από ετήσια βλάστηση αγροτεμαχίου	8-10 φύλλα (μεικτό δείγμα από 8 θέσεις του αγροτεμαχίου)	2	
Ελλάδα	Π.Ε. Λέσβου	Μέλι	Μέλι	Ημερομηνία παραγωγής όχι μεγαλύτερη των 18 μηνών	200 gr	2	
Ελλάδα	Π.Ε. Λέσβου	Αποστάγματα και αλκοολούχα	Απόσταγμα	Λήψη δείγματος έως και 18 μήνες από την ημερομηνία παραγωγής	500 ml	4	Ειδικό ενδιαφέρον για ούζο
			Νερό		500 ml	4	

			αποστακτηρίου				
Ελλάδα	Π.Ε. Λέσβου	Λάδι/ελιές	Λάδι	Δείγμα πρό εμφιάλωσης	500 ml	6	Ειδικό ενδιαφέρον για την ποικιλία 'Αδραμυτινή'
			Καρπός (ελιές)	Ετήσια παραγωγή	500 gr	6	
			Φύλλα	Ετήσια βλάστηση ελαιώνα	8-10 φύλλα (μεικτό δείγμα από 8 θέσεις του ελαιώνα)	6	
Ελλάδα	Π.Ε. Λέσβου	Ζυμαρικά/προϊόντα οικοτεχνία	Δείγμα προϊόντος	Λήψη δείγματος έως και 18 μήνες από την ημερομηνία παραγωγής	500 gr	2	
Ελλάδα	Π.Ε. Λέσβου	Τυροκομικά/Γαλακτοκομικά προϊόντα	Τυρί	Λήψη δείγματος έως και 12 μήνες από την ημερομηνία παραγωγής	500 gr	5	Ειδικό ενδιαφέρον για φέτα, λαδοτύρι, κασέρι Μυτιλήνης, τυροβολάκι, τοπικές γραβιέρες
			Γάλα	Δείγμα του προς τυροκόμηση γάλακτος	500 ml	5	
Ελλάδα	Π.Ε. Λέσβου	Σύκα	Φύλλα	Από ετήσια βλάστηση δέντρων	8-10 φύλλα (μεικτό δείγμα από 8 δέντρα)	2	Ειδικό ενδιαφέρον για την ποικιλία 'Πολίτικα Λέσβου'
			Καρπός	Από ετήσια ή περσινή παραγωγή	200 gr	2	

Ελλάδα	Π.Ε. Λέσβου	Σαρδέλα Καλλονής	Ψάρι	Παστή/Μαρινάτη & Φρέσκο ψάρι	200 gr	2	
Ελλάδα	Π.Ε. Λέσβου	Γλυκάνισος (Pimpinella anisum)	Φύλλα	Ετήσια βλάστηση	8-10 φύλλα (μεικτό δείγμα από 4 θέσεις του αγρού)	2	Ειδικό ενδιαφέρον για Γλυκάνισο Λισβορίου
Ελλάδα	Π.Ε. Λέσβου	Αλάτι	Δείγμα προϊόντος		250 gr	1	Αλάτι Καλλονής

8.4 ΛΗΜΝΟΣ

Χώρα	Περιοχή	Προϊόν	Τύπος Δείγματος	Χαρ/κα Δείγματος	Ποσότητα Δείγματος (κατ'ελάχιστον)	Αριθμός δειγμάτων αναφοράς (Απαιτούμενος αριθμός παραγωγών/επιχειρήσεων κατ'ελάχιστον)	Σχόλια
Ελλάδα	Π.Ε. Λήμνου	Οίνοι	Μούστος	Λήψη δείγματος έως και 2 μήνες από την ημερομηνία παραγωγής	500 ml	6	Ειδικό ενδιαφέρον για αμπελώνες/παραγόμενα προϊόντα από ποικιλίες: "Λημιό" και "Μοσχάτο Αλεξανδρείας"
			Εμφιαλωμένος οίνος	Ημερομηνία εμφιάλωσης μικρότερη των 2 ετών	500 ml	6	
			Φύλλα	Από ετήσια βλάστηση πρέμνων αμπελώνα	8-10 φύλλα (μεικτό δείγμα από 8 διαφορετικά πρέμνα του αμπελώνα)	6	
			Νερό άρδευσης αμπελώνα	Νερό γεώτρησης αμπελώνα	400 ml	6	
Ελλάδα	Π.Ε. Λήμνου	Όσπρια	Φύλλα	Από ετήσια βλάστηση αγροτεμαχίου	8-10 φύλλα (μεικτό δείγμα από 10 διαφορετικά φυτά)	2	Ειδικό ενδιαφέρον για : Άφκο, Φασόλι ασπρομύτικο, Κουκιά,

			Καρπός	Από ετήσια ή περσινή παραγωγή	200 gr	2	Ρεβύθι Λήμνου
Ελλάδα	Π.Ε. Λήμνου	Σιτηρά	Φύλλα	Από ετήσια βλάστηση αγροτεμαχίου	8-10 φύλλα (μεικτό δείγμα από 8-10 θέσεις του αγροτεμαχίου)	2	Ειδικό ενδιαφέρον για σκληρό σιτάρι Λήμνου
			Καρπός	Από ετήσια ή περσινή παραγωγή	200 gr	2	
			Αλεύρι	Από ετήσια ή περσινή παραγωγή	200 gr	2	
Ελλάδα	Π.Ε. Λήμνου	Αρωματικά φυτά	Φύλλα	Από ετήσια βλάστηση αγροτεμαχίου	8-10 φύλλα (μεικτό δείγμα από 8 θέσεις του αγροτεμαχίου)	2	
Ελλάδα	Π.Ε. Λήμνου	Μέλι	Μέλι	Ημερομηνία παραγωγής όχι μεγαλύτερη των 18 μηνών	200 gr	2	
Ελλάδα	Π.Ε. Λήμνου	Αποστάγματα και αλκοολούχα	Απόσταγμα	Λήψη δείγματος έως και 18 μήνες από την ημερομηνία παραγωγής	500 ml	4	
			Νερό		500 ml	4	

			αποστακτηρίου				
Ελλάδα	Π.Ε. Λήμνου	Λάδι/ελιές	Λάδι	Δείγμα πρό εμφιάλωσης	500 ml	3	
			Καρπός (ελιές)	Ετήσια παραγωγή	500 gr	3	
			Φύλλα	Ετήσια βλάστηση ελαιώνα	8-10 φύλλα (μεικτό δείγμα από 8 θέσεις του ελαιώνα)	3	
Ελλάδα	Π.Ε. Λήμνου	Ζυμαρικά/προϊόντα οικοτεχνία	Δείγμα προϊόντος	Λήψη δείγματος έως και 18 μήνες από την ημερομηνία παραγωγής	500 gr	2	Ειδικό ενδιαφέρον για φλωμάρια και τραχανά Λήμνου
Ελλάδα	Π.Ε. Λήμνου	Τυροκομικά/Γαλακτοκομικά προϊόντα	Τυρί	Λήψη δείγματος έως και 12 μήνες από την ημερομηνία παραγωγής	500 gr	4	Ειδικό ενδιαφέρον για μελίχλωρο, καλαθάκι, κασκαβάλι, φέτα, τοπικές γραβιέρες
			Γάλα	Δείγμα του προς τυροκόμηση γάλακτος	500 ml	4	
Ελλάδα	Π.Ε. Λήμνου	Αμύγδαλα	Φύλλα	Από ετήσια βλάστηση δέντρων	8-10 φύλλα (μεικτό δείγμα από 8 δέντρα)	2	Ειδικό ενδιαφέρον για την ποικιλία 'Καρυδάτο Λήμνου'
			Καρπός	Από ετήσια ή	200 gr	2	

				περσινή παραγωγή			
Ελλάδα	Π.Ε. Λήμνου	Αλλαντικά/Προϊ όντα κρέατος	Αλλαντικό	Λήψη δείγματος έως και 6 μήνες από την ημερομηνία παραγωγής	200 gr	2	Ειδικό ενδιαφέρον για καβουρμά
Ελλάδα	Π.Ε. Λήμνου	Γλυκάνισος (Pimpinella anisum)	Φύλλα	Ετήσια βλάστηση	8-10 φύλλα (μεικτό δείγμα από 4 θέσεις του αγρού)	2	

8.5 ΧΙΟΣ

Χώρα	Περιοχή	Προϊόν	Τύπος Δείγματος	Χαρ/κα Δείγματος	Ποσότητα Δείγματος (κατ'ελάχιστον)	Αριθμός δειγμάτων αναφοράς (Απαιτούμενος αριθμός παραγωγών/επιχειρήσεων κατ'ελάχιστον)	Σχόλια
Ελλάδα	Π.Ε. Χίου	Οίνοι	Μούστος	Λήψη δείγματος έως και 2 μήνες από την ημερομηνία παραγωγής	500 ml	2	Ειδικό ενδιαφέρον για αμπελώνες/παραγόμενα προϊόντα από ποικιλίες: «Χιώτικο κρασερό» και «Αγιαννίτης» (ειδικό ενδιαφέρον για Αριούσιο οίνο)
			Εμφιαλωμένος οίνος	Ημερομηνία εμφιάλωσης μικρότερη των 2 ετών	500 ml	2	
			Φύλλα	Από ετήσια βλάστηση πρέμνων αμπελώνα	8-10 φύλλα (μεικτό δείγμα από 8 διαφορετικά πρέμνα του αμπελώνα)	2	
			Νερό άρδευσης αμπελώνα	Νερό γεώτρησης αμπελώνα	400 ml	2	
Ελλάδα	Π.Ε. Χίου	Εσπεριδοειδή	Φύλλα	Από ετήσια βλάστηση δέντρων οπωρώνα	8-10 φύλλα (μεικτό δείγμα από 4 δέντρα)	2	
			Νερό άρδευσης οπωρώνα	Νερό γεώτρησης οπωρώνα	400 ml	2	
Ελλάδα	Π.Ε. Χίου	Όσπρια	Φύλλα	Από ετήσια βλάστηση αγροτεμαχίου	8-10 φύλλα (μεικτό δείγμα από 10	2	Ειδικό ενδιαφέρον για : Κουκιά «πρώιμα

					διαφορετικά φυτά)		Χίου», «φούλια»
			Καρπός	Από ετήσια ή περσινή παραγωγή	200 gr	2	
			Καρπός	Από ετήσια ή περσινή παραγωγή	200 gr	2	
			Αλεύρι	Από ετήσια ή περσινή παραγωγή	200 gr	2	
Ελλάδα	Π.Ε. Χίου	Αρωματικά φυτά	Φύλλα	Από ετήσια βλάστηση αγροτεμαχίου	8-10 φύλλα (μεικτό δείγμα από 8 θέσεις του αγροτεμαχίου)	2	
Ελλάδα	Π.Ε. Χίου	Μέλι	Μέλι	Ημερομηνία παραγωγής όχι μεγαλύτερη των 18 μηνών	200 gr	2	
Ελλάδα	Π.Ε. Χίου	Αποστάγματα και αλκοολούχα	Απόσταγμα	Λήψη δείγματος έως και 18 μήνες από την ημερομηνία παραγωγής	500 ml	4	Ειδικό ενδιαφέρον για σούμα, λικέρ μαστίχας και ούζο
			Νερό αποστακτηρίου		500 ml	4	

Ελλάδα	Π.Ε. Χίου	Λάδι/ελιές	Λάδι	Δείγμα πρό εμφιάλωσης	500 ml	3	
			Καρπός (ελιές)	Ετήσια παραγωγή	500 gr	3	
			Φύλλα	Ετήσια βλάστηση ελαιώνα	8-10 φύλλα (μεικτό δείγμα από 8 θέσεις του ελαιώνα)	3	
Ελλάδα	Π.Ε. Χίου	Ζυμαρικά/προϊό ντα οικοτεχνία	Δείγμα προϊόντος	Λήψη δείγματος έως και 18 μήνες από την ημερομηνία παραγωγής	500 gr	2	Ειδικό ενδιαφέρον για στριφτέρια κλπ
Ελλάδα	Π.Ε. Χίου	Τυροκομικά/ Γαλακτοκομικά προϊόντα	Τυρί	Λήψη δείγματος έως και 12 μήνες από την ημερομηνία παραγωγής	500 gr	4	Ειδικό ενδιαφέρον για φέτα, τοπικές γραβιέρες, κοπανιστή (μαστέλο???)
			Γάλα	Δείγμα του προς τυροκόμηση γάλακτος	500 ml	4	
Ελλάδα	Π.Ε. Χίου	Αμύγδαλα	Φύλλα	Από ετήσια βλάστηση δέντρων	8-10 φύλλα (μεικτό δείγμα από 8 δέντρα)	1	Ειδικό ενδιαφέρον για την ποικιλία 'Αφράτο Χίου'
			Καρπός	Από ετήσια ή περσινή παραγωγή	200 gr	1	
Ελλάδα	Π.Ε. Χίου	Μαστίχα	Κόμμι			2	
			Φύλλα	Από ετήσια	8-10 φύλλα	2	

				βλάστηση δέντρων	(μεικτό δείγμα από 8 δέντρα)		
Ελλάδα	Π.Ε. Χίου	Αναψυκτικά/Χυ μοί	Δείγμα προϊόντος	Ημερομηνία εμφιάλωσης μικρότερη των 2 ετών	250 ml	2	

Σε **Δεύτερη Φάση** έλαβε χώρα σειρά ημερίδων στις Περιφερειακές Ενότητες του Βορείου Αιγαίου με στόχο την προσέγγιση-ενημέρωση των τοπικών επιχειρήσεων και τη διαδραστική καταγραφή αναγκών ταυτοποίησης των τοπικών προϊόντων. Ειδικότερα πραγματοποιήθηκαν οι ακόλουθες ημερίδες:

ΤΟΠΟΣ	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ
ΛΗΜΝΟΣ (Μύρινα)	23 Ιανουαρίου, 2019
ΙΚΑΡΙΑ (Εύδηλος)	6 Απριλίου, 2019.....
ΛΕΣΒΟΣ (Μυτιλήνη)	15 Απριλίου, 2019
ΧΙΟΣ	17 Απριλίου, 2019
ΣΑΜΟΣ (Σάμος)	20 Απριλίου. 2019

Στο Παράρτημα της παρούσας μελέτης παρατίθεται το σχετικό υλικό τεκμηρίωσης (παρουσιολόγια και φωτογραφικό υλικό).

Σε **Τρίτη Φάση**, που ξεκίνησε πολύ πριν της ημερίδες της δεύτερης φάσης, και λαμβάνοντας υπόψη τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την ανασκόπηση βιβλιογραφίας και τις ημερίδες μελετήθηκαν 70 επιχειρήσεις τροφίμων του Βορείου Αιγαίου. είτε μέσω προσωπικής επαφής είτε μέσω διαδικτύου με σκοπό την αποτύπωση των προϊόντων που παράγουν, και αυτών που θα μπορούσαν επιπλέον να παράγουν, και της εν γένει δυναμικής τους. Οι εν λόγω επιχειρήσεις αναφέρονται στον πίνακα 8.6 παρακάτω. Ο αριθμός των 70 επιχειρήσεων είναι αρκετά ικανοποιητικός εάν σκεφτεί κανείς ότι οι «ενεργές» επιχειρήσεις τροφίμων της περιφέρειας δεν είναι πάνω από 100. Έτσι το δείγμα υπολογίζεται καλύπτει ένα ικανοποιητικό ποσοστό της τάξης του 70% περίπου.

Στην συνέχεια με βάση την καταγραφή από αυτές τις επιχειρήσεις, τα αποτελέσματα της ως άνω μελέτης, και των ερευνητικών μελετών, και της εν γένει ενασχόλησης στο πεδίο καταγράφηκαν 20 συνολικά «δυναμικές» κατηγορίες προϊόντων Βορείου Αιγαίου προς ταυτοποίηση και αποτυπώνονται στον πίνακα 8.7 παρακάτω. Για κάθε κατηγορία προϊόντος καταγράφηκαν οι ποικιλίες που υπάρχουν στα κατά τόπους νησιά προς διευκόλυνση της διαδικασίας συλλογής των δειγμάτων. Πρόκειται για κατηγορίες που εμφανίζουν δυναμική ανάπτυξης και προώθησης ακόμη και εκτός των νησιών δημιουργώντας έτσι πλούτο και εισόδημα στους κατοίκους των νησιών του πρωτογενούς και του δευτερογενούς τομέα. Επιπλέον η προώθηση τους μέσω του τουρισμού του κάθε νησιού θα δώσει επιπλέον προστιθέμενη αξία στον τοπικό πλούτο. Έτσι η

ταυτοποίηση τους, ένα επιπλέον ποιοτικό στοιχείο ελκυστικό για τον καταναλωτή, θα προσδώσει μεγαλύτερη αξία στα τελικά προϊόντα και μεγαλύτερες πωλήσεις στην τοπική και ελληνική αγορά.

Πίνακας 8.6: Επιχειρήσεις τροφίμων Βορείου Αιγαίου (ΒΑΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ)

1. ΑΝΘΕΜΙΣ - ΣΑΜΟΣ ΜΟΝΟΠΡΟΣΩΠΗ Ε.Π.Ε. Βιομηχανία (Είδη Διατροφής) Σάμος
2. ΑΡΜΟΔΙΟΣ Α.Ε. Βιομηχανία (Είδη Διατροφής) Σάμος
3. ΒΑΛΣΑΜΙΔΗ, ΑΦΟΙ, Ο.Ε.Βιομηχανία (Είδη Διατροφής) Καρλόβασι
4. ΒΕΛΕΜΒΕΤΣΟΣ Α.Ε.Βιομηχανία (Είδη Διατροφής) Μαραθόκαμπος
5. ΒΟΥΡΛΙΩΤΗ ΜΟΝΟΠΡΟΣΩΠΗ Ε.Π.Ε.Βιομηχανία (Είδη Διατροφής) Σάμος, .
6. ΓΙΟΥΝΑΣ, Δ., - Η. ΜΠΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Ο.Ε.Βιομηχανία (Είδη Διατροφής) Εύδηλος, Ικαρία, .
7. ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ ΚΥΡΙΑΚΟΣΒιομηχανία (Είδη Διατροφής) Καρλόβασι, .
8. ΚΕΝΤΟΥΡΗ, Κ., ΥΙΟΙ, Α.Ε.Β.Ε.Βιομηχανία (Είδη Διατροφής) Μαραθόκαμπος, .
9. ΚΕΦΑΛΑ ΕΜΠΟΡΙΚΕΣ & ΒΙΟΤΕΧΝΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ "ΕΥΡΙΠΟΣ" Α.Ε.Βιομηχανία (Είδη Διατροφής) Σάμος
10. ΚΟΚΚΙΝΑΚΙΣ SUGAR ART Ι.Κ.Ε.Βιομηχανία (Είδη Διατροφής) Χίος, .
11. ΟΥΖΟ ΣΑΜΑΡΑΣ, ούζο, Μυτιλήνη, .
12. Α.ΨΑΡΡΟΥ-Α.ΓΑΛΑΤΟΥΛΑΣ Ο.Ε.Βιομηχανία (Είδη Διατροφής) Χίος, .
13. ΑΓΡΟΛΕΣΒΟΣ Α.Ε.Β.Ε.Βιομηχανία (Είδη Διατροφής) Αγιάσος, .
14. ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΤΥΨΗΣ Βιομηχανία (Είδη Διατροφής) Πέτρα, .
15. ΟΥΖΟ ΙΣΙΔΩΡΟΣ ΑΡΒΑΝΙΤΗΣ, ούζο, Πλωμάρι, .
16. ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΑΝΤΑΜΑΔΟΥΒιομηχανία (Είδη Διατροφής) Μανταμάδος, .
17. ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΕΤΡΑΣΒιομηχανία (Είδη Διατροφής) Πέτρα, .
18. ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΜΕΣΟΤΟΠΟΥ ΛΕΣΒΟΥ (Είδη Διατροφής) Ερεσός, .
19. ΑΛΑΜΑΝΕΛΛΗΣ ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΣΒιομηχανία (Είδη Διατροφής) Αγιάσος, .
20. ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ, ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΣ, & ΣΙΑ Ο.Ε.Βιομηχανία (Είδη Διατροφής) Καλλονή, .
21. ΑΕΓΕΥΣ ΜΟΝΟΠΡΟΣΩΠΗ Ι.Κ.Ε.Βιομηχανία (Αγροτικά Προϊόντα) Καλλονή, .
22. MASTICSNAILS ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΣΙΝΑΓΚΗΣΒιομηχανία (Αγροτικά Προϊόντα) Χίος, .
23. OLYMPIC FISH FARM ΜΟΝΟΠΡΟΣΩΠΗ Ε.Π.Ε.Βιομηχανία (Αγροτικά Προϊόντα) Μύρινα, Λήμνος, .
24. ΑΓΡΟΚΤΗΜΑ ΜΑΜΟΥΝΑΣ Ο.Ε.ΕΒιομηχανία (Αγροτικά Προϊόντα) Χίος, .
25. ΑΛΙΕΥΤΙΚΗ ΑΙΓΑΙΟΥ Μ. ΝΑΥΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑΒιομηχανία (Αγροτικά Προϊόντα) Χίος, .
26. ΑΜΥΡΣΩΝΗ ΒΑΣΙΛΙΚΗΒιομηχανία (Αγροτικά Προϊόντα) Σάμος, .
27. ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΧΙΟΥ Α.Ε.Βιομηχανία (Αγροτικά Προϊόντα) Χίος, .
28. ΒΑΡΒΑΓΙΑΝΝΗΣ, Ι., Ε.Π.Ε.Βιομηχανία (Ποτά) Πλωμάρι, .
29. PERNOD RICARD HELLAS Α.Β.Ε.Ε.Βιομηχανία (Ποτά) Μυτιλήνη, .
30. ΑΦΙΑΝΕΣ WINES ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΑΦΙΑΝΕΣ Βιομηχανία (Ποτά) Ράχες, Ικαρία, .
31. ΝΑΤΟΥΡ ΓΑΛΛΟΦΡΗΣ Α.Β.Ε.Ε. Βιομηχανία (Ποτά) Κως, .
32. ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΤΥΨΗΣ, λάδι, Στύψη.
33. ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΟΙΝΟΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΛΗΜΝΟΥ - Η ΕΝΩΣΗ Βιομηχανία (Ποτά) Μύρινα, Λήμνος
34. ΣΑΛΑΜΟΥΣΑΣ, όσπρια και αλεύρι, Μούδρος, .
35. ΑΝΑΨΥΚΤΙΚΑ ΚΡΗΝΗ Ν. ΚΟΥΚΟΥΛΗΘΡΑΣ & ΥΙΟΙ Ο.Ε.Βιομηχανία (Ποτά) Μούδρος, Λήμνος, .
36. ΑΠΑΛΑΡΙΝΑ ΚΛΗΡΟΝΟΜΟΙ Λ. ΣΕΡΑΦΕΙΜ Ο.Ε.Βιομηχανία (Ποτά) Χίος, .
37. ΧΡΥΣΑΦΗΣ ΑΕΒΕ, ζαχαροπλαστική, τυροκομείο, Λήμνος
38. ΚΟΥΚΟΥΛΗΘΡΑΣ, οινοποιείο, Λήμνος
39. ΣΑΒΒΟΓΛΟΥ, οινοποιείο, Λήμνος

40. ΧΑΤΖΗΓΕΩΡΓΙΟΥ, οινοποιείο, Λήμνος
41. ΠΟΡΙΑΖΗΣ, αρτοσκευάσματα, Λήμνος
42. ΕΝΩΣΗ ΣΑΜΟΥ, οινοποιείο, Σάμος
43. ΣΕΛΑΧΑΣ ΑΒΒΕ, κρεατοσκευάσματα, Καλλονή
44. ΛΗΜΝΟΥ ΘΑΛΑΣΣΑ, αλιεύματα, Λήμνος
45. ΜΕΛΙΣΣΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΛΗΜΝΟΥ, μέλι, Λήμνος
46. ΜΕΛΙΣΣΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΙΚΑΡΙΑΣ, μέλι, Ικαρία
47. ΚΑΡΑΛΗ, ζυμαρικά, Λήμνος
48. AEGEAN ORGANICS, αρωματικά φυτά, Λήμνος
49. ΛΥΚΟΥ ΕΥΤΥΧΙΑ, μέλι, Σάμος
50. ΟΥΖΟ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ, ούζο, Μυτιλήνη
51. ΘΥΜΕΛΗΣ Α.Ε. τυροκομείο, Μυτιλήνη
52. ΤΟΥΜΑΖΟΣ Κ. Ο.Ε., τυροκομείο, Χίος
53. ΜΥΣΤΑΚΙΔΗΣ Α.Ε., τυροκομείο, Μυτιλήνη
54. ΑΝΔΡΕΑΔΑΚΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ, οικοτεχνία, Σάμος
55. ΝΙΚΟΛΑΙΔΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ, οικοτεχνία, Σάμος
56. ΓΙΑΝΝΑΤΣΗ, ποτοποιία, Μυτιλήνη
57. ΣΑΜΑΡΑΣ, ποτοποιία, Μυτιλήνη
58. ΚΟΥΤΣΟΥΡΑΔΗ ΑΡΓΥΡΩ, αρωματικά φυτά, Χίος
59. ΠΛΑΚΩΤΑΡΗΣ ΚΩΣΤΑΣ, εδέσματα, Χίος
60. ΚΑΡΝΑΒΑΣ ΣΤΑΜΑΤΗΣ, ζυμαρικά, Ικαρία
61. ΤΣΑΚΩΝΙΤΗ ΜΑΡΙΑ, γαλακτοκομικά, Ικαρία
62. ΚΑΡΙΑΜΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ (ΦΡΙΞΟΣ), μέλι Ικαρία
63. ΚΑΡΙΜΑΛΗΣ ΑΝΤΩΝΗΣ, μέλι, Ικαρία
64. ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΙΚΑΡΙΑΣ, γλυκά κουταλιού, Ικαρία
65. ΠΡΩΤΟΥΛΗΣ Α.Ε., ποτοποιία, Πλωμάρι
66. ΜΕΘΥΜΝΑΙΟΣ, οινοποιείο, Μυτιλήνη
67. ΚΛΗΡΟΝΟΜΟΣ, αρωματικά φυτά, Σάμος
68. ΜΕΛΙΣΣΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΑΜΟΥ, μέλι, Σάμος
69. ΜΑΡΚΟΥ ΓΙΑΝΝΗΣ, λάδι, Σάμος
70. ΦΡΑΝΤΖΕΣΚΟΣ, ποτοποιία, Σάμος

Πίνακας 8.7 ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ ΒΟΡΕΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ
Προς Συλλογή και Μελέτη ταυτοποίησης

Α/Α	Προϊόν	Μετρήσεις / αναλύσεις			Σχόλια / Παρατηρήσεις
		ΕΚΕΤΑ (Ελλάδα)	Γενικό Χημείο (Κύπρος)	ΤΕΠΑΚ (Κύπρος)	
1.	Οίνοι	X	X	X	Ειδικό ενδιαφέρον για αμπελώνες/παραγόμενα προϊόντα από:: ΣΑΜΟΣ: “ Μοσχάτο Σάμου” και “Μπεγλέρι” ΛΗΜΝΟΣ: “Λημνιό” και “Μοσχάτο Αλεξανδρείας” ΙΚΑΡΙΑ: “Φωκιανό” και “Μπεγλέρι” / (Πράμνειος οίνος) ΧΙΟΣ: «Χιώτικο κρασερό» και «Αγιαννίτης» / (Αριούσιος οίνος) ΛΕΣΒΟΣ: “Χυδηριώτικο” “Μπεγλέρι”
1.β	Μούστος	X	X	X	
1.γ	Νερό	X	X		
1.δ	Φύλλα από τα πρέμνα	X			
2	Μέλι		X	X	Από Σάμο / Ικαρία / Λήμο
3	Λάδι	X			Ιδιαιτέρως από ποικιλίες «Αδραμυτινή»
4	Ελιές	X		X	Ειδικό ενδιαφέρον για θρούμπα, Κολοβή
5	Φύλλα από τις ως άνω Ποικιλίες	X			
6	Τυριά	X	X	X	Ειδικό ενδιαφέρον για: ΛΗΜΝΟΣ: Μελίγλωρο, καλαθάκι, κασκαβάλι, φέτα, ΧΙΟΣ: Μαστέλο ΛΕΣΒΟΣ: Λαδοτύρι, κασέρι Μυτιλήνης, φέτα, τυροβολάκι, τοπικές γραβιέρες
7	Όσπρια	X			ΛΗΜΝΟΣ: άφκο, φασόλια ασπρομύτικα, ρεβύθια, κουκιά
8	Αρωματικά φυτά	X			Από ΛΗΜΝΟ / ΧΙΟ
9	Σιτηρά (καρπός / Αλεύρι)	X			ΛΗΜΝΟΣ: μαυραγάκι / σκληρό «Λήμνος»
10	Μαστίχα Χίου	X	X		
11	Αποστάγματα / Αλκοολούχα		X		Ούζο
12	Ζυμαρικά	X		X	Φλωμάρια Λήμνου, τραχανάς

13	Αναψυκτικά	X		X	Από ΧΙΟ
14	Σύκα	X			Σύκα Ερεσού
15	Σαρδέλα Καλλονής	X		X	
16	Γλυκάνισο	X	X		
17	Κρεατοσκευάσματα	X		X	Κρεατοσκευασμάτα Λέσβου και καβουρμάς Λήμνου
18	Εσπεριδοειδή (φύλλα)	X			Από ΧΙΟ
19	Καρύδια	X			Από ΧΙΟ
20	Μήλα	X			Από Αγιάσο κατά προτίμηση

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

AGE (2012) Older people also suffer because of the crisis. Brussels, AGE.

Ageing Better in Europe (2012) The challenge of Ageing: Cooperation in action

EC (2004) Joint Report on social exclusion. Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities.

EC (2007) Cohesion policy 2007-13: Commentaries and official texts. Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities.

EC (2012) Eurostat regional yearbook 2012. Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities.

Fresno José Manuel : Multi-regional operational programme to combat Discrimination: Description and Results, European Commission, 2007

FSG (2009) Health and the Roma Community: Analysis of the Situation in Europe. Madrid: Fundación Secretariado Gitano.

Giddens A. «Κράτος και κοινωνία των πολιτών», Κέντρο Γυναικείων Μελετών και Ερευνών (ΚΓΜΕ) : Θεσμικοί σχηματισμοί και κοινωνικό πεδίο : Ο ρόλος των ΜΚΟ και της κοινωνίας των πολιτών στη διαμόρφωση των πολιτικών σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο, εκδ. ΚΓΜΕ, Αθήνα, 2005

http://europa.eu/legislation_summaries/other/c10169_el.htm

<http://www.age-platform.eu/images/stories/PPT/guide%20gb%20basse%20def.pdf>

Skalkos, D. (2012) «Novel Innovation Management Process: For applications in fields such as Food Innovation» International Journal of Innovation Science, 4(4), 245-258, 2012.

Skalkos, D., I. Bakouros, (2011) «Innovation management technique (IMT) for very small-enterprises: concept, development, and application» International Journal of Innovation and Regional Development, 3(6), 573 – 603.

Skalkos, D., I. Nikolaidis, I. Bakouros, (2012) «Innovative efforts of SMEs: exploring the barriers to successful implementation» D. International Journal of Innovation and Regional Development, 4(6), 509-535

Van Ark, B. (2009) Whose lessons to be learned? In Reflections on new orientations in US and European innovation policies

- Van Der Horst, Lejour, A., Straathof, B. (2006) Innovation Policy: Europe or the Member States? CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis, No 132 November.
- Varblane, U., Ukrainski, K., Masso, J. (2009) Is smart specialization a tool for enhancing the international competitiveness of research in CEE countries within ERA? University of Tartu, Estonia.
- ΕΔΚΑ (2007) Δημογραφική γήρανση στη μεταπολεμική Ελλάδα. Εργαστήριο Δημογραφίας και Κοινωνικών Αναλύσεων. Βόλος, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας <http://www.demography-lab.prd.uth.gr/DDAoG/edu/tutor/3-4.pdf>
- ΕΕ (2008) Εκσυγχρονισμός της κοινωνικής προστασίας για μεγαλύτερη κοινωνική δικαιοσύνη και οικονομική συνοχή: προώθηση της ενεργητικής ένταξης των πλέον απομακρυσμένων από την αγορά εργασίας ανθρώπων. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, COM(2007) 620 - Τελικό.
- ΕΚΚΕ (2012) Νέα φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός: πολιτικές καταπολέμησης και καθιέρωση ενός ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος. Αθήνα, Βουλή των Ελλήνων.
- ΕΛΣΤΑΤ (2012) Δελτίο τύπου: Έρευνα εισοδήματος και συνθηκών διαβίωσης των νοικοκυριών, 2011: Κίνδυνος φτώχειας. Ελληνική Στατιστική Αρχή.
- ΕΠΙΨΙ (2012) Πανελλήνια έρευνα για τη χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών στους μαθητές – Έρευνα ESPAD 2011. Αθήνα, Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής. <http://www.okana.gr/ereuna/item/260>
- ΕΥΡΩΠΗ 2020:Στρατηγική για έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη
- Ευστράτογλου Α. : Τοπικές αγορές εργασίας και υπηρεσίες απασχόλησης, Εκδόσεις ΙΝΕ ΓΣΕΕ, 2005
- Ευστράτογλου Α. : Τοπικές αγορές εργασίες στην Ελλάδα, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ. 2006
- Κουζής Ι, Μουρίκη Α., Ο Κοινωνικός Διάλογος στο πλαίσιο των Εθνικών και των Ευρωπαϊκών θεσμών, οργάνων και διαδικασιών, ΚΕΔΚΕ, 2008
- Κουζής Ι., Ρομπόλης Σ. (επιμ.) : Ζητήματα κοινωνικού διαλόγου, Gutenberg, Αθήνα, 2000.
- Ν. .2716/99, για την Κοινωνική Οικονομία και τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις
- Ν. 4019/2011 για την Κοινωνική Οικονομία και τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις
- Ναγόπουλος Ν. : «Τα κοινωνικά δικαιώματα και η αξιοποίηση του κοινωνικού κεφαλαίου – Οι αναπτυξιακοί στόχοι της κοινωνικής πολιτικής» στο Π. Γρηγορίου – Α. Μεταξάς (επιμ.): Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση και Ευρωπαϊκή Περιφέρεια, 2006, Σάκκουλα

Ναγόπουλος Ν. : Συντονισμένες και συμπληρωματικές ενέργειες ολοκληρωμένης παρέμβασης για την ενίσχυση της απασχόλησης, 2004, Αθήνα, Ε.Ε

Πετράκος Γ. και Ψυχάρης Γ. : Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ελλάδα, Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, 2004

Ρομπόλης Σ. : (Εισήγηση) Περιφερειακή –Τοπική Ανάπτυξη και Απασχόληση, Κοζάνη, 2004

ΣΥΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ: σχετικά με το εθνικό πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων της Ελλάδας του 2012 {SWD(2012) 307 final} <http://ec.europa.eu/europe2020/>

Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης (2011) Πλαίσιο Εθνικής στρατηγικής για τους Ρομά. Αθήνα, Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ : Υλικό τεκμηρίωσης ημερίδων
(Προσκλήσεις/Προγράμματα, Παρουσιολόγια, Φωτογραφίες)